

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

EKBER ŞAH DÖNEMİNDE HİNDİSTAN'DA DİNİ HAYAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Sinan YALÇINKAYA**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ramazan KARAMAN**

ANKARA - 2008

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

EKBER ŞAH DÖNEMİNDE HİNDİSTAN'DA DİNİ HAYAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Sinan YALÇINKAYA**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ramazan KARAMAN**

ANKARA - 2008

ONAY

Sinan YALÇINKAYA tarafından hazırlanan “EKBER ŞAH DÖNEMİNDE HİNDİSTAN’DA DİNİ HAYAT” başlıklı bu çalışma, tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim/İslam Tarihi Bilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

.....

Başkan

.....

.....

Üye

.....

.....

Üye

.....

ÖNSÖZ

Coğrafi konumu itibariyle birçok devletin istilasına uğramış olan Hindistan, kadim Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan Babür İmparatorluğu'na ev sahipliği yapmıştır. Bu imparatorluk, Hindistan'daki İslam Kültürü'nün oluşumunda çok önemli bir rol oynamıştır. Dünyanın birçok bölgesine yayılarak oraların mamur edilmesinde önemli katkıları olan Türklerin, bu etkinliklerinin Hindistan'da da izlerini açık bir şekilde görmek mümkündür. İslamiyet'in Hindistan bölgesinde gelişmesini sağlayan Türk imparatorları aynı zamanda "Türk Töresini, Türk Adaletini" bu bölgelere de yaymışlar ve Türk geleneğinin günümüze kadar yok olmadan gelmesini sağlamışlardır. Ne yazık ki, coğrafi şartların değişikliği, idare ettikleri halkın kendi milletlerinden olmayışı gibi etkenler, tarihi süreç içerisinde Türklerin yerli halk arasında erimesine neden olmuştur. Ancak "Türk İzi" hiçbir zaman silinememiştir.

Tarih boyunca komşu kültür ve medeniyetlerin birbirleriyle etkileşim halinde oldukları inkâr edilemez bir gerçektir. Bu bakımdan Türkler de Çin, Hindistan ve daha sonra Arap-İslam medeniyetleriyle ilişkiye geçmiş ve bunun sonucunda çok yönlü gelişmeler yaşanmıştır. Türklerin Hindistan üzerindeki etkilerinin ve hâkimiyet kurma çabalarının çok eski zamanlara dayandığı bilinmektedir. Buna rağmen bu sürecin başlangıcı, yazılı kaynaklarda Gazneliler'le (977–997) birlikte olduğu kaydedilmektedir. Diğer taraftan Babür ile başlayan Türk-Hint İmparatorluğu dönemi Hindistan'da gerçekleştirilen bu gelişmelerin bir devamını oluşturmaktadır.

Neden Ekber Şah? 16.yy.da Osmanlı İmparatorluğunda Kanuni Sultan Süleyman, İran'da Şah Abbas, Özbekistan'da II. Abdullah Han ve Hindistan'da Ekber Şah dünya çapında o döneme damgasını vuran hükümdarlardır. Yapmış oldukları sosyal ve ekonomik reformlarla toplumsal anlamda çok büyük değişimler gerçekleştirmişlerdir. Elli yılı aşkın bir süre devam eden Ekber Şah dönemi, Hindistan'ın geçmişinde göremediği fütuhât, cihangirlik, istikrarlı bir saltanat, refah ve saadet dönemi olmuştur. Ayrıca,

ülkesindeki farklı birçok etnik ve dini unsurların barış ve huzur içerisinde yaşamalarını, iktidarı süresince, sağlamayı başarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Kanuni Sultan Süleyman döneminde olduğu gibi, baskıcı ve sömürgeci bir anlayışın aksine, adalet ve birlikte yaşam ilkesinin Ekber Şah hâkimiyetinde de benimsenmesi, Türk ve Hint halklarının kaynaşmasını beraberinde getirmiştir.

Diğer taraftan çeşitli etnik yapıya sahip Hindistan'da, Müslüman olan Ekber'in, siyasi anlayışı doğrultusunda oluşturduğu yeni din ile İslam alimlerini karşısına alması İslam tarihi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, İslam dinini deformasyona uğratan Ekber, Türk-Hint İmparatorları arasında tarihçiler ve bilim adamlarının en çok ilgisini çeken hükümdarlardan biri olmuştur. O, Hindistan'da yeni bir devir açmış, halkı arasında eşitlik ilkesini uygulamaya çalışmış ve yeni bir ülkü uyandırmıştır. Uyandırdığı ülkü ile birçok Hindu'nun kalbini kazanan Ekber'in siyasi iradesi, 17. Yüzyılda Hindistan'a ayak basan İngilizlerin de ilgisini çekmiştir. İşte bu gibi önemli vakıalar, tezimizin ana çerçevesini oluşturmaktadır.

Çok kültürlü ve çok dinli bir yapıya sahip olan Hindistan toplumu dikkate alındığında böyle bir yapıyı bir arada tutmak ve devletin istikrarını sağlamak gerçekten zor bir iştir. Ekber Şah, siyasi bir kişilik olması itibarıyla, devletinin ve saltanatının geleceğini düşünmek zorunda olduğundan bir takım tedbirler almak durumundaydı. İşte Ekber Şah, bu gerçek karşısında yeni ve tehlikeli bir siyasi metot benimsemiştir. Hindistan toplumunu ayırıştırıcı köklü ayrımları ortadan kaldırma niyetiyle başladığı girişimler farklı dinlerin sentezi sonucunu doğurmuş ve Ekber Şah, senkretik yeni bir din ikame etmek durumuna gelmiştir. Araştırmamızda deskriptif bir metotla ele alınan bu tarihi tecrübe, günümüz dünyası için de çok önemlidir. Zira dünyanın farklı coğrafyalarında ortaya çıkan birçok problemin kaynağı da buna benzer etnik ve dini sebeplerden kaynaklanmaktadır. Bu araştırmamızın ortaya konmasıyla, benzer geçmiş bir tecrübeden hareketle günümüz sorunlarının çözümü çalışmalarına bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Tezimiz üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ekber Şah'ın doğumu ve şahsiyeti hakkında özet bir bilgi verilmiştir. Akabinde Ekber'in saltanatının ilk yıllarında idarenin akrabaları ve atalığının elinde olduğu ve yavaş yavaş siyasi salahiyetini kazandığı devir ile artık onun hâkimiyetinin emarelerinin ortaya çıktığı, iktidarı eline aldığı ve önemli fetihlerini gerçekleştirdiği dönem ele alınmaktadır. İkinci bölümde ise; Ekber'in genel siyaseti doğrultusunda siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda gerçekleştirmiş olduğu önemli değişimler değerlendirilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise Ekber'in oluşturduğu yeni dinin, siyasi otoritenin sağlanmasındaki ve toplumsal birlikteliğin oluşturulmasındaki rolü araştırılmaktadır. Buna ek olarak, bu dinin topluma dikte edilmesi ve buna karşın İslam uleması, Hint toplumu ve diğer dinlerin mensuplarının gösterdikleri tepkiler betimlenmektedir. Ayrıca Din-i İlahi'nin ritüelleri, bu ritüellerin toplumda bulunduğu akisler ve bu yeniliklerin topluma etkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Yüksek lisans araştırmamı yönlendiren, planlama ve uygulama aşamalarında yol gösteren, yardımlarını ve desteğini esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Ramazan KARAMAN'a; İngilizce metinlerin çevirilerinde yardımcı olan değerli ağabeyim Cihan YALÇINKAYA'ya ve yazım aşamasında bana manevi destek olan sevgili eşime de teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Sinan YALÇINKAYA

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKBER ŞAH DÖNEMİ (1542-1605)

I. EKBER ŞAH VE HÜKÜMDARLIĞI.....	11
A. Ekber'in Doğumu.....	11
B. Ekber Şah'ın Hükümdarlığı.....	12
1. Bayram Han Dönemi.....	13
2. Maham Anaga (Mahım Eneğe) ve Etekeler Devri.....	15
3. Askeri Faaliyetler ve Kadın Hükümeti'nin Sona Ermesi.....	16
4. Ekber'in Siyasetinin İlk Belirtileri.....	17
5. Ekber'in Komşu Hükümdarlarla Münasebetleri.....	18
II. EKBER ŞAH'IN ÖNEMLİ FETİHLERİ.....	19
A. Ekber'in Fatihliği.....	20
B. Guccerat'ın Fethi.....	20
C. Bengal'in Fethi.....	21
D. Kabil'in Fethi.....	22

İKİNCİ BÖLÜM
EKBER ŞAH DÖNEMİ SİYASİ, İKTİSADİ SOSYAL VE KÜLTÜREL
FAALİYETLER

I. SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYAL YAPI.....	24
A. İdarî Yapı.....	25
B. Sosyal ve Ekonomik Yapı.....	26
C. Ekber'in Toplumsal Hayatı Düzenlemeye Yönelik Siyaseti.....	28
II. SOSYAL YAPIDAKİ DÜZENLEMELER.....	29
A. Sosyal Hayatı Düzenlemeye Yönelik Yapılan Yenilikler.....	29
B. Topluma Eşitlik İlkesinin Yerleştirilmesi.....	30

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM
EKBER ŞAH DÖNEMİNDE HİNDİSTAN'DA DİNÎ HAYAT

I. DİNÎ HAYAT.....	32
A. Hindistan'ın Dinî Yapısı.....	32
B. Merkezi Otoritenin Sağlanmasında Dinin Vasıta Olarak Kullanılması.....	36
C. Ekber'in Dinî Siyasetinin Amaçları.....	38
D. Toplumda Müslüman-Hindu Eşitliğini Sağlama Çabaları.....	40
E. Ekber'in Sulh-u Kül Siyaseti.....	41
II. EKBER DÖNEMİNDE DİNÎ TARTIŞMALAR.....	43
A. İbadethane Toplantıları.....	43
B. Diğer Dinler Ulemasının da Toplantılara Çağrılması.....	46

C. Ebu-I Fadl'ın Ekber'in Dinî Siyaseti Hakkındaki Düşünceleri.....	50
D. Ekber'in Bazı Dinler ve Mezhepler Hakkındaki Görüşleri.....	52
E. Ekber'in Resmî Genel Fermanı.....	54
III. EKBER'İN DİNÎ HAYATA YÖNELİK YAPTIĞI YENİLİKLER.....	56
A. Ekber'in Büyük Hindistan Halkının Dinî Önderliğine Kalkışması.....	56
B. Ekber'in Dinleri Yakınlaştırma Çabasının İçeriği.....	58
1) Tanrı Meselesi.....	58
2) Güneş Meselesi.....	59
3) Tenasüh Meselesi.....	59
C. Müşterek Takvim ve Bayramlar Uygulaması.....	60
D. Müşterek Kanunlar Uygulaması.....	60
IV. DİN-İ İLAHÎ.....	62
A. Din-i İlahî'nin Doğuşu.....	62
B. Din-i İlahî'nin Temel Prensipleri.....	63
C. Din-i İlahî'nin Ritüelleri ve Ekber'e Biat Şekli.....	65
D. Ekber ve İslam.....	66
E. Din-i İlahî ve İmâm-ı Rabbânî.....	71
F. Din-i İlahî Hakkında Genel Bir Değerlendirme.....	75
SONUÇ.....	76
KAYNAKÇA.....	79
ÖZET.....	83
ABSTRACT.....	84

KISALTMALAR

- a. g. e.** : Adı geçen eser.
a. g. m. : Adı geçen makale.
A. Ü. : Ankara Üniversitesi
A.Ü.S.B.E. : Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bas. : Baskı.
bkz. : Bakınız.
C. : Cilt.
çev. : Çeviren
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
İA : Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
M.E.B. : Milli Eğitim Bakanlığı
s. : Sayfa
Say. : Sayı
T. A. : Türkler Ansiklopedisi
T. T. K. : Türk Tarih Kurumu
Yay. : Yayınları
Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan.

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR

Araştırmamızın ana kaynaklarını oluşturabilmek için mümkün oldukça ilk kaynaklara ulaşmaya çalıştık. İlk kaynaklara ulaşamadığımız noktalarda ise o kaynakların tercüme yoluyla İngilizceye çevrilmiş ve günümüze kadar ulaşmış olan metinlerinden istifade ettik. Bu bağlamda temin ettiğimiz ve konuyla ilgili o döneme işık tutan, aydınlatan ve araştırmamıza ana kaynak teşkil eden eserler şunlardır;

1) Ekber'in yapmış olduğu reformlardaki en büyük yardımcısı ve destekçisi olan Ebu-l Fadl Allâmî'nin, kaleme aldığı "The Akbarnama" dır. Eserde, Ekber'in genel siyaseti, düşünce ve amaçları, Hindistan'ın toplumsal yapısı ve genel durumu ile Ekber'in yönetimde tam olarak söz sahibi olamadığı, idarenin atalığı Bayram Han'ın elinde olduğu dönem ve Ekber'in Hindistan'da gerçekleştirdiği yenilik süreçleri hakkında bilgiler verilmektedir. Farsça olan eser bu hükümdar devrinin en ayrıntılı tarihidir. Farsça metni Asiatic Society of Bengal tarafından yayınlanmıştır. H. Beveridge tarafından İngilizceye çevrilen eser aynı kurul tarafından 1897 de yayınlanmıştır. Araştırmamızda Beveridge'nin İngilizce olan çalışmasından tercümeler yaparak faydalanmaya çalıştık.

2) Yine Ebu-l Fadl Allâmî'ye ait olan "Ayin-i Ekber" dir. Eser, Ekber devrinin teşkilatı, devlet yapısı, devletin genel durumu hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Ayrıca kitapta Ekber'in 200 kadar vecize sözleri bulunmaktadır. Farsça olan bu eser de Low Price Publication tarafından yayınlanmıştır. H. Blochmann tarafından 1989 yılında Farsçadan İngilizceye evrilmiştir. Ayrıca Yazar, eserde o dönemde yaşayan şahışlar hakkında bilgi vermektedir.

Araştırmamızın ana kaynaklarını yukarıda bahsettiğimiz eserler teşkil etmektedir. Bunların dışında daha sonraki dönemlerde yapılan, Ekber dönemi hakkında bilgi veren, çalışmalar ve araştırmalardan da istifade etmeye çalıştık. Bunlar;

Araştırmamızda, konunun ana çerçevesi olan Din-i İlahî hakkında ise ayrıntılı şekilde bilgi sahibi olduğumuz Makhan Lal Roy Choudhury'in "The Din-i İlahî or The Religion of Akbar" adlı eseridir. Yazar 16. asırda inkılap girişimi olan ve Türk-Hind toplumunda büyük yankılar yaratan Din-i İlahî'nin özellikleri, ritüelleri, topluma tesirleri hakkında geniş bilgiler verilmektedir. Araştırmamızın konusu gereği bu kaynaktan çokça istifade edilmiştir.

Urduca olan Haşmi Anvar'ın "Tarih-e Pak-o-Hind" adlı eseri ise Ekber'in doğumu ve hükümdarlığı ile ilgili bilgiler vermektedir. Ayrıca eserde devletin ekonomik yapısı ve bu dönemde cereyan eden dinî tartışmalar hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Eserin Türkçe çevirisi Gülseren Halıcı Abay tarafından yapılmıştır.

Yine Ekber'in, doğumundan ölümüne kadar gelişen olaylar, siyasi ilişkiler ve Hindistan'da yapmış olduğu reformlar hakkında bilgi veren bir diğer eser ise I. H.Qureshi'nin "A Short History of Pakistan" adlı eseridir.

Sayyid Fayyaz Mahmud'un "A Short History of Pakistan", adlı eserinde Ekber'in tahta çıkışı, Bayram Han devri ve dönemin önemli siyasi olayları hakkında bilgiler verilmektedir.

Ekber döneminin ekonomik-sosyal yapısı hakkında bize bilgiler sunan ve faydalandığımız eserler ise; T. W. Haig'in "The Cambridge History of India" adlı eseri ile "The Cambridge History of India" adlı Hindistan Tarihi hakkında bilgiler veren eserdir. Bu eser Hint-Türk İmparatorluğu dönemini ayrıntıları ile anlatan ve bu dönemi özellikle sosyal açıdan ele alan bir eserdir.

Araştırmamızda günümüz eserlerinden de istifade ettik. Bu anlamda;

Hindistan tarihi ile ilgili en kapsamlı araştırma Y. Hikmet Bayur'un 3 ciltlik "Hindistan tarihi" adlı eserinde bulunmaktadır. Bu eserden konumuz doğrultusunda ikinci ve üçüncü ciltlerinden faydalandık. Ekber Şah döneminin siyasî, sosyal ve ekonomik yapısı hakkındaki mevcut bilgileri temin ettik.

Halis Bıyıktaç "Timurlular Zamanında Hint-Türk İmparatorluğu" adlı eserinde Babürlüler dönemini ayrıntıları ile ele almaktadır. Ayrıca, Mübarek Galip'in "Hindistan'da Türk Hükümdarları" eseri Hindistan'ın Araplar tarafından istilası ile başlayan Delhi-Türk sultanlığının bir özeti mahiyetindedir. Eser Saadettin Gömeç tarafından hazırlanmıştır.

Bir diğeri Hayrettin Karaman'ın "İmâm-ı Rabbânî ve İslam Tasavvufu" adlı eseridir. Yazar eserinde özellikle Ekber'in oluşturduğu yeni dini, İslam uleması ile mücadelesini ve İslamiyet'ten uzaklaşan Ekber hakkında İmâm-ı Rabbânî'nin görüşlerini anlatmaktadır. Yine bu doğrultuda İslam dünyasının büyük tepkisine yol açan Ekber'in yeni dini ile din bilginlerini karşısına almasını ve İmâm-ı Rabbânî'nin Ekber hakkındaki düşüncelerini ve verdiği mücadeleyi, Ekber'in İslam karşısındaki konumunu ve o dönemdeki dinî kargaşayı anlatan diğeri eserler ise;

M. Abdulhak Ensarî'nin "Şeriat ve Tasavvuf: İmâm-ı Rabbânî Şeyh Ahmed Serhendî'nin Anlayışı ve Mücadelesi" adlı eseridir.

Ethem Cebecioğlu'nun "İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri" başlıklı eseri ile Julian Baldick'in "Mistik İslam" adlı eseridir.

Bu hususta araştırmamızda kullandığımız diğeri eser ise İmâm-ı Rabbânî'nin kaleme aldığı "Mektubât" tır. Mektubât, Arapça ve Farsça olmak üzere toplam 313 mektuptan oluşmaktadır.

Erdoğan Merçil "Müslüman Türk Devletleri" adlı eserinde Hindistan'da hüküm süren devletler hakkında oldukça aydınlatıcı bilgiler vermiştir. Eserde Babürlülerin kuruluşu ve bu dönemde hüküm süren hükümdarlar hakkında açıklayıcı bilgiler mevcuttur.

Dönemin kültürel yapısı hakkında ise Ahmed Aziz'in "Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları" adlı eserinden faydalandık.

Bunların dışında arařtırmamıza faydalı olacađını dūřündūđümüz konuyla ilgili makalelerden de istifade ettik. Bunlar;

Hindistan tarihine ve özellikle Ekber dōnemine ayrıntılı bir şekilde yer veren ve ağıklamalar getiren Y. Hikmet Bayur'un "16.Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılap Teřebbūřu" adlı Belleten dergisinde yazmış olduğu makalesinden faydalandık. Bu makale araştırmamızın çerçevesini oluşturmamda faydalı olmuştur.

Diđer makaleler ise; Mirza Bala'nın Diyanet İřlam Ansiklopedisindeki "Hūmayun" maddesi; Enver Konukçu'nun "Babūrlūler, Hindistan'daki Temūrlūler" ve "Ekber" isimli maddeleridir.

GİRİŞ

Hindistan'da Türk hâkimiyeti tam anlamıyla sağlanmadan önce bu bölge farklı ülkelerin mücadelelerine sahne olmuştur. 7.yy. dan 10.yy. başlarına kadar Hindistan'ı idare eden hükümdarlar çeşitli Türk ve Afgan kabilelerine mensup ileri gelenlerden oluşmaktaydı. Orduyu idare eden kişilerin çoğu Türklerden oluştuğu halde, orduyu teşkil edenlerin önemli kısmının Afganistanlı olması, hâkimiyetin onların elinde olmasını sağlamıştır. Bu sebeple kaynaklarda Delhi'de hüküm sürmüş olan hükümdarlara "Tathan Sultanları" denildiği gibi, Avrupalı tarihçiler tarafından da "Memluklar Hâkimiyeti" diye isimlendirilmişlerdir. Delhi Sultanlığının kurulmasıyla Hindistan'a göç eden Türk kabilelerinin sayısı da artmıştır¹.

Hint Yarımadasıyla Arap ülkeleri arasındaki ilişkilerin tarih öncesine kadar gittiği mitolojik bilgilerden de anlaşılmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda Hz. Adem'in cennetten çıktıktan sonra Seylan'daki bir dağın tepesine indiğini gösteren bir efsaneye göre Allah O'nun tövbesini kabul edince O, Mekke yakınlarındaki Arafat'a indiğinde daha önce Cidde'ye inen karısı Havva'yı Arafat'ta karşıladı. Bu efsane sadece dini literatürde mevcut olmayıp tarihi ve coğrafi eserlerde de geçmektedir². Bu bilgiler doğrultusunda şunu söylemek mümkündür. İslamiyet'e ilk önce açılan Gemne ve Ganj nehirlerinin bulunduğu topraklara Araplar "Hindistan" ismini vermişlerdir.

Hindistan ve Arap ülkeleri arasında ırk ve dil farkı olmasına rağmen ticari alandaki ilişkileri de çok eskilere dayanmaktadır.³ Arap ticaret gemilerinin Arap denizini geçerek Çin'e kadar gitmiş olması, İslam'ın doğuşundan çok önceki zamanlarda gerçekleşmiştir. Bir bölgede ticaret yapmak, beraberinde, ihtiyaçlar doğrultusunda yerli dilleri öğrenmeyi, bu bölgeye ikameti gerekli kılmaktadır. Bundan dolayı bazı tüccarlar evlenerek bu bölgeye

¹ Mübarek Galip, **Hindistan'da Türk Hükümdarları**, Yay. Haz: Sadettin Gömeç, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. 3-4.

² Gülseren Halıcı Abay, "Hindistan'da Türklerin Bıraktıkları İzler (1542-1666)", **Basılmamış Doktora Tezi**, Ankara, A.Ü.S.B.E., 1995, s. XVII.

³ Galip, **a. g. e.**, s. 4.

yerleşmişlerdir. Konkan, Malabar ve Gucerat şehirlerinde eski Arap köylerinin bulunmuş olması bunun ispatıdır. Böylece Hindistan'da müslüman nüfus giderek çoğalmıştır. Bu nüfusun bir kısmını da Arap aileleri oluşturmaktadır. Akhunlar'dan itibaren Türk Devletleri Hindistan'a akın etmeye başlamıştır. Bu devletlerden biri de Gazneliler Devletidir⁴. Gazneliler isimlerini başkentleri olan Gazne'den almışlardır. Ancak bu devlet tarihi kaynaklarda 'Yeminîler ve Sevükteginîler' olarak da geçmektedir⁵.

Gazneliler'in Hindistan'a yönelmeleri Sevüktekin zamanında başlamıştır. Sevüktekin Hindistan'a ilk akını 986-987'de yapmıştır. O sırada Pencap'ın bir kısmı ile Sind Irmağı'nın yukarı bölgelerine hâkim olan Hindistan Hükümdarı Caypal, Sevüktekin'in akınlarına engel olmak istemiş fakat kış mevsimi şartlarına alışık olmayan Hintliler bu durum karşısında anlaşmak zorunda kalmışlardır⁶.

997 yılında Sevüktekin'in ölmesiyle Gazneliler'in en önemli hükümdarı olan Mahmud⁷ idareyi ele almıştır. Gazneli Mahmud'un Hindistan'a yaptığı ilk sefer 1001 yılında gerçekleşmiştir. Gazneli Mahmud, saltanatı süresince birçok fetihler yapmış, her yönden devleti genişletmiştir. Türkmenler, Karahanlılar, Büveyhler, Gurlular⁸ gibi milletlerle de mücadeleler ederek Hindistan'da İslam dinini yayılmasını sağlamıştır. Sultan Mahmud'un ölümüyle (1413) Gazneliler Devleti'nde tekrar taht mücadeleleri başlamıştır. Gazneli Mahmud'un saltanatı zamanındaki muhteşem Gazne çoktan harap olmuştur. Gazneliler'in Türk ve İslam tarihindeki başlıca rolleri ise Kuzey Hindistan

⁴ Ebu-l Fazl Allâmî, **The Akbarnama**, çev: Henry Beveridge, Asiatic Society of Bengal, Bengal 1897, s.57.

⁵ Erdoğan Merçil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, T.T.K., Ankara 1991, s. 34.

⁶ G. Hüseyin Yurtaydın, **İslam Tarihi Dersleri**, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1982, s. 265-282; Merçil, **a. g. e.**, s. 322-335.

⁷ Gazneli Mahmud: Sultan unvanını ilk alan Türk hükümdardır. Sultan Mahmud Hindistan'a 17 sefer yapmıştır. Bu seferler onun saltanat devrinin büyük kısmını doldurmuştur. Hindistan seferlerinin en önemlisi 1025-1026 tarihindeki Samnat Seferidir. Bu sefer sonunda kazandığı zaferin yankıları bütün İslam dünyasında yayılmış ve Mahmud'un Sünni İslam dünyasının önde gelen kahramanlarından biri olmasına yardım etmiştir. (bkz. Merçil, **a. g. e.**, s. 320).

⁸ Gur adı Herat'ın doğu ve güneydoğusunda ve Garcistanla Cüzca'nın güneyindeki dağlık bölgeye verilmiştir. 10. Yy. kadar Gur sakinlerinin çoğu Müslüman değildirler. Gur hanedanları arasında aile bağları en kuvvetli olanlardır. (Yurtaydın, **a. g. e.**, s. 267).

fethine yol açarak İslam dinine Pencab'da kuvvetli bir dayanak noktası elde etmiş olması ve daha sonraki Hindistan fetihlerine bu suretle sağlam bir zemin hazırlamış olmasıdır⁹. Ayrıca Gazneliler vasıtasıyla Müslüman-Türk hâkimiyeti başlamış, bölgeye tebliğ amacıyla gelen Müslümanların çabaları neticesinde İslâm, Hindistan halkı tarafından teveccühle karşılanmıştır. Özellikle tarikatların yaygınlık kazanmasıyla, bu topraklarda yetişen Ali Hucvîrî (ö.465/1072), Çiştîye tarikatının kurucusu Muinü'd-Din Çiştî (ö.633/1236), Şeyh Zekerîya Multanî (ö.661/1262) ve Şeyh Nizame'd-Din Evliya (ö.725/1325) gibi mutasavvıflar eliyle daha geniş kitlelere ulaşmıştır¹⁰.

Gazneliler Devletine son veren Gurlular'dan XIII. yy. ilk yarılarında Gurlu Muhammed ve askerleri Ganj Ovasını ele geçirerek, Delhi'de bütün Hindistan'a hükmedecek kuvvetli bir sultanlık kurmuşlardır¹¹. Gazneliler'in yerini alan Gurlular için Pencap Hindistan fetihleri yönünden faydalı bir atlama noktası olmuştur. Bu hanedandan 1173'ten itibaren Gazne'de hükümdar olan Muizze'd-Din, Ganj ovasında iktidarını genişletmiştir. Sultan Muizze'd-Din, Horasan'da bulunmak zorunda olduğunda Türk kumandanlarından Kutu'd-Din Aybag (Aybeg) bütün Hindistan fetihlerini idareyle görevlendirilmişti. Hindistan'da İslam hâkimiyetinin genişlemesinde önemli rolü olan Muizze'd-Din 602/1206'da öldü. Aybag bu haberi duyarak Lahor'a doğru yürüyerek iktidarı ele geçirmiştir(26 Haziran 1206). Böylece Delhi Türk Memlûkluları Devletinin temellerini atarak Kuzey Hindistan'a hâkim olmuştur. Gur sultanı Gıyasu'd-Din Mahmud bu durumu kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu sırada Hindistan'daki Müslüman hâkimiyeti birbirine rakip hükümdarlar arasında dağılmış durumdadır. Delhi bölgesinde İltutmuş, Multan'da Nasiru'd-Din Kabaca, Lahnavati'de Halac (Kalac) emirleri hâkimdiler.

⁹ Erdoğan Merçil, "Gazneliler", **Büyük İslam Tarihi**, T.T.K. Ankara 1991, s. 223-224.

¹⁰ Abdülhamit Birışık, **Hint Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri**, İnsan Yay., İstanbul 2001, s. 21-22.

¹¹ Allâmî, **a. g. e.** S. 59.

İltutmuş Kuzey Hindistan'daki Türk-İslam hâkimiyetini yeniden birleştirmiş ve sağlamlaştırmıştır. Daha sonraları ise başarılı seferler sonucu hâkimiyet bölgesini genişletmiş ve sonunda Vindhya dağlarının kuzeyindeki bütün Hindistan'ı ele geçirmiştir. İltutmuş ölmeden önce, oğullarının beceriksizliğini anlayarak, son derece yetenekli kızı Raziyye'yi veliaht tayin etmiştir. Ancak o öldükten sonra devlet büyükleri, bu vasiyete rağmen oğullarından Ruknu'd-Din Firuz'u tahta geçirmişlerdir. İdarede çıkan olumsuzluklar sonucu Raziyye, Delhi halkı ve ordunun bir kısmı tarafından sultan ilan edilmiştir. İslam dünyasında hükümdarlık etmiş ender kadınlardan biri olan Raziyye birçok güçlüklerle karşılaşmış, İltutmuş'un Türk kölelerinden kırk tanesi devlet işlerine hakim duruma gelmiş ve yönetim tehlikeye düşmüştür. Daha sonraları Delhi Müslüman Türk devletinin başına önemli şahsiyetler geçmiştir¹². Böylelikle 1526 Lodhi¹³ devleti yani I. Delhi Afgan Sultanlığı sona ermiş ve Hindistan'da Türk-Hint İmparatorluğu yani II. Türk Delhi Padişahlığı kurulmuştur¹⁴.

1540'da Kuzey Hindistan egemenliğini yeniden ele almış olan Afganlar 1555'e hâkimiyetlerini sürdürmüşler ve sonra birkaç yüzyıl için egemenlik yine Türklere geçmiştir. Türk ve Afgan hükümdarları, Hindistan'da pek çok eserler meydana getirerek, silinmez izler bırakmışlardır. Saltanat merkezi olarak kabul ettikleri Delhi, onların zamanında doğunun en mamur ve zengin şehirlerinden birisi olmuştur. O dönemde padişahın ihtişam ve kudreti, sarayının ziynet ve zenginliği Hindistan'ı temsil etmiş oluyordu¹⁵.

Hindistan'da hüküm süren diğer Türk devletlerinin isimleri ise şöyle: Delhi Sultanları: Muizziler (Memlükler), Halaciler, Tuğluluklar, Adilşahlar, Kutupşahiler,

¹² Halıcı Abay, **a. g. e.**, s. XXVI.

¹³ Bu hanedan için The Cambridge History of India, C. III. S. 224'te şöyle deniyor: "Lodiler neslen Kalaç veya Gilcai Türkleridir, fakat o kadar zamandan beri Afganistan'da oturuyorlardı ki 15. Asırda onlara Afganlı demek doğru olur." Bu hanedanın o sırada tahta bulunan üyesi Sultan İbrahim Lodi Panipat meydan muharebesinde Babür tarafından kati surette yenilir, kendisi ölür ve memleketi Babür'ün eline geçer. Bu suretle Hindistan'da Timur Gurkan'ın adına atfen Gurkani denilen Türk Devleti kurulmuş olur. (bkz. Halıcı Abay, **a. g. e.**, s. XXVI).

¹⁴ **The Cambridge History of India**, C. III, Mughal Period, London 1937, s. 235.

¹⁵ Galip, **a. g. e.**, s. 14.

Beridşahiler, Malva Halaci Sultanları¹⁶. Babürlüler öncesi Hindistan'da bu devletler sırasıyla hâkimiyet kurmuşlardır.

XIII. yy.da, Moğollar Asya'nın siyasî görünüşünü tamamen değiştirdiler. Türk kabileleri Moğolların önünden Hindistan ve Anadolu'ya çekilmişlerdir. Afganistan, Hindistan'a göç eden kabilelerle doldu taşı. Hindistan, stratejik konumu, ticari önemi nedeniyle de Avrupalıların da ilgi alanı içine girmiştir. Birçok gezgin ve misyoner Hindistan'a gitmişler ve Babürlüleri tanımışlardır. Hindistan'da ilk siyasî değişiklikleri Babürlüler yapmıştır¹⁷.

Babürlüler devletini Babür kurmuş, fakat devletin adı belli değildir. Babürlülere verilen isimler ise şunlardır: Bazı tarihçiler "Devlet-i Küreganiye", "Devlet-i Aliye-i Küreganiye" şeklini benimsemişlerdir. Fakat ne Babür'ün ne de haleflerinde Küreganiyeliğin olmadığı kaynaklarda geçmektedir. Yusuf Hikmet Bayur, "Küregen" hanedanı adını "Gurkanlı" diye okumuş ve eserlerinde bu ismi kullanmıştır. Haydar Mirza Duğlat Babür'ün yakın akrabasıdır. O ise Babürlüleri "Çağataî-Çağataylı" diye yazmıştır. Avrupalı tarihçiler, Bernier, Guerreriro, Manucci, T. Roe ve Thevenot ise "Mogor", "Mughal", "Mani Mogolis" adını kullanmışlardır. Fuat Köprülü tercüme yolu ile "Büyük Moğollar, Timurlular, Babürlüler, Türk-Moğol İmparatorluğu, Hind-Türk İmparatorluğu" isimlerini kullanmıştır. Zamanımızda ise Hindistan ve Pakistan'da yazılan eserlerde "Büyük Moğollar", "Muğal" daha çok hükümdar isimleri ile "Babürlü", "Hümayun Padişah", "Ekber Padişah" şeklinde kullanmışlardır. Şu an en yaygın "Babürlüler ve Türk-Hint İmparatorluğu"dur¹⁸. Biz bu açıklamalar doğrultusunda kaynaklarda geçen en yaygın şekli olan "Babürler veya Türk-Hint İmparatorluğu" ifadelerini araştırmamızda kullandık.

Hindistan'a gelen Türk ve Afganlılar nüfus açısından oldukça fazla olsalar bile daima Hindulara göre azınlıkta kalmışlardır. Eğer kuzeyden devamlı Türk göçleri gelmemiş, Hindistan'da yerleşik Türk ve Afganlılar gelen

¹⁶ Erdoğlan Mercil, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, T.T.K., Ankara 1991, s. 322-323.

¹⁷ Enver Konukçu, "Babürlüler, Hindistan'daki Temürlüler" **Türkler Ansiklopedisi**, s. 744.

¹⁸ Konukçu, **a. g. m.**, s.745.

kuvvetlerle takviye edilmemiş ve daha sonra Timurlular ortaya çıkmamış olsalardı, hiç şüphe yok ki kısa bir zamanda Türkler Hindular arasında eriyip gideceklerdi. Timurlular devri bu hadiseye engel oldu. Özellikle Ekber Şah Hindistan'da yeni bir devir açmış ve yeni ülkü uyandırmıştı¹⁹.

16. yy. başlarından itibaren Hindistan bir devletler topluluğu idi. Delhi Sultanlığının çözülmeye başlaması bu bölgelere çok sayıda egemen devletlerin kurulmasına neden olmuştur. Bu sırada Hindistan'da hakim vaziyette görünen iki önemli şahsiyet var idi. Biri Hindistan'a yabancı sayılan ancak fetih maksadıyla Hindistan'a ayak basan Babür Şah, diğeri ise Hintli bir hükümdar olup, büyük bir milli devlet kurma ideallerini besleyen Rastansing²⁰ idi. İkisinin de ortak amaçları, topraklarını genişletmek ve Delhi'yi alarak Hindistan üzerinde mutlak hakimiyet sağlamak. Aralarına daha sonra İbrahim Şah da girmiştir. Babürlüler Devleti bu üç hükümdar arasında geçecek mücadeleden sonra Babür Şah tarafından kurulmuştur²¹.

Babürlü hanedanının aynı zamanda Hint imparatorluğunun kurucusu Zahirü'd-Din Muhammed Babür bir Çağatay Türk'ü idi. Babası Ömer Şeyh Mirza b. Ebi Sa'id Fergana bölgesinde küçük bir Timurlu Prensiğini idare etmekteydi. Ömer Şeyh Mirza 1494'de öldüğü zaman, Babür 11 yaşında tahta çıktı. Babür, Asya tarihinde birinci derece rol oynamış olmasına rağmen nispeten atası Timur'dan daha az tanınır²². 1496 yılında 13 yaşında olan Padişah Babür, o sırada egemen güç durumunda olan Buhara padişahı Sultan Ali ve Hisar Şadıman padişahı Mesut Mirza ile mücadelelere başlamıştır. Bu mücadelelerin ardında 1497'de ilk olarak Semerkand'ı alır. Kısa bir zaman sonra Semerkand'ı kaybeden Babür (1500) 1501'de tekrar faaliyetlere başlayarak bölgeyi kuşatmış, fakat başarı sağlayamamıştır. Bu arada 1504 yılında Kabil ve Gazne'yi ele geçirmiştir. 1507'de Özbek ve

¹⁹ Galip, **a. g. e.**, s. 7.

²⁰ Rastansing: Önceleri basit bir Çitor Mihracesiydi. Eşine az rastlanacak değerinde bir insandı. Bu sayede bütün Racputlara üstünlüğünü kabul ettirdi. Sefere çıktığı zaman arkasından 80 bin süvari, yedi mihrace, yüz dört asilzade ve beş yüz fil geldiği söylenir. (bkz. Galip, **a. g. e.**, s.45.)

²¹ Galip, **a. g. e.**, s. 45.

²² Fernand Grenard, **Babur**, çev: Orhan Yüksel, M.E.B. Yay., İstanbul 1971, s.3.

Safeviler'e bağılı Timur prensliklerinin liderliğini üstlenen Babür "Padişah" unvanını almıştır²³. 1511'de İran Şahı'nın desteğiyle Semerkant'ı 3. kez kuşatmış fakat yine başarısız olmuştur. 1517'de Kandahar'a yürüyen Babür 1522 yılında Kandahar fethetmede ise başarılı olmuştur. Babür bu sırada Lahor'u da ele geçirmiştir²⁴. Ayrıca 1525'te Afganlarla Türkler arasında Panipat savaşı olmuş ve 7-8 gün süren mücadelenin ardından Delhi ve Agra alınmıştır. Panipat Meydan Savaşıyla Afgan Devleti yıkılmış, Hindistan'da Türk Devleti kurulmuştur. Artık Kuzey Hindistan'ın hâkimiyeti Türklere geçmiştir. 1525-1527 tarihleri Babür'ün siyasî başarılarından dolayı önemlidir. Babür bu dönemlerde "Gazi" unvanını almıştır. Hümayun'un hükümdarlığını kabul ettikten kısa bir süre sonra 25 Aralık 1530 yılında Agra'da vefat etmiştir²⁵. Cenazesi toprağa verildikten 3 gün sonra Hümayun 30 Aralık 1530'da Delhi'de Babürlü tahtında oturmuş, kendi adına hutbe okutup ve sikke kestirmiştir. Hümayun Babürlülerin ikinci padişahı olmuştur²⁶.

Hindistan'da 1530-1540 yılları arasında hüküm süren Ekber'in babası Hümayun yumuşak huylu, babasına bağılı halkını seven ve cömert bir kişiydi. Hükümdarlığı süresince karşılaştığı bütün zorlukları tek başına ve sabırlı bir şekilde aşmaya çalışmıştır²⁷. Hümayun babasının ölümüyle 30 Aralık 1530'da Delhi'de Kuzey Hindistan padişahı olarak 23 yaşında tahta çıkmıştır. Babür halefleri için muhteşem bir imparatorluğun temellerini atmıştır²⁸. Babür'den geride dört çocuk kalmıştır. Bunlar Hümayun, Kamran, Hindal ve Askeri idi. Hümayun tahta geçmeden ülkede karışıklıklar başlamıştır. Afganlar Hindistan'a yerleşmiş durumdaydı. Babür sadece Afganları yenmiş ve geçici olarak Racputlar'ı boyun eğdirmişti. Hümayun tahta çıktıktan sonra büyük güçlüklerle karşılaşmıştır²⁹. İlk olarak karşısına Babür'e yenildikten sonra Bengal'e kaçan taht değişikliğinden yararlanmaya çalışarak, Babürlüler

²³ Halis Bıyıkay, **Timurlular Zamanında Hint-Türk İmparatorluğu**, T.T.K., İstanbul 194, s. 9-10.

²⁴ Bıyıkay, **a. g. e.**, s. 27-28.

²⁵ Halıcı Abay, **a. g. e.**, s.16.

²⁶ Konukçu, **a. g. m.**, s. 750.

²⁷ Mirza Bala, "Hümayun", **DİA**, C.V, s. 628.

²⁸ Mirza Bala, **a. g. m.**, s. 628.

²⁹ Konukçu, **a. g. m.**, s. 750.

idaresindeki topraklara giren ve Caunpur'u fetheden Mahmud Lodi çıkmıştır. Hümayun Mahmud Lodi'yi mağlup ederek bu bölgeyi geri almıştır (1531). 1535 yılında Hümayun Gucerat'ı fethetmiş, idareyi kardeşi Askeri'ye bırakmıştır. Kendisi de Malva'nın durumunu düzeltmek için Mandu bölgesine çekilmiştir. Aynı yıl içinde Askeri'nin Bahadur Şah'a yenilmesiyle Gucerat tekrar Bahadur Şah'ın idaresine geçmiştir. Askeri, bu arada sultanlığını ilan ederek, Hümayun'a zorluklar çıkarmıştır ki kardeş Çitor'da karşılaşmış, savaş olmadan karşılıklı anlaşmışlardır³⁰. Hümayun'un saltanatı süresince kardeşleri sırayla hükümdarlıklarını ilan etmişlerdir. Askeri'den sonra Hindal da Agra'da hükümdarlığını ilan etmiştir. Kamran'da harekete geçmiş, Agra'yı alarak burada hakimiyet kurmuştur. Hümayun tehlike ve kargaşa içinde kalmıştır. Bu sırada Sir Han da Hümayun'a karşı ayaklanmıştır³¹. 24 Haziran 1539 yılında Hümayun yenilgiye uğratılmıştır. Bu yenilgiden sonra Sir Han hakimiyetini ilan etmiştir. 17 Mayıs 1540'da Kanavc da Sir Han ile Hümayun arasında yapılan savaşta Hümayun bir kez daha yenilmiştir. Hümayun açısından bu savaşın sonucu olumsuz olsa da Lahor'da üç kardeşin birleşerek düşmana karşı beraber hareket etmeye karar vermeleri açısından olumludur. Hümayun'un kardeşlerinden biri olan Kamran bu karara uymayarak kardeşlerin arasındaki birliğin bozulmasına sebep olmuştur. Kardeşler arasındaki iktidar kavgası Babürlülerin on beş yıl Hindistan'ın hakimiyetini kaybetmelerine neden olmuştur³².

Hümayun 1556'da kütüphanesinin merdivenlerinden düşerek hayatını kaybetmiştir. Osmanlı padişahları için yapıldığı gibi oğlu Ekber'e haber gidip biat edilmesine kadar ölüsü bir aydan çok gizli tutulmuştur³³.

Hümayun hayatının son günlerinde imparatorluğun sınırlarının küçük bir kısmını kurtarabilmiş; oğluna teşkilatsız, düzensiz ve yıpranmış bir imparatorluk bırakmıştır. Hümayun'un oğlu olan Ekber tahta çıktığında Delhi

³⁰ Sh. A. Rashid, **A Short History of History of Pakistan (Book Three, The Mughul Empire)**, Karachi 1967, s. 33-34.

³¹ Merçil, **a. g. e.**, s. 356.

³² Allâmî, **a. g. e.**, s. 64.

³³ Merçil, **a. g. e.**, s. 356.

tahtı düzensiz ve karışık bir durumdadır. Hümayun'dan Ekber'e kalan toprak fazla geniş olmamakla beraber, ülke tam bir kargaşa içerisindeydi. Kıtık ve veba gibi hastalıklar Delhi, Agra ve Kuzey Hindistan eyaletlerinde kol geziyor, pek çok insan bu sebeplerden dolayı hayatlarını kaybediyorlardı. Ayrıca bu kargaşa ortamında iki Sur prensi; İbrahim Sur ve Sikandar Sur gibi birçok taht iddiasında bulunanlar vardı ve bunun için mücadele ediyorlardı³⁴.

Diğer tehlike hepsinden ünlü ve güçlü olan Adil Şah'ın Hindu veziri Himu idi. Himu "Raca Bikramaditya" unvanını alarak mahalli kuvvetleri etrafında toplayarak hakimiyet mücadelesine girmiş, Gwalior'dan Agra'ya kadar ilerleyerek hakimiyetini kurmuştur. Ayrıca Himu, Delhi'yi de alarak bu bölgeye hakimiyetini güçlendirmiştir. O sırada Ekber'den başka Gurkanlı³⁵ ileri gelenlerinin durumu şöyledir: Kabil ve Gazne bölgesi genel olarak Hindu-Kuş'la Sind arasındaki ülkeler (Bengal, Malva, Gucerat, Gandvana, Orissa, Keşmir, Sind, Belucistan ve Daşok) Ekber'in küçük kardeşi Hakim'in yönetiminde. Badahşan, Babur'un amcası Sultan Mahmud'un torunu Süleyman Mirza'da, Kandahar, Ekber'in atalığı Bayram Han'ın avlığıdır ve bu kişi o sırada hanedan üyeleri ile aynı sırada anılmaktadır³⁶. Portekizliler, batı denizi sahillerine yerleşmişler ve onların Arap denizi ile İran körfezindeki hakimiyetleri Hacca giden Müslümanlar için tehlike arz etmekteydi. Bu çocuk hükümdar babası Hümayun'un yerine geçtiğinde Müslüman Hindistan'ın durumu işte böyle idi³⁷. Ekber'e babasından tek kalan şey küçük ordusu ile babasının sadık hizmetkârı Bayram Han idi. Ekber'in en büyük düşmanlarını müsamaha göstermeksizin sert bir tavırla dize getiren ve devletin kanunlarına bağlı olmayı sağlayan Bayram Han, Babür ailesine en büyük hizmeti yapmış oluyordu³⁸. Ülkedeki kargaşayla küçük yaşta

³⁴ Ebu-l Fazl Allâmî, **Aîn-i Ekberî**, çev: Henry Blochmann, Low Price Publication, Delhi 1989, s. 223.

³⁵ Timur Gurkan'ın soyundan geldiği için Babürlülere Gurkanlılar da denilmektedir. Bu tabiri özellikle Hikmet Bayur kullanmaktadır. (bkz. Y. Hikmet Bayur, Hindistan Tarihi, Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri, s.69.)

³⁶ Merçil, **a. g. e.**, s. 357.

³⁷ Halıcı Abay, **a. g. e.**, s. 59-60.

³⁸ Rashid, **a. g. e.**, s. 48.

olduğu için başa çıkamayan Ekber, Bayram Han'a yönetim işlerini bırakacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKBER ŞAH DÖNEMİ (1542-1605)

I. EKBER ŞAH VE HÜKÜMDARLIĞI

A. Ekber'in Doğumu:

Babürlülerin üçüncü padişahı Ekber'in resmi adı Ebu'l-Feth Celale'd-Din Mehmed Ekber Şah'tır³⁹. 23 Kasım 1542'de Amarkot'ta dünyaya gelmiştir. Annesi Hümayun'un ikinci eşi Hamide Banu Begim'dir⁴⁰. Yükseliş devrindeki faaliyetleri Ekber'in büyük bir idareci olarak tanınmasını sağlayacaktır⁴¹. Babürlü devletinin içine düştüğü kargaşadan dolayı saltanatını kaybeden Hümayun, çok zor günler geçirmekte, ekonomik açıdan da bitmiş durumdadır. Bu yüzden Ekber 'in doğumu üzerine beraberindeki arkadaşlarına, bu mutlu haberden dolayı, verebileceği hiçbir şeyi yoktur⁴². Hümayun sadece elindeki güzel kokuyu yanındakilere dağıtıp şöyle demiştir.

“Oğlumun doğumu dolayısıyla size verecek hiçbir hediyem yok. Bu kokuyla oda koksun ve bu şekilde çocuğumun şöhreti dünyaya yayılsın⁴³.” Daha sonraki bölümlerde göreceğimiz gibi Hümayun'un bu duası kabul olmuş, Ekber her alanda yapacağı reformlar, kazanacağı siyasî başarılarla tarihe damgasını vuran büyük hükümdarlar arasına girecektir.

³⁹ Halis Bıyıktaş, **Timurlular Zamanında Hint-Türk İmparatorluğu**, T.T.K., İstanbul, 1941, s. 57.

⁴⁰ Ebu-l Fazl Allâmî, **The Akbarnama**, çev: Henry Beveridge, Asiatic Society of Bengal, Bengal 1897, s. 67.

⁴¹ Enver Konukçu, “Babürlüler, Hindistan'daki Temürlüler”, **T. A. C. VIII**, s. 751.

⁴² Haşmi Anvar, **Tarih-e Pak-o Hind**, çev: Gülseren Halıcı Abay, Ankara 1995. s. 253.

⁴³ Haşmi Anvar, **a. g. e.**, s. 254.

13 yaşında tahta çıkan Ekber Hümayun öldüğü vakit, babasının tecrübeli bir komutanı ve arkadaşı aynı zamanda kendisinin de Atalığı⁴⁴ olan Bayram Han ile Pencab'da bir kasaba olan Kalaunur'dadır⁴⁵. Babası öldüğünde Ekber Seydi Ali Reis'i⁴⁶ de görmüş onun tavsiyeleri ile tahta geçmeye hazırlanmıştır⁴⁷. Ekber'e büyük destek veren Bayram Han, onu 14 Şubat 1556'da tam bir güvenlik içerisinde tahta çıkarır⁴⁸. Devleti idare edemeyecek kadar küçük yaşta olan Ekber yönetim işlerini kendisine "Atalık ve Han Baba" dediği Bayram Han'a bırakmıştır⁴⁹. Bayram Han'ın yardımlarıyla devlete yönelik ilk tehlikeler ortadan kalkmış olur⁵⁰. Devletin hakimiyeti 4 yıl boyunca Bayram Han'ın nüfuzu altında olmuştur.

B. Ekber Şah'ın Hükümdarlığı

Ekber bizzat sivil ve askerî yönetimin başıydı. O, devlet kuvvetlerinin başkumandanı, adaletin kaynağı ve baş kanun koyucuydu. Bugünkü tanımıyla yasama, yargı ve yürütmenin başı idi⁵¹. Ekber Hindulara ve Müslümanlara adil bir şekilde davranan toplumda özgürlükçü ve bağışlayıcı bir devlet adamıdır. Ekber yalnız bir fatih değil, aynı zamanda devlet yapısında yaptığı yeniliklerle büyük bir dahi ve idarecidir. Kısa bir süre içinde mevcut sistemin aksaklıklarını görmüş ve yeni oluşturacağı sistemde ülke halkının inanç, duygu, gelenek ve göreneklerini göz önüne alarak eski sistemi

⁴⁴ Atalık: Büyük Selçuklular'da olduğu gibi küçük yaştaki prenslerin eğitiminden sorumlu komutandır.

⁴⁵ Ali Kausar, **A New History of Indo-Pakistan since 1526**, Aziz Publishers, Dacca, 1977, s. 44.

⁴⁶ Seydi Ali Reis: 1498 yılında Galata'da doğmuş Türk denizcisi ve ilim adamıdır. XVI. Yüzyılın önemli simalarından biridir. Kanuni Sultan Süleyman devrinin en tanınmış denizcilerinden olan Seydi Ali Reis, birçok deniz seferlerine katılmıştır. Denizcilik ve astronomi bilgileri içeren Kitabı'l Muhit ve Hint okyanusuna kadar olan maceralı yolculuğunu anlatan Miratı'l Memalik adlı eserini yazmıştır. (Konukçu, **a. g. m.**, s. 751.)

⁴⁷ Konukçu, **a. g. m.**, s. 751.

⁴⁸ Ishtaq Husain Qureshi, **India Under The Mughals**, London 1970, s. 48.

⁴⁹ T.W. Haig, **The Cambridge of India**, London 1928, s. 62.

⁵⁰ Konukçu, **a. g. m.**, s. 751.

⁵¹ Ebu-l Fazl Allâmî, **Ain-i Ekberî**, çev: Henry Blochmann, Low Price Publication, Delhi 1989, s. 227.

tamamen geliştirip yepyeni bir sistem ortaya çıkarmıştır⁵². İmparatorluğunu askerî güç ve kılıç üzerine değil, işbirliği ve iyi niyet üzerine kurmuştur. Halkı arasında din ve ırk ayrımı gözetmemiş, Racputlarla iyi ilişkiler içinde olmuş ve bunu korumak için Racput prenslerinin kızlarıyla evlenmiştir. Ekber herkese karşı oldukça nazik davranışıyla da halkın sevgisini kazanmıştır⁵³.

1. Bayram Han Dönemi

Aslen Türkmen ve Şii olan Bayram Han⁵⁴, Bedahşan'da doğmuş, Belh'te eğitim görmüş ve Kabil'e gelmiştir⁵⁵. Bayram Han zamanın en önemli isimlerinden biridir. O, Tehlikelerle dolu zamanlarda Hümayun'un yanında yer alarak ona yardımcı olmuştur. Hümayun ona çok şey borçludur. Bayram Han'ın Hümayun'a bu yakınlığı, Kandahar fethedildiğinde onun meziyet ve hizmetinin takdiri karşılığında kendisinin o şehre vali tayin edilmesini sağlamıştır. Kanauc savaşında da Hümayun'un yanında yer almış ve onun mahiyetinde Hindistan'a gelmiştir⁵⁶. Ekber'e atalık tayin edildi ve daha sonraları Han Baba diye çağrıldı. 1556'dan 1560'a kadar olan Ekber'in hâkimiyet günlerine "Bayram Han'ın atalığının dönemi" denir. Bu dönem boyunca Ekber, Bayram Han'ın tavsiyeleri doğrultusunda yönetimini sürdürmüştür⁵⁷.

Ekber iktidara geldiğinde Bayram Han tüm enerji ve kabiliyetini onun emrine sunmuş, zekâsı ve becerikliliği ile bu dönemdeki muhtemel tehlikelerden bu iktidarı korumuştur. 1525 yılında Afganlarla Türkler arasında yapılan Panipat savaşı onun sayesinde kazanılmış ve kaybedilen ülke toprakları kurtarılmıştır⁵⁸.

⁵² Kausar, **a. g. e.**, s. 85.

⁵³ Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi, Gurkanli Devleti'nin Büyüklük Devri**, C.II, T.T.K., Ankara 1947, s. 69.

⁵⁴ Bıyktay, **a. g. e.**, s. 62.

⁵⁵ Henry Beveridge, "Bayram Han" , **DİA**, C. V, s. 422.

⁵⁶ Beveridge, **a. g. m.**, s. 423.

⁵⁷ Shaz. A. Rashid, **A Short History of History of Pakistan (Book Three, The Mughul Empire)**, Karachi 1967,, s. 50.

⁵⁸ Beveridge, **a. g. m.**, s. 423.

Bayram Han, görevlerini büyük bir bağlılık ve inançla yerine getiriyordu. Artık onun gücü zirveye ulaşmış, yaptığı seferlerle Gavalyar ve Caunpur fethedilmiştir. Ancak bundan sonraki seferler, Bayram Han'ın başarısızlıklarıyla sonuçlanmıştır⁵⁹. 1559'un sonlarıyla birlikte çeşitli etkenler Bayram Han'ın çöküşünü hızlandırmıştır. Bayram Han'ın bu hakimiyet dönemi 1556'dan 1560'a kadar sadece dört yıl devam etmiş, 1560'da Ekber tarafından yetkileri alınarak Mekke'ye gitmesi emredilmiştir. Bayram Han'ı azle götüren pek çok sebep vardır⁶⁰. Bunlar ana hatlarıyla aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

1) Ekber'in haremde nüfuzlu bir grup gelişti ve Bayram Han'ın iktidar ve nüfuzunun artmasından dolayı saraydakiler arasında kıskançlıklar baş gösterir hale geldi,

2) Bayram Han Şii inançlıydı. Oysa hükümdar, hane halkı ve ileri gelenlerin çoğu Sünni inanca sahiplerdi. Yaşlı asiller yabancı birisinin hükümdar üzerinde bu denli etkili olmasına dayanamadılar,

3) Bayram Han tarafından kullanılan mutlak yetki onun başını döndürmüştü; dolayısıyla da durumu ayrıcalıklı bir hal almıştı. Bu durum hükümdar ve asiller tarafından hoş karşılanmadı. Bayram Han'ın kendi mezhebinden olanlara gereğinden fazla ilgi göstermesi, düşüşünün en önemli etkenlerinden biri olmuştur. O kendi memurlarına, Han ve Sultan, unvanları vermeye başladı.

4) Ekber gitgide Bayram Han'ın sadakatinden şüpheye düşmeye başladı. O, Bayram Han'ın kendisini tahttan indirerek, Kamran'ın oğlu Abu'l-Kasım'ı tahta geçirmek istediğini sezmişti. Ekber ise buna tahammül edememiştir⁶¹.

⁵⁹ Gülseren Halıcı Abay, "Hindistan'da Türklerin Bıraktıkları İzler (1542-1666)", **Basılmamış Doktora Tezi**, A.Ü.S.B.E., Ankara, 1995, s. 61.

⁶⁰ Qureshi, **a. g. e.**, s.51.

⁶¹ Anvar, **a. g. e.**, s. 259.

5) Delhi valisi Tardi Bey'in idamı Bayram Han'ı çok gözden düşürmüştü. Soylular bu infazı keyfi bularak ve kendilerinin de Bayram Han'ın iktidarı devam ettiği sürece tehlikede bulduklarına karar vermişlerdir. Bu nedenle Bayram Han'ın azli yönünde genç hükümdarı ona karşı kışkırtmaya başladılar.

6) Bayram Han'ın azlinde saray entrikaları her şeyden fazla etkin olmuştur. Ekber'in annesi Banu Begim, sütannesi Maham Anaga ve Maham Anaga'nın oğlu Adham Han ile onun bir akrabası olan Şehabu'd-Din gizlice anlaşarak plan yapmış ve Ekber'i ona karşı kışkırtmışlardır. Maham Anaga bu anlaşmada çok önemli bir rol oynamıştır. Çünkü O, Bayram Han'ın yerini almak ve kendi hükümetini kurmak istiyordu⁶².

1560'da Bayram Han, Mekke'ye giderken Kathyavar bölgesinde bir Afganlı'nın saldırısına uğradı ve öldü. 4 yaşındaki oğlu Abdurrahim, Ekber'in koruması altına alındı⁶³. Badaunî Bayram Han için şöyle söyler; "Akıl, cömertlik, sadakat, tedbirlik, alçak gönüllükte o herkesi geride bırakırdı Hindistan'ın ikinci kez fethi ve imparatorluğun kurulması Onun tükenmek bilmeyen gayreti, gücü ve dirayetli politikası sonucu gerçekleşti"⁶⁴.

2. Maham Anaga (Mahım Eneğe) ve Etekeler Devri (1560-1562)

Ekber, Bayram Han iktidardan düşünce devletin sorumluluğunu tam olarak yine üstlenemedi. Yaklaşık 20 yaşında olan Ekber Bayram Han'dan sonra da süt annesi Maham Anaga ve oğlu Adham (Edhem) Han ile süt annesinin akrabalarının etkisi altına kalmıştır⁶⁵.

Bu dönemde hükümdarların aileleri de yönetimde birinci derecede söz sahibidirler. Bu yüzden başta Mahım Anaga olmak üzere sütanne,

⁶²Rashid, a. g. e. s. 50.

⁶³Kausar, a. g. e., s. 48.

⁶⁴Kausar, a. g. e., s. 48.

⁶⁵Qureshi, a. g. e., s. 52.

sütbaba ve sütkardeşler çok şımartılmış ve her işe karışır durumdadırlar. Dolayısıyla Ekber'in hükümdarlığını da fazla önemseyen yoktur. İdareyi yönetenler akrabaları olduğu için o ikinci planda kalmaktadır. Mahım Anaga ve akrabalarının iktidar dönemi (1560-1562) pek çok tarihçi tarafından "kadın devleti veya hükümeti" olarak adlandırılmaktadır⁶⁶.

3. Askerî Faliyetler ve Kadın Hükümeti'nin Sona Ermesi

Malva bu dönemde Afganların idaresinde olup, "Sur" lardan Baz Bahadur Malva'nın hükümdarıdır. Malva'yı kötü bir şekilde yönettiği ve başarısız olduğu için Ekber, Edhem Han'ı Malva Hükümdarı Baz Bahadur'u iktidardan indirmesi için oraya göndermiştir⁶⁷. Edhem Han Malva'yi kolaylıkla almış fakat bütün ganimete, haremdeki kadınlara ve müzisyenlere el koyarak, Ekber'e sadece birkaç fil yollamıştır.

Bu sırada doğuda bulunan Afganlar Şah Adli'nin oğlu Şir Han'ın idaresinde büyük bir ordu ile Cevnpur'a doğru ilerlemektedirler.

Zamanın güçlü komutanlarından olan Ali Kulu Özbek, Afganları bozguna uğratmış ve birçok ganimet elde etmiştir. Ancak Ekber'e hiçbir şey göndermemiştir. Bu olaylar büyük vali ve komutanların padişaha aldırış etmediklerini göstermektedir. Bu durum karşısında Ekber, savaş yapmadan siyasî yollarla vali ve komutanları kendisine itaat ettirmeyi başarmıştır. Vali ve komutanların bu şekilde davranmaları Malva'nın tekrar Baz Bahadur'un eline geçmesini sağlamıştır. Yine dönemin başarılı komutanlarından olan Abdullah Han Özbek Malva'yı alması için görevlendirilir. Verilen talimatlara göre; Malva'da yaşayan köylü, çiftçi ve bütün halka iyi davranılacak, askerî faaliyetler sonucu halkın kaçıp topraklarını boş bırakmaması için bütün ihtiyaçları karşılanacak, her şeyin yolunda gitmesi için değişik önlemler

⁶⁶ Bayur, a. g. e., s. 71.

⁶⁷ H. H. Dodwell, *The Cambridge Shorter History of India*, Cambridge University Press, London 1934, s. 344-345.

alınacaktır. Bu kurallar ışığında Abdullah Han Özbek başarılı bir şekilde Malva'yi tekrar almıştır⁶⁸.

1561 yılının sonunda Ekber'in sütbabalarından olan Şemsü'd-Din Eteke Han, vekil (başbakan) olmuştur. Bayram Han'ın iktidardan çekilmesiyle Mahim Anaga de başbakan olmak istemişti. Gerek Edhem Han'ın idaredeki rolü ve gerekse Şemsü'd-Din Eteke'nin başbakan olması Mahim Enege'yi sinirlendirmiştir ve bir gün Şemsü'd-Din Eteke oğlu Edhem Han'a onu öldürtmüştür⁶⁹. Oradan hareme giden Edhem Han içeri giremez, uykuda olan Ekber gürültüden uyanıp ve dışarı çıkmıştır. Edhem Han büyük olasılıkla Ekber'i de öldürecektir. Ekber elini kılıcına götüren Edhem Han'ı çatıdan yere fırlatmış ve Edhem Han öldürmüştür (16.5.1562). Mahim Enege de oğlunun üzüntüsüyle çok kısa bir süre sonra ölmüştür (1564). Mahim Enege'nin ölümüyle "kadınlar hükümeti" dönemi de sona ermiştir⁷⁰. Bu olaylardan fazlasıyla ders çıkaran Ekber artık kendisinden başka kimseye güvenmemeye karar vererek, devlet işlerini tamamen ele almıştır (1562).

20 yaşlarında olan Ekber devlet işlerini yürütürken başkalarına danışmış, ancak her zaman son kararı kendisi vermiş, hiç kimse onun üzerinde nüfuza sahip olamamıştır⁷¹. Ekber yine bu dönemde daha sonraki bölümde bahsedeceğimiz gelecekteki siyasetinin ana hatlarını belirlemiştir.

4. Ekber'in Siyasetinin İlk Belirtileri

Ekber'in her zaman temel düşüncesi halkı eşitlemek, toplumda siyasal ve dinsel birlikteliği sağlamak olmuştur. O'nun bu düşüncesini Ekbername'de yazdığı şu sözler ıspatlar niteliktedir:

⁶⁸ Bayur, a. g. e., s. 72-73.

⁶⁹ *The Cambridge History of India*, Mughal Period, C. IV London 1937, s. 687.

⁷⁰ Mercil, a. g. e., s. 357.

⁷¹ Qureshi, a. g. e., s. 52.

“Bizim bütün insanlara inayet ve refet göstermekten başka amacımız yoktur. Benim gözümde Hindu-Müslüman birdir”⁷². Bu sözleri doğrultusunda bu devirde Ekber’in öz siyaseti olan “Müslüman-Hindu Eşitliği” konusunda yaptığı işlerinin ilk belirtileri görülür. Bunda amaç önce halkın sevgisini, güvenini kazanmaktır. Halkla içiçe olduktan sonra her alanda başarının artacağı düşüncesi hakimdir. Bu Ekber’in ne kadar ileri görüşlü olduğunu göstermektedir. Bununla beraber fetih hareketlerinde amaç ve ülkelerin nasıl ele geçirileceğiyle ilgili yöntemler şekillenmiştir. Fetihlerle birlikte, “ülke sahiplerinin kötü yönetimlerini ortadan kaldırma ve yönetimi iyileştirme” geleneği de bu devirde kendisini göstermeye başlamıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk fetih hareketleri Keşmir’e yapılmış, fakat oraya gönderilen Kara Bahadur Han başarılı olamamıştır⁷³.

Bu sırada Özbek komutanlarının isyanları görülür. Caunpur’un Özbek Lideri Han Zaman 1565’ de isyan bayrağını çekmiş, fakat padişahın yaklaştığını duyunca ona itaat etmiştir. Ekber ile Han Zaman arasında gelişen olaylar sonucu Han Zaman Gucerat’a sığınmak zorunda kalmıştır. Yine 1565’de Ekber’in kardeşi Hakim Pencab’ı istila etmiştir. Ekber kardeşini mağlup etmiş, Özbek isyanını da bir süre için durdurmuştur.

Artık Ekber’i bekleyen ciddi siyasî olaylar, savaşlar, fetihler, gerçekleştireceği reformlar ve adını tarihe yazdıracağı bir imparatorluk vardır⁷⁴.

5. Ekber’in Komşu Hükümdarlarla Münasebetleri

1562’de Edhem Han’ın ölümü, daha sonraki zamanda da Mahım Enege’nin ölümüyle Kadın Hükümeti’nin sona ermesi Ekber’in hükümdarlığını kendisinin yönetmesi devresini başlatmıştır. Hatırlayacağımız

⁷² T. Haig., a. g. e., s. 214.

⁷³ Y. Hikmet Bayur, “16. Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü”, *Belleten Dergisi*, Say. 5-6, T.T.K. Ankara 1947, s. 141.

⁷⁴ Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, T.T.K. Yay., Ankara 1991, s. 354.

gibi Bayram Han ve Etekeler iktidarı zamanında Ekber yaşadığı olumsuz tecrübelerle kimseye güvenilmeyeceğini anlamış, idareyi doğrudan doğruya kendi eline almaya karar vermişti. Hükümdarlığının ilk yıllarında ikinci planda iken bu dönemden sonra ilk planda olmuştur⁷⁵.

1562 yılından itibaren siyasî ilişkiler hızlanmaya başlamıştır. İlk olarak İran'ın Türkmen hükümdarı Şah Tahmasp 1562'de, Hümayun'un ölümü dolayısıyla başsağlığı⁷⁶ dilemek ve Ekber'in tahta çıkışını kutlamak için amcasının oğlu Sait Bey'i elçi olarak Hindistan'a göndermiştir. 1564'te Tahmasp ikinci kez yollamış, Beker'de (Sind) Ekber'in egemenliğinde hükümdar olan Sultan Mahmut'a Ekber'den "Hanlar Hanı" unvanını vermesini istemiş, Ekber buna razı olmamış ve elçiyi geri göndermiştir.

1572'de Turan'ın Özbek Hükümdarı Abdullah Han da Ekber'e Hacı Altmış adında bir elçi ile bir mektup ve birçok armağan göndermiştir. Mektupta Ekber'le barış içinde olmayı, kendine dokunmamasını istemiştir. Ekber Şah atalar yurdunu geri almak istediğinden bunlara pek aldırış etmemiş ve fetih hareketlerini hızlandırmıştır.

II. EKBER ŞAH'IN ÖNEMLİ FETİHLERİ

Ekber, yukarıda bahsettiğimiz fetih siyaseti doğrultusunda devletin bekası ve genel siyasetinin güçlenmesi için bir takım önemli fetihleri gerçekleştirme yoluna gitmiştir. Güçlü bir hükümdar olan Ekber gerçekleştireceği yenilikleri toplum üzerinde uygulama alanı bulacaktır. Yenilikler için bir gereklilik olan bu önemli fetihlerin bazılarını tezimizde yer verdik.

⁷⁵ Qureshi, a. g. e., s. 53.

⁷⁶ Allâmî, a. g. e., s. 230.

A. Ekber'in Fatihliği

Ülkesinin sınırlarını oldukça genişleten ve Kuzey Hindistan'a hakim olan Ekber büyük bir fatihtir. Babası öldüğü sırada Kabil-Kandahar dağlık bölgesi dışında Pencap'la Delhi bölgesi, iyi durumda değildi ve Gurkanlılar'ın elindeydi. Atalığı Bayram Han oradaki durumu sağlamlaştırmış ve bu yerlere Kuzey Hindistan düzlüğünün Gence ve Cemne ırmaklarının birleştikleri Allahabad-Benares bölgesine kadar olan yerleri katmıştır. Ekber, buralara her biri birer önemli devlet olmuş olan doğuda Bihar ve Bengal'i güneyde Gondvana ve Orissa'yı, batıda Racistan ve Sindi, kuzeyde Keşmir'i, güneybatıda Handis, Berar ve Ahmednagar'ın kuzeyini katmıştır; O, öldüğü sırada Türk-Hint İmparatorluğu Hindistan'ın dörtte üçünü kaplıyordu⁷⁷

Ekber, çok başarılı bir komutan ve iyi bir asker olmakla beraber, Babur gibi birinci Panipat, Bayram Han gibi, ikinci Panipat savaşlarına benzeyen ve bir devleti bir günde yıkan veya kuran savaş taktiklerine sahip değildir. O daha çok kendine has siyaseti ile, ülkelerin iç ve dış durumlarından faydalanarak ve mümkün olduğunca az kan dökerek ve az tehlikelerle karşılaştarak almıştır⁷⁸.

B. Gucerat'ın Fethi (1572)

1572 yılında Ekber Kuzey Hindistan'a tamamen egemen durumdadır. Kuzey Hindistan'ın en zengin ülkelerinden biri olan Gucerat kuzey-batı ülkeleri arasında bir köprü konumundadır⁷⁹. Denize olan konumu, yabancı din ve uluslardan kaçanların da sığınağı olduğundan, stratejik olarak da önemli bir ülkedir. Gazneli Mahmud'dan itibaren, Hümayun da dahil olmak üzere birçok hükümdarlarının fetihlerinin bir parçası olmuştur⁸⁰. Stratejik

⁷⁷ Bayur, a. g. m., s. 158.

⁷⁸ W.H. Moreland, **India at The Death of Akbar**, Oriental Books Reprint, London 1920, s. 237.

⁷⁹ **The Cambridge History of India** London 1928, s. 678.

⁸⁰ Haig, a. g. e., s. 69.

öneminden dolayı Ekber Şah Gucerat'ın fethine karar vermiştir. Ayrıca bu bölgede Bahadur Şah'ın ölümünden sonra iç isyanlar başlamış ve yönetimde olan Muzaffar Şah bu durumlar karşısında yetersiz kalmıştır. Veziri İtimad Han eyaleti karışıklıktan kurtarması için Ekber'in yardımını istemiştir. 1572'de Ekber Gucerat seferine çıkmış, Ahmedabad'a ulaştığında Muzaffar Şah teslim olmuştur. Ekber 1573 yılının Şubat ayında bir buçuk aylık kuşatmadan sonra Gucerat'ı ele geçirmiş ve Fetihpur Sikri⁸¹'ye geri dönmüştür. Fakat henüz başkentine ulaşmadan yeni fethedilen eyalette Mirza tarafından yönetilen yeni bir isyan çıkmıştır. Ekber hemen bir birlik göndererek Ahmedabad yakınlarında 1573 yılı Eylül ayında beylerle savaşmış ve onları büyük bir yenilgiye uğratmıştır⁸². Gucerat'ın fethi Ekber'in hükümdarlık tarihinde önemli bir devri gösterir. Bu fetihle Ekber, imparatorluğunun sınırlarını denize kadar genişletmiş ve artık imparatorluk Surat ve diğer batı limanları üzerinden geçen zengin ticaretten yararlanmaya başlamıştır. Stratejik açıdan önemli bir konumda olan Gucerat'ın fethiyle devlet geliri fazlasıyla artmış ve imparatorluk böylece ilk kez Portekizlilerle yakın ilişkiler kurma aşamasına gelmiştir⁸³. Aynı zamanda Gucerat'ın fethi daha sonraki fetihlere de zemin hazırlamıştır. Böylece Gucerat Gurkanlı Devleti'nin bir ili olmuştur⁸⁴.

C. Bengal'in Fethi (1575)

Bengal, Ganj ırmağıyla sulanan ovalık, geniş ve az nüfuslu bir ülkedir. Müslüman Türk idaresi 1198'de Mehmet Bahtiyar Khalci tarafından yönetilmiştir. Bunlardan sonra Hüseyinler ve Sir Şah sülalesi idareyi devam ettirmiştir. Afgan sülalesinin gelmesiyle, Bengal ve Bihar birleşerek büyük

⁸¹ Fetihpur Sikri: Ekber Şah'ın kurduğu bir şehirdir. Mimarî alanda ayrıntılı bir şekilde görmek mümkündür.

⁸² Kausar, a. g. e., s. 53- 54.

⁸³ V.A., Smith, **Akbar the Great Mogul**, One World Publications, Oxford 1919, s.53.

⁸⁴ Bayur, **Hindistan Tarihi, Gurkanli Devleti'nin Büyüklük Devri**, C.II, Ankara 1947, s. 80.

bir ülke olmuştur⁸⁵. Bengal’de müstakil bir krallık kuran Süleyman Karrani, Ekber’in egemenliğini resmen kabul etmiş ve onunla dostça ilişkiler sürdürmüştür. Fakat ölümü üzerine en genç oğlu Davud, Ekber’in otoritesini reddedip ve kendi adına para bastırmıştır. Ekber bunun üzerine Bengal hükümdarına karşı yürüyüşe geçmiş, onu Patna ve Hacıpurdan çıkarmıştır. Savaşın idaresini Munim Han ve Todar Lall’e bırakarak başkentine geri dönmüştür. 1575’te Bengal-Orissa sınırı yakınında yapılan savaşta Davud yenilir ve Bengal tekrar Türk-Hint İmparatorluğuna kalmıştır. 1576 yılının Temmuz ayında yapılan bir meydan savaşında Münim Han öldürülmüştür⁸⁶. Bengal’in fethiyle burada asırlarca süren saltanatlara da son verilmiştir. Ekber Ganj ve Cemna nehirlerinin birleştiği yere bir kale yaptırarak buraya Allahabad adını vermiştir. Burası Hindularca Pirag denilen kutsal bir yer idi. Yine bu sırada Ekber Portekizlilerle anlaşarak Hind hacılarını denizden gönderdi ve buna karşılık mukaddes emanetlerden birisi de Ekber ’e gönderildi. Bengal’de Çağatay Türklerinden Kaksal Oruçun liderliğinde baş gösteren isyanlarda bastırıldı⁸⁷. Böylece Bengal artık Türk-Hint İmparatorluğu’nun bir parçası haline gelmiştir. Bengal’in fethiyle bütün Kuzey Hindistan yeniden Türk yönetimi altında birleşmiştir⁸⁸.

D. Kabil’in Fethi (1585)

Haziran 1585’te Mirza, aşırı içkiden ölünce fırsattan yararlanan Ekber Kabil’i imparatorluğa katmaya karar vermiştir. Kabil’e yapılan 1580’deki saldırı Ekber’e prestij kazandırmıştı. Man Sing’in ilerleyen birliklerini Ekber izledi. Man Sing’in harekatı başarılı oldu. Afganlılar teslim oldular, fakat Mirza Hakim’in amcası Feridun Hakim’in genç oğlu Turan ile başarısız bir kaçma teşebbüsünde bulundu. Man Mekke’ye gönderildi ve imparatorluk

⁸⁵ Bıyıktaç, a. g. e., s.70.

⁸⁶ Qureshi, a. g. e., s.59.

⁸⁷ Bayur, a. g. e., s. 93-94.

⁸⁸ Bıyıktaç, a. g. e., s. 71.

hükümeti sonunda Kabil'de kuruldu⁸⁹. Bu zafer Mirza Hakim'i Hindistan hükümdarı yapmak isteyen muhafazakar isyancılara acı bir darbe indirdi. Kabil'in fethi aynı zamanda Ekber'e geri kalan hayatında mutlak bir egemenlik vermiş ve kuzey-batı sınırını istila korkusunu da gidermiştir⁹⁰.

⁸⁹ Shaz A. Rashid, **A Short History of History of Pakistan (Book Three, The Mughul Empire)**, Karachi 1967, s. 68.

⁹⁰ Kausar, **a. g. e.**, s. 55.

İKİNCİ BÖLÜM

EKBER ŞAH DÖNEMİ SİYASİ, İKTİSADİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL FAALİYETLER

I. SİYASİ, EKONOMİK VE SOSYAL YAPI

1560 yılında Bayram Han'ın iktidardan düşmesiyle Ekber iyice güçlendi ve saray politikasının kısır çatışmalarından kendini sıyrarak iktidarın tam anlamıyla sahibi oldu. Başbakanlık makamını ele alan Ekber devlet yönetimini maliye, askeriye, içişleri ve din işleri olmak üzere dört ana bölüme ayırdı. Böylelikle halkın yönetimi üzerinde stratejik bir denetim imkanı sağlarken kendi otoritesine tehdit oluşturabilecek bir rakibin güçlenme ihtimalini de ortadan kaldırmış oldu⁹¹.

Ekber'in Hint imparatorluğundaki yüksek rolünü anlamak için onun imparatorluğu'nun ilk zamanlardaki teşkilat yapısına bakmak gerekir. Ekber'in en önemli hizmeti devletin nüfuz ve otoritesini kurmak ve korumak idi. Bu geniş ülke önce 12 sonra 15 hidiviliğe (şube) ayrılmıştır. Allahabad, Agra, Od, Acmir, Ahmedabad, Bihar, Bengal, Delhi, Kabil, Lahor, Multan, Malva, Handeş, Berar, Ahmet Nagar da sonradan ilave olmuştur⁹².

⁹¹ Gordon Johnson, *Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, C. X, çev: Müfide Pekin, İstanbul 1986, s. 86.

⁹² Sayyid Fayyaz Mahmud, *A Short History of Pakistan*, Oxford University Press, Second Edition, Karachi, 1972-1961, s. 65.

A. İdari Yapı

Babürlü imparatorluğu, çok başlı bölünmüş yönetimlerin ve merkezi yönetim eksikliğinin yol açtığı istikrarsızlığı, İran kültür ve uygarlığından da beslenen kurumlarla giderek Hindistan'a devlet geleneğini getirdi. Daha sonra diğer ülkelerin de örnek aldığı başlıca düzenlemelerin mimarı Ekber idi. Onun kurduğu etkili merkezi yönetimin başında devlet işlerine bakan bir vekil, mali işlerden sorumlu bir vezir, harcamaları yöneten bir görevli (mir bahşi) ile yargı ve din işleri görevlisi (sadrü's-sudur) bulunuyordu. İmparatorluk 15 eyalete ayrılmıştı. Her eyalette sonradan nevab adı verilen bir vali (subedar), vergileri toplayan bir sivil yönetici (divan), bir askerî yönetici (bahşi), bir dinsel yönetici (sadr) ve merkezi yönetime rapor gönderen bir görevli (kadı) vardı. Küçük özerk devletler yönetim açısından sınırları içinde yer aldıkları eyaletlere bağlıydı⁹³. Hint-Türk İmparatorluğu hükümdarları da diğerleri gibi mutlak olup, idarenin, askerî kuvvetlerin tek sahibidir. Padişah'tan sonra devlet işlerinde ikinci söz sahibi kişi "Vekili Mutlak"tır. Ancak böyle bir makam her zaman mevcut olmamıştır⁹⁴.

Üçüncü bölümde bahsedeceğimiz Ekber'in "Sulh-ü Kül" yani herkesle sulh ve herkesin inancına hürmet adı verilen en esaslı siyasal düsturu bütün dönemde kendini göstermiştir. Ekber bu siyasasının bir ifadesi olarak şöyle demiştir: "Padişah halkın mal, can, namus ve din koruyuculuğu hususunda fark gözetmemelidir"⁹⁵. Bu sözüyle Ekber, devlet içindeki siyasetinin temelini belirtmektedir.

Tarihçiler, Ekber'i Hindistan'ın en iyi yöneticisi olarak kabul etmişlerdir. Onun zamanında Hindistan'da Türk hâkimiyeti için bir dönüm noktası olmuştur. Siyasî ilkelerinin Hindistan işlerinin yürütülmesi için en elverişli şey olduğunu düşünen İngilizler dahi bunu değiştirememiş ve

⁹³Enver Konukçu, "Babürlüler" **DİA**, C. IV, s. 397.

⁹⁴Halis Bıyıktay, **Timurlular Zamanında Hint-Türk İmparatorluğu**, T.T.K. Yay., İstanbul, 1941, s. 75.

⁹⁵ Y.Hikmet Bayur, "16.Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü" **Belleten Dergisi**, Say. 5-6., T.T.K. Yay., Ankara 1938, s. 141

siyasetlerinde bu ilkeleri devam ettirmişlerdir⁹⁶. Ekber yönetiminin en iyi şekilde sürdürülebilmesi için mevcut idarî sistemi değiştirip “Mansabdari” adını verdiği yeni bir yönetim sistemi kurmuştur. Buna göre idarî sistem yeniden oluşturulmuş ve her birinin başına da doğrulukları bilinen, tok gözlü kişiler getirilmiştir. Buna, günümüz deyiimiyle devlet işlerini bakanlıklar arasında bölüştürmek diyebiliriz⁹⁷.

B. Sosyal ve Ekonomik Yapı

Ekber Şah döneminde yüzlerce milyon sayısında olan Hindular yalnız kendilerinden vergi alınan birer insan yığını halinde olup kendilerine hiç ehemmiyet verilmez ve içlerinden hiçbir adama hürmet gösterilmezdi. Ekber daima azınlık halinde olan gayri millet ve unsurları, Hindu'nun çoğunluğu içinde hem de onlara düşman olarak hakim bir şekilde tutamayacağını düşündü. Bütün Hindu kavimlerini de imparatorluğun geniş çerçevesi içine sokarak hak ve hukuklarına riayet edilmesini emretti⁹⁸.

Ekber Şah zamanında devleti oluşturan 3 sosyal tabaka bulunmaktadır. Bunlar:

1) Halk: O dönemde 3 sınıf halk bulunmaktadır. En alt tabakada Hindular, Müslüman olmayanlar vardı. Türk idaresinin bu halka muamelesi o sırada çeşitli olayların olduğu Avrupa ülkelerine nazaran daha iyiydi. Fakat bunlar cizye gibi bazı hususi şer'i vergilerin yanında kendilerine ait ibadet yerlerinden de ayrıca vergi alınırdı⁹⁹.

Halkın ikinci tabakasını yerli Müslümanlar ve birkaç asır önce Hindistan'a gelip yerleşmiş olan Türkler teşkil etmektedir.

⁹⁶ Mübarek Galip, **Hindistan'da Türk Hükümdarları**, Yay. Haz. Sadettin Gömeç, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 15.

⁹⁷ Haşmi Anvar, **Tarih-e Pak-o-Hind**, çev: Gülseren Halıcı Abay, Ankara, 1995, s. 78.

⁹⁸ Bıyıktay, **a. g. e.**, s. 65.

⁹⁹ Bayur, **a. g. m.**, s. 133.

Halkın üçüncü ve en yüksek sınıfını ise bizzat doğudan gelen Türkler oluşturur. Türkler devletin önemli yerlerinde, ordunun yönetiminde görev almışlardır. Başka ırk ve özellikle başka din mensupları daha aşağı bir tabakaya mensup edilirdi. O dönemde bu tarz fikirler çok önemlidir. Hatta Ekber'in yaşadığı dönemde Avrupa' da tam bir insanlık katliamı vardı¹⁰⁰.

2) Rical: Kamilen Türklerden oluşmaktadır. Bunların büyük bir kısmı Türkistan'dan, diğerleri İran'dan gelip asker, kumandan, memur v.s. unvanlarla devletin hizmetine girmişlerdir. Bu devirde de yine bir takım iç olaylar olmuştur. O dönemde çıkan karışıklıklar nedeniyle Türk-Hint devleti Türkleri sünnî ve şii diye ayrılmıştır. Türkler, Türk olmayanlara karşı o dönemde gayet ılımlı davranmışlardır¹⁰¹.

3) Ulema: O devirlerden günümüze kadar ulema, her zaman devlette önemli yerlerde olmuştur. Ekber döneminde iddalara göre, ulema amaçlarını kötü kullanmışlar, her türlü yolsuzluğu yapmışlardır. Ekber bu tür olayları ortadan kaldırmak için rical ve ulemayı kendisine itaat ettirmeye ve kanunları genişletmeye çalıştı¹⁰². Ekber Şah başarılarında kendisini asla yeterli görmedi ve yeni çığırılar açmak istedi. Bu yüzden onun devri Hindistan'da Türk hakimiyeti için bir dönüm noktası olmuştur. Ekber öncelikle Müslüman ve Hinduları her bakımından eşitlemek için Hinduları devletin en üst makamlarına getirdi. Ekber ulemanın yaptığı yolsuzlukları ortadan kaldırarak kendini Hindistan'da Müslüman dininin lideri yapmaya ve dini bir mürşit sıfatıyla ortaya atılarak halkı birleştirmeye çalışmıştır. Ekber'in siyasî ve sosyal icraatlarında temel amaç hep bu olmuştur¹⁰³.

Ekber, malî, idarî ve askerî işleri birbirinden ayırmıştır. Bu doğrultuda bütün ülkenin "halise" yani "tımar ve ziamet" gibi verilmiş olan toprakların geri alınmasına önem vermiştir. Bunun gerekçesi ise şudur:

¹⁰⁰ Ebu-l Fazl Allâmî, *Aîn-î Ekberî*, çev: Henry Blochmann, Low Price Publication, Delhi 1989, s. 237.

¹⁰¹ Bayur, **a. g. m.**, s. 135.

¹⁰² Ebu-l Fazl Allâmî, *The Akbarnama*, çev: Henry Beveridge, Asiatic Society of Bengal, Bengal 1897, s. 427.

¹⁰³ Konukçu, "Ekber Şah", **T.A.**, C. X, s. 543.

Saltanat işlerini üzerine almış olanlar (memurlar) ülkeler, iller ve sairenin gelirlerini haksız ve hesapsız olarak yükseltebiliyorlar ve gelirlerin eksikliği veya artıklığı yüzünden zorbalık, hırsızlık ve rüşvet elini uzatıyorlardı. Bunların gönlünü yapanlar muradına eriyor, rüşvet vermeyenler ise zarara uğruyorlardı. Ekber'in temel siyasetine aykırı olan bu durum topraklar geri alındıktan sonra yerine asker ve sivil memurlara maaş vermeye başlamış ve bunların dereceleri doğruluk ve içtenliklerine (ihlas) göre tayin edilir hale gelmiştir¹⁰⁴.

C. Ekber'in Toplumsal Hayatı Düzenlemeye Yönelik Siyaseti

Ekber'in genel siyaseti ana başlıklarla şöyle izah edilebilir.

1) Kendi dönemine kadar olan dönemden daha ileri bir insaniyet göstermek ve insana değer vermek.

2) İyi yönetim ve ekonomik kaynakların gelişmesine önem vermek ve uyruğun (teb'a) devlet için değil, devletin uyruk için var olduğunu hep göz önünde tutmak.

3) Hindulara Müslümanların haklarına eş haklar tanımak, yüksek makamlara ve yönetime Hinduları da almak¹⁰⁵.

Ekber'in bu siyaseti, devleti ve orduyu yalnız kuzeyden gelen Türklere ve yerli Müslümanlara dayamayıp Hinduları da kazanmaya, onlara da mevki vermeyi ve dolayısıyla dayanılan temeli çok genişletmeyi sağlıyordu.

¹⁰⁴ Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri**, C. II, T.T.K. Yay., Ankara 1947, s. 95,

¹⁰⁵ Allâmî, **Aîn-i Ekberî**, s. 237-238.

II. SOSYAL YAPIDAKİ DÜZENLEMELER

A. Sosyal Hayatı Düzenlemeye Yönelik Yapılan Yenilikler

Ekber, sosyal alanda halkı eşitlemek, halkın güvenliğini sağlamak, genel refahı yükseltmek için bazı düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemeler ise;

Ekber genelde tüm Hindulardan, özellikle Racputlar'dan "Sati"¹⁰⁶ geleneğini kaldırmaya çalıştı. Sati olaylarını kontrol altına almak üzere Özel müfettişler görevlendirildi.

Ekber çocuk yaşta evlilikleri ve kız çocukların öldürülmesi geleneğini engellemeye çalışmıştır. Mut'a denilen nikahın dinen uygun olmadığı, kadınların kullandıkları kırmızı ve sarı renkteki elbisenin de caiz olmadığı, Fatiha'nın okunma tarzı gibi meseleler hakkında da dört Sünni mezhep taraftarları arasında tartışmaların çıkmasına neden olmuştur¹⁰⁷.

16 yaşından küçük erkek ve 14 yaşından küçük kız çocuklarının evlenemeyeceğine dair bir yasa çıkarıldı. Evlenmek için yalnız anne ve babanın değil, damat ve gelinin de rızasının alınması şartı konulmuştur¹⁰⁸.

Bir başka yasayla da asil bir kişinin oğlu veya kızının yaşları görevli kişi tarafından belirlenmeden evlenmemesi hükmedildi. Bir kadından fazla kadınla

¹⁰⁶ Sati geleneği; kocası ölen bir kadının dul kalıp çevredeki olumsuz davranışlardan etkilenmemesi düşüncesi ve kadının kocası olmadan yaşayamayacağı inancına göre kadının da kocasının ölüsüyle birlikte yakılmasıdır. Bugün bu gelenek Hindistan'ın bazı bölgelerinde hala uygulanmaktadır. (bkz. Bayur, **a. g. e.**, s. 96).

¹⁰⁷ Allâmî, **a. g. e.**, s. 240.

¹⁰⁸ Hindular kız çocuklarını doğar doğmaz bir erkeğe verirler ve nazari kocası Öldüğünde (çocukken dahi ölse) onu dul sayarlar ve yakarlardı. Buna Hindularda Sati geleneğini denir. Bunu da ortadan kaldırmak için dul kadınların istedikleri zaman evlenmelerine izin verilmiş. Sati geleneğinin yasaklanması Hindular arasında büyük tartışmalara neden olmuş, bunun üzerine Ekber eğer kadın isterse o da kocasıyla beraber yakılır şeklinde kanunu değiştirmiştir. (bkz. Bayur, **a. g. e.**, s. 98).

evlenmek yasaklandı. Ancak çocuk olmadığı zaman istisna sayıldı¹⁰⁹. Kardeş çocukları arasında evlilik yasaklandı. Bunun amacı ise kast sisteminin kaldırılmak istenmesiydi¹¹⁰. Başlık parası uygulaması kaldırıldı. Fetihlerle birlikte esir alınan kadınların esir edilmesi yasaklandı¹¹¹.

B. Topluma Eşitlik İlkesinin Yerleştirilmesi

Ekber 1562 yılı içinde savaştan sonra yenilmiş olanların eş ve çocuklarının tutsak edilmesini yasak etti. Bunu yapmak o dönemde genel bir görenekti ve Ekber'in buyruğu Hinduların lehine idi. 1563'te Ekber Hinduların en kutsal kentlerinden biri olan Matura dolaylarında avda iken, Hindu hacı ve ziyaretçilerinden, herkesin varlığına göre alınmakta olan verginin ülkesi içinde alınmasını yasak etmiştir. Ekbername'de, bu işin gerekçesi olarak Ekber'in ağzından çıkmış şu yüksek düşünce ve duyguları kapsayan sözler vardı:

“Bir taifenin yanlış bir inanca saplanıp kalmış olduğu muhakkakta olsa, bu onların kendi kabahatları olmayıp, sırf taklit yüzünden olduğu için, o taifeden Kibriyay-i Ahadiyet eşiğine varmaya bir vesile saydığı Yaradana o inanca göre tapması dolayısıyla bir vergi almak ve bütün dinlere müşterek olan Allah'a tapışlardan yalnızca bunu ayırt etmek, incelikleri bilen akla göre kötü bir şeydir”¹¹².

1564'te tahtta çıkışının dokuzuncu yılında, Ekber bütün ülkesinde cizyeyi bağışlamıştır. Başlıca devlet adamlarının buna karşı olmasına, devletin bu yüzden pek çok gelir kaybetmesine ve bazı bilgisizlerin gürültü çıkarmasına

¹⁰⁹ **The Cambridge History of India**, C. III, Mughal Period, London 1937, s.75.

¹¹⁰ Kast sistemi: Halkı asiller, köleler, işçiler, din adamları diye sınıflandıran bir sistemdir. Her Kast ancak kendi içinden biriyle evlenir, kast dışı evlilik yasaktır ve bu evliliği yapanlar kast dışı edilir. Bu yasak kastlar arasında her açıdan uygulanmış, kast dışı alışverişler bile yasaklanmıştır. Kişiler ancak bağlı buldukları kast sistemindeki mesleği yapabilirler. Yani köleler sınıfına ait bir kişi ancak köle olabilir. Bu sistem halk arasında çok ciddi farkların, adaletsizliklerin doğmasına neden olmuştur. (bkz. **İslam Ansiklopedisi**, C. XXV, Ankara 2002, s. 420).

¹¹¹ Gordon Johnson, **Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi**, C. X, çev: Müfide Pekin, İletişim Yay., İstanbul 1986, s.88.

¹¹² Bayur, a. g. e. s. 79.

aldırmadan Ekber bunu yapmıştır. Ekber bunun gerekçesinin şunlar olduğunu belirtir:

1) Bugün bütün Hindistan halkı Ekber'in iyi yönetimi dolayısıyla devletin yükselişi için çalışmaktadır, eski düşmanlıklar yaşıyormuş gibi davranmak ve vergi almak doğru değildir.

2) Devlet bundan vazgeçecek kadar varlıklıdır¹¹³.

Cizyenin kaldırılması, Müslümanlar ile gayr-ı müslimler arasında eşitsizliğe dayalı ayırımın kalkması anlamına geliyordu¹¹⁴. Böylelikle Hindistan'da türlü dinler arasında eşitlik sağlanmış oluyordu.

¹¹³ Bıyktay, a. g. e., s. 65; Allâmî, a. g. e., s. 242.

¹¹⁴ Gordon Johnson, a. g. e. s.90.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKBER ŞAH DÖNEMİNDE HİNDİSTAN'DA DİNİ HAYAT

I. DİNİ HAYAT

A. Hindistan'ın Dinî Yapısı

Bu dönemde Hindistan'da İslam, Hinduizm, Brahmanizm, Budizm, Hıristiyanlık, Zerdüştilik, Putpereslik gibi çeşitli dinî inançlar varlıklarını sürdürüyorlardı. Bu yönüyle bugün olduğu gibi, o gün de Hindistan inançlar bakımından dünyanın en renkli, aynı zamanda karışık coğrafyalarındandı. Ancak esasta iki din İslam ve Hinduizm hakimiyet mücadelesi veriyorlardı. Bu mücadelede sosyal ve kültürel çatışmalara yol açıyordu. 16. yüzyılın ortalarına kadar Kuzey Hindistan'ın büyük bir kısmında İslam'ın kalıcı varlığı herkesçe kabul edilmiş bir olguydu. Ne var ki Müslüman din adamlarının İslam'ı yayma çalışmaları ve bu çalışmaların askerî ve siyasî liderler tarafından desteklenmesine rağmen Ganj ovasının halklarının çoğunluğu Hindu idi. Bunun sebebi ise yıllarca Müslüman egemenliği altında yaşamış olan Hinduların dinlerini yaşayış biçimlerinin İslamiyet'e uyum sağlamış olmalarıdır. Hindular İslam'ın zengin mirası içinde kuşaklar boyunca birlikte yaşadıklarından dolayı diğer dinlere ve kültürlere uyum sağlamışlardı. Hindu ve Müslüman alimler dinler arasında ortak noktalar bulma çabasında idiler. Bu doğrultuda 15. yüzyılın büyük mistik şairi Varanasili Hinduizm ve İslam'ın tek tanrı altında birleşmesini

öneriyordu¹¹⁵. Bu öneri Ekber'in dinleri uzlaştırma çabasında ona ilham olmuştur.

Her iki dinin de ileri gelenleri ibadetlerinin çok farklı olmadığı görüşündeydiler. Köylerde, küçük kasabalarda insanların bir arada yaşadıkları kırsal bölgelerde adetler, törenler, inançlar beraber yaşanıyor, kutsal mekanlar ortak kullanılıyordu. 16. yüzyıla gelindiğinde, kültürel ve dini birçok faaliyetin bir arada gerçekleşmesine imkan veren uygulamalar şüphesiz bu imkanı Ekber'in zamanına göre fazla hoşgörülü ve açık sayılabilecek devlet idaresine borçluydular¹¹⁶.

Ekber'in dini siyasetinin nasıl bir atmosfer içinde geliştiğini anlamak için o dönemde ortaya çıkan mehdîlik hareketlerine bir göz atmak gerekir. Bu dönemde Mehdî olduğunu ileri süren ve kendisinin sahib-i zaman olduğu iddiasıyla ortaya atılan pek çok sahtekâr, etrafına kendilerine sıkı sıkıya bağlı, emirlerini her şeyin üstünde tutan bir sürü kalabalık toplamış, hatta ordudaki bazı komutanları ve erleri etki altına alarak sultanlara baş kaldıracak bir güce ulaşmışlardır. Bu mehdîlik iddiasındaki kişiler karşısında ulemanın çoğu sultanların yanında yer almış, onların nüfuzunun korunmasına yardımcı olmuş, gerektiğinde bu mehdîlerin kâfirliğini ilân ederek, baskı altına alınmalarında veya öldürülmelerinde önemli rol oynamışlardır¹¹⁷.

Mehdîlik cereyanına katılanlar arasında bulunan Şeyh Mübarek daha sonraları Ekber'in ulemanın nüfuzunu kırıp, Hindistan'da İslâm dininin başı olma çabaları esnasında oğlu Şeyh Ebu'l-Fadl Allâmî ile birlikte en büyük yardımcısı olacak ve Ekber'in dinî önder olması gerektiğine dair deliller ileri sürerek, onu bir tür mehdî gibi gösterecektir. Ekber Şah mehdîlik cereyanını,

¹¹⁵ Gordon Johnson, **Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi**, C.X, çev: Müfide Pekin, İletişim Yay., İstanbul 1986, s. 90.

¹¹⁶ Johnson, **a. g. e.**, s. 91.

¹¹⁷ Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri**, C. II, T.T.K. Yay., Ankara 1947, s. 76; Mehdi Seyyid Muhammed, Abdullah Niyazi, Ala-i ve Meyan Mustafa bu mehdîler arasında önde gelenlerdir. (bkz. Ethem Cebecioglu, **İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri**, Erkam Yay., İstanbul 1999, s. 43-44.)

halk arasında meydana getirdiği etkiden yararlanmak ve ulemanın gücünü zayıflatmak için kendi lehinde kullanmak istemiştir¹¹⁸.

Schimmel'e göre Ekber'in fikirleri bir ölçüde on altıncı yüzyılın başında mehdîliğini ilan eden Caunpurlu Muhammed'in "bin yılıcı" (mehdînin âhir zamanda bin yıl hükmedeceği inancı) hareketi Mehdeviye öğretisinin (Hareket-i Mehdeviyye)¹¹⁹ etkisi altında kalmıştır. Ekber bütün dünyaya egemen olacak bir altın çağ ve huzurun tekrar sağlanacağı fikri gibi tipik bin yılıcı düşüncelere sahipti¹²⁰.

Bu düşünceleri doğrultusunda Ekber, ulemanın nüfuzunu kırıp, Hindistan'da İslam dininin başı olmaya çalışırken Şeyh Mübarek ve oğlu Şeyh Ebul Fadl Allâmî onun bu gayretlerinde, başlıca yardımcısı olmuşlardır. Onlar, ulema ve onların başı olan Mahdum-ül Mülk'le uğraşlarında Ekber'in dini önder olması gerektiği yolunda görüşler ileri sürmüşlerdir.

Ekber, mehdilik cereyanının ezik ve talihsiz halk arasında doğurduğu heyecandan ve bu cereyanın ulemanın yardımıyla ezilmiş olmasının husule getirdiği kırıklıktan istifadeye kalkışmıştır. Bu cereyanın kalıntılarına kendi lehinde bir istikamet vermek istemiştir¹²¹. Öbür taraftan Hindular arasındaki dini cereyanlarda Ekber'e uygun fırsatlar vermektedir.

Ekber 1562-1564 yıllarında her bakımdan Müslüman ve Hinduları eşit kılmak için çok sayıda düzenlemeler getirmiş ve bu dönemde yapılan reformlar daha çok siyasî alanda olmuştur. Bu reformların amacı, devleti daha geniş temellere dayandırmak, Hinduların genel olarak sevgisini kazanmak ve Hindulardan askerliğe yatkın olanları devletin çeşitli kademelerinde görevlendirerek toplumda eşitliği sağlamaktır. Bu doğrultuda Ekber'in çeşitli

¹¹⁸ Bayur, a. g. e., s. 77. (bkz. Ahmed Aziz, **Hindistan'da İslâm Kültürü Çalışmaları**, İnsan Yay., İstanbul 1995, s. 236-237.)

¹¹⁹ Mehdevi fırkası hakkında bkz. İmâm-ı Rabbânî, **Mektubat**, çev.: Komisyon, C. III, s. 675-676.

¹²⁰ Annemarie Schimmel, **İslâm'ın Mistik Boyutları**, çev: Ergun Kocabıyık, Kocabıyık Yay., İstanbul 2001, s. 349.

¹²¹ Ebu-l Fazl Allâmî, **The Akbarnama**, çev: Henry Beveridge, Asiatic Society of Bengal, Bengal 1897, s. 62.

vesilelerle Hintli aziz ve keşişlerle görüşmesi, Hintli bir kızla evlenmesi, Hintli hacılardan alınan bazı vergileri ve 1564'te bütün ülkede cizyeyi kaldırması, "hiç kimsenin dinî inançları yüzünden baskıya uğramaması" temeline dayanan ve ileride bahsedeceğimiz sulh-ı kül siyaseti bu girişimlerinden bazılarıdır¹²².

Bu dönemde Ekber'in önünde birçok siyasî sorun onu bekliyordu. Rejime meşruiyet kazandırmak için güçlü ve etkili dini çevrelere ihtiyaç duyuluyordu. Ancak Müslümanlar arasında bile İslam'ın ne olduğu konusunda teolojik görüşler çok çeşitliydi. Ayrıca Ekber, geniş gayrı-müslim tebaasını ayrımcılık ve başkaldırı yönünde tahrik etmeksizin İslam'ı, İslamî yasaları, ve güçlü kurumlarını destekleyen iyi bir Müslüman lider olarak konumunu korumak istediğindedir. Bunu da başta katı Müslüman tavrını öne çıkararak, mahkeme karşısında değişik islamî çıkarları dengeleyerek sağlamaya çalışmıştır. Daha sonra siyasî konumunu sağlamlaştırıp, kendi dini görüşleri olgunlaştıkça, tüm tebaasını daha eşit koşullara bağlayan yepyeni bir imparatorluk ideolojisi geliştirmesine olanak sağlayan reformlara yönelecektir¹²³.

Ekber ilk iş olarak kendisinden İslam yasalarını en katı biçimde uygulamasını bekleyen Müslüman liderlere karşı siyasî otoritesini dayatmıştır. 1563 yılında, festivallere katılmak üzere festival bölgelerine gelen Hindu hacılardan alınan vergileri kaldırdı. Hindulara tapınaklarını onarma, hatta yıkıp yerine yenisini yapma izni verdi. Ekber'in kendisinden şeriatı katı bir şekilde yorumlamasını bekleyenlere cevabı ise daha radikal olmuştur: Zorla müslümanlaştırılmış olanların dinlerine dönmelerine izin vermiştir. Bunlara ek olarak savaş tutsaklarının köleleştirilmesini, gayrı-müslim kölelerin kendi rızaları alınmaksızın zorla Müslüman yapılmasını yasaklamıştır¹²⁴.

Sonuç olarak Ekber'in 18, 19 yaşlarından itibaren devleti fiilen idareye başladıktan sonra icraatlarını iki devreye ayırabiliriz. Birincisi saltanatının beşinci

¹²² Ali Kausar, **A New History of Indo-Pakistan, Since 1526**, Dacca, 1977, s. 132.

¹²³ Gordon Johnson, **a. g. e.**, s. 90.

¹²⁴ Gordon Johnson, **a. g. e.**, s.90; Ebu-l Fazl Allâmî, **Ain-î Ekberî**, çev: Henry Blochmann, Low Price Publication, Delhi 1989, s. 237.

yılından 26. yılına kadar giden süreçtir ki bu devrede Ekber, bir taraftan idarî islahat yapmak ve her bakımdan vaziyete hâkim olmak için tedbir almakla meşgul olmuştur. Bu dönemde kendisini halife gibi göstermekte ve bastırıldığı paralarına “Dar’ül-Hilafe” lafzını koymakta olan Ekber kendini Hindistan Müslümanları için dini lider olarak ilan ettirmiştir. İkinci devre ise saltanatının 26. yılının sonunda başlamaktadır. Bu süreçte Müslümanlar için İslamiyet’i, Hindular için ise Hindu dinini, islah edilmiş bir şekilde göstererek oluşturduğu, onlar için yeni bir yol veya kendi kullandığı tabir ile yeni bir “ayin” olarak belirttiği yeni dini çıkarma işine atılacaktır¹²⁵.

B. Merkezi Otoritenin Sağlanmasında Dinin Vasıta Olarak Kullanılması

Ekber, dinin milletler üzerinde ve idaresinde çok şumüllü ve derin tesirleri sebebiyle yabancı ahali ile ülkede istikrarlı bir hükümet kurabilmesi için dinî vasıtaya başvurması gerektiğini düşünmekteydi. Hal böyle olunca çeşitli ırk ve insanların, türlü türlü dinlerin hatta birbirine kin ve düşmanlık besleyen insanların yaşadığı Hindistan’da umum halkı mutlu etmek halkı bir bütün, tek vücut haline getirmek uzun ömürlü bir imparatorluk kurabilmekte imkansız idi.

Bunun en acı ve açık örneği bizzat Hindistan tarihinin kendisiydi. Çünkü orada ilk zamanlardan itibaren devamlı olarak ne bir Türk imparatorluğu yaşayabilmişti ne de Hint hükümeti¹²⁶.

Durum böyle olunca bu ihtiyacı yüksek dehasıyla gören Ekber, bugün kendi tebaasını teşkil eden halkının çoğunu bir akide ve bir zihniyet üzerinde birleştirirken bu imkansızlığı kaldırmak istemiş ve bunun içinde devrin en emin vasıtası olan dinî vasıtayı kullanmayı tasarlamıştır.

¹²⁵ Allâmî, *The Akbarnama*, s. 62-63.

¹²⁶ Halis Bıyıktaş, *Timurlular Zamanında Hindistan’da Türk İmparatorluğu*, C. VIII, T.T.K., İstanbul 1941, s. 79.

Bu kararlarını icra safhalarında da daima isabetli yürüyebilmek için dinler hakkında tetkike koyulan Ekber, ilk önce tasavvuf tahsiline başlamıştır.

Bir şeyh torunu olan ve iyi yetişmiş bir şeyh kızı olan annesinin talim ve terbiyesiyle yetişen Ekber, gitgide eğitimini ilerleterek dinlerin ayrı ayrı görünseler de hepsinin Allah'ı aramak ve ahlakı düzenlemek bakımından esasta bir vahdeti göstermekte olduğunu idrak etmiştir. Fakat her millet için ortak hususiyetler içeren ve ana esasları bünyesinde barındıran bir din vücuda getirmenin gerekli olduğu düşüncesine ulaşmıştır¹²⁷.

Ekber bu kararı doğrultusunda, büyük bir av ve spor meraklısı olması nedeniyle avları çok uzun sürmekte ve geniş alanları kapsamaktaydı. Bu avlar onun için geniş ölçüde halk ile temas için vesile olmuş, dinî bilgilere de çok meraklı olan Ekber'in nerede olursa bu konuda bilgisi olanlarla konuşmayı tercih etmiş, av veya başka vesilelerle dolaşırken yogi sanyası¹²⁸ ve kalenderlerle görüşmüştür¹²⁹.

Dinî yönden kendi donanımını gerçekleştiren Ekber, İslam ve Türk ahali arasında bu icraatı ile derin iz bıraktığı sıralarda Ekber ikinci bir adım daha atmıştır. Ekber birçok faaliyetleri geceler sabahlara kadar düşünüp incelemelerine rağmen mühim ve muazzam olduğu kadar çetin ve tehlikeli olan yeni bir din işini fiiliyata dökmemişti. Bu icraatında ilk iş olarak, mutlaka olması gerektiğini düşündüğü, tüm halk için ortak olacak yeni dini oluşturmak için, umum dinlerin ulemasını bir araya toplama yoluna gitmiştir. Bunun için zaten önemli bir ziyarethane olan Fetihpur'da geniş salonları, zengin kütüphaneleri olan büyük bir daire yaptırmıştır. Burada perşembe günleri Hint'te mevcut olan bütün dinlerin alimleri oraya toplanarak dinî münakaşalara başlamışlardır. Burada toplanan din uleması bütün dinler hakkında serbest, derin mütalaalarda bulunabiliyorlardı. Aylarca süren bu müzakere ve dinî mücadeleler esnasında

¹²⁷ Bıyktay, a. g. e., s. 79.

¹²⁸ Hindu Aziz ve Kesişleri.

¹²⁹ Bayur, a. g. e., s. 78.

Ekber de kendi mütalaalarını söylemekte ve yüksek zekâsı itibariyle üzerinde yürütülen muhtelif fikirlerden en iyi neticeleri çıkarmakta idi¹³⁰.

Ekber sarayda Brahmanlığın, Agra'daki Portekiz kilisesinde Hıristiyanlığın ve çeşitli dinlerin ibadetlerine de bizzat katılarak ve bunları tetkik ederek görmüştür. Bütün dinlerin akait ve ahkâmının huzurunda münakaşa ile görüşülmesine müsaade etmiştir. Bu istişareler ve bilgilenmeler sonucunda Ekber, kendisinde topladığı akide ve esasları birleştirerek, bunu 1580 yılında yeni bir din olan Din-i İlahî adıyla ilan edecektir¹³¹. Yukarıda bahsettiğimiz dinî tartışmaların olduğu toplantılar ile ilan edilen bu yeni din hakkında sonraki bölümlerde ayrıntılarıyla bahsedilecektir.

C. Ekber'in Dinî Siyasetinin Amaçları

Ekber Şah'a tesir eden kişilerin başında Hint topraklarının sosyo-kültürel yapısının uygun bir zemin oluşturduğu Mehdevî hareketlerin lideri Şeyh Mübarek b. Hıdır en-Nagorî¹³² ile iki oğlu Feyzi ve Ebu'l-Fazl el-Allâmî'nin¹³³ geldiğini daha önce belirtmiştik. Mistik bir ruha sahip oluşunda Selim Çiştî'nin¹³⁴ rolü vardır. Ekber 1579'a kadar Muine'd-Din Çeştî'nin¹³⁵ Acmir'deki kabrini hemen her sene ziyaret etmiştir¹³⁶. Badaunî¹³⁷ de onun

¹³⁰ Bıyıkay, a. g. e., s. 80.

¹³¹ Bıyıkay, a. g. e., s. 82.

¹³² Abdülhamit Birışık, **Hint Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri**, İnsan Yay., İstanbul 2001, s. 25.

¹³³ Baldick'a göre Ebu'l-Fazl Ekber Şah'a sülflüğü öğreten hocasıdır. İshrâkiyyenin tesirinde kalan Ebu'l-Fazl'ın görüşleri açıkça İslâm'ın ana çizgisinden ayrılıyordu. Julian Baldick, **Mistik İslâm**, çev: Y.Said Müftüoğlu, İstanbul 2002, s.181.

¹³⁴ Selim Çiştî: Ekber zamanında Çiştîye tarikatının en ünlü şeyhlerindedir.. Selim Çiştî iki kere Hindistan'dan Hacca gitmiş, birincisinde 14 ve ikincisinde de 8 yıl Hindistan dışında kalmıştır. Hac zamanında Hicaz'a gitmiş, Anadolu, Suriye, Bağdat, Necef ve Batı İslam ülkelerinde bulunmuştur. Ekber ona büyük saygı göstermiştir. (bkz. Bayur, a. g. e., s. 499).

¹³⁵ Muine'd-Din Çeştî: Hindistan'ın büyük velilerindedir. İsmi, Hasan bin Gıyâsüddîn, lakabı ise Muine'd-Dîn'dir. Peygamber efendimizin neslinden olup seyyiddir. 1136 (H.531) senesinde Horasan'da doğmuştur. 1236 (H.634) yılında Ecmîr'de vefât etmiş ve Kabri de oradadır. (bkz. Bayur, a. g. e., s. 499).

¹³⁶ Ahmed Aziz, **Hindistan'da İslâm Kültürü Çalışmaları**, çev: Latif Boyacı, İstanbul 1995, İnsan Yay., s. 235.

geceler boyu Yâ Hû ve Yâ Hâdî şeklinde zikirle meşgul olduğunu ifade etmektedir¹³⁸. Hocası Mir Abdüllatif çeşitli din ve mezheplerle ırklar arasında karşılıklı müsamahaya dayanan dostluk ve barış içinde yaşama fikrini ifade eden Sulh-u Kül'ü benimsemesinde, Ebu'l-Fazl da İslâm ile Hinduizm'i uzlaştırma düşüncesinde etkili olmuştur¹³⁹.

Bu noktada Ebu'l-Fazl'ın "Gençliğimden beri zihnim hep meşguldü ve ruhumun Moğolistan bilgelerine veya Lübnan münzevilerine çekildiğini hissediyor, Tibet lamaları veya Portekizli papazlarla konuşmayı istiyordum. Parsî rahipler ve Zendavesta bilgeleriyle ise zevkle otururdum." şeklindeki ifadeleri oldukça dikkat çekicidir¹⁴⁰. Ekber Şah'ın en çok ses getiren faaliyeti İslâmiyet, Hıristiyanlık, Zerdüştilik¹⁴¹, Hinduizm, Budizm gibi çeşitli din ve inanç sistemlerinin sentezlerinden oluşan Din-i İlâhî adıyla yeni bir din kurması olmuştur¹⁴².

Ekber'in dinî siyasetinin temel amaçları şunlardır:

1) Her şeyden önce bir hükümdar olarak devlet içinde söz sahibi olan din adamlarının egemenliğinden kurtulmak ve Hindistan'da Müslüman dininin başbuğu olmak;

2) Müslüman ve Hindu dinleri arasında benzerlik ve yakınlıklar aramak ve bunlar arasındaki uçurumları ortadan kaldırmak;

¹³⁷ Abdülkadir el-Badaunî: Hindistan'ın değerli bir din bilgini olup Ekber Şah'ın imamlarından biridir. Onun bütün yeniliklerine muhalif ve dar görüşlü olarak tanınır. Müntehabü't-tevârih adlı Hindistan tarihiyle ilgili üç ciltlik Farsça bir eseri vardır. (bkz. Bayur, a. g. e., s. 559.

¹³⁸ Saiyid Athar Abbas Rizvi, **Religious and Intellectual History of the Muslims in Akbar's Reign**, İndia 1975, s. 110,

¹³⁹ Makhan Lal Roy Choudhury, **The Din-i Ilahi or The Religion of Akbar**, India 1997, s. 32.

¹⁴⁰ Ahmed Aziz, a.g.e., s. 238.

¹⁴¹ Zerdüştilik: Yunanlılar'ın, Zoroaster olarak adlandırdıkları peygamber Zerdüş't tarafından eski çağlarda oluşturulan bir dindir. Zerdüştilik. M.Ö. 559-M.S. 651 yılları arasında Ortadoğu'da hüküm sürmüş olan Pers İmparatorluğu döneminde baskın dünya dinidir. Geniş bilgi için bkz. Ahmed Aziz, a.g.e., s. 238.

¹⁴² M. Abdulhak Ensarî, **Şeriat ve Tasavvuf**, çev: Yusuf Yazar, Ankara 1991, s. 39; Ethem Cebecioğlu, **İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri**, İstanbul 1999, s. 45.

3) Hem Hinduların hem de Müslümanların gidebilecekleri bir türlü dinî yol bulup o yolun lideri olmak;

4) Her bakımdan eş duruma sokulmuş olan Müslüman ve Hindulara dayanışmaları gerektiğini anlatmak;

5) Dinî temellere dayanan ve dolayısıyla çeşitli dinlerden olanlar için çeşitli kanunlar yerine herkesçe uyulması gereken ve dinî esaslardan ayrılan laik özde kanunlar yapıp, halk arasında kurmak istediği eşitliği sağlamak;

6) Bütün halkın birlikte kutlayacağı bayramlar yapmak ve çeşitli takvimleri birleştirmek¹⁴³.

Bu amaçlar doğrultusunda Ekber, kendi arzuları doğrultusunda Hindistan'da, gerek devlet idaresinde gerekse dini bakımdan Müslüman ile Hinduların için kabul edilen tek hükümdar olma düşüncesini hayata geçirme arzusunu ortaya koymaktadır.

D. Toplumda Müslüman ve Hindu Eşitliğini Sağlama Çabaları

Bir din ki milletleri ayıran, parçalayan dinlerin yerini tutsun ve esaslarıyla milletleri uzlaştırsın, yaklaştırsın. Şüphesiz Ekber bu kanaatlerinde ve kararlarında Şeyh Mübarek Allâmî ile onun alim oğullarından Ebül Fazl Feyzi'nin de teşvikleri büyüktür. Ekber bu doğrultuda ilk iş olarak İslamiyeti devletin resmi dini olmaktan çıkardı ve onun sair dinler üzerindeki hakim rolünü azaltma yoluna gitmiştir¹⁴⁴.

Devlet işlerinde ve kanun huzurunda dini ne olursa olsun herkes liyakat ve ameline göre muamele görecekti. Bu devirde Avrupa da müteassıp prensler kilise adamlarına yaranmak gayretiyle birçok masum kanların dökülmesine

¹⁴³ Allâmî, a. g. e. s. 67.

¹⁴⁴ Bıyıktaş, a. g. e., s. 80,

çalışırken Ekber, temiz vicdan ve yüksek dehasıyla topluma yerleştirdiği eşitlik ilkesi ile övünülmeye değer bir hükümdardır¹⁴⁵.

Ekber 1562 başlarında Muinü'd-Din Çiştî'nin türbesini ziyarete giderken, yolda Racputlar'ın ileri gelenlerinden Amber racası Bihar Mal gelip ona saygılarını sunar, daha önce bu raca ve uyruklarının çoğu ürkütülüp kaçırılırdı. Ekber onu yatıştırır ve derki: "bizim bütün insanlara inayet ve refet göstermekten başka amacımız yoktur". Bunu demekle Ekber Müslüman ve Hinduları bir tutmuş olmuştur¹⁴⁶.

E. Ekber'in Sulh-u Kül Siyaseti

Kimsenin dinî inançları yüzünden bir zarar görmemesi ve baskıya uğramamasına varan yani 200-250 yıl sonra Avrupa'da Fransız devrimiyle yerleşecek olan kuralların bir çeşit öncüsü olan bu siyasete genel olarak "Sulh-u Kül" yani "herkesle barış ve herkesin inançlarına saygı" adı verilmiştir¹⁴⁷. Bu siyaseti herkes kendi düşüncelerine ve yaşayışlarına göre anlamıştır. Bu düşünce konusunda da bazı tarihçiler birbirleriyle tezat oluşturmaktadırlar. Örneğin Ebul-Fadl bu görüşün önde savunucusuyken, Badaunî ve birçok mutaassıplar bu siyaseti iğrenerek karşılayacaklardır. Hıristiyan misyonerler de onun bu siyasetinden yararlanmaya çalışmışlardır. 1579'da Hint denizlerindeki Portekiz sömürgelerinin genel merkezi olan Goa'ya bir mektup yazarak, iki rahibin İncil ve Hıristiyanlığı anlatan bazı kitaplarla gönderilmesini istemesi üzerine Cizvit misyonerleri onun aracılığıyla bütün Hindistan'ı Hıristiyanlaştırma ümidine kapılarak bu isteğini yerine getirmişlerdir¹⁴⁸.

Asıl itibarıyla daha önce belirttiğimiz gibi Ekber Şah'ın Müslümanlarla Hinduları yakınlaştırma çabaları siyasî gayelere matuftur. O devleti daha

¹⁴⁵ Bıyıktay, a. g. e., s. 80.

¹⁴⁶ Bayur, a. g. e., s. 78.

¹⁴⁷ Allâmî, **Ain-i Ekberî**, s. 430.

¹⁴⁸ Bayur, a. g. e., s. 112-113. Ekber Şah döneminde Cizvitler'in misyonerlik faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Abdülhamit Birışık, **Oryantalist Misyonerler ve Kur'an**, İstanbul 2004, s. 25.

geniş temellere dayandırmayı, hem bütün Hinduların sevgisini kazanmayı hem de özellikle askerliğe yatkın olan Racputlar'ın desteğini almayı hedefliyordu¹⁴⁹.

Diğer yandan Ekber Şah siyasî amaçların yanında birtakım dinî amaçlar da gözetmiştir. Dinî ve felsefî tartışmalara düşkün olan Ekber, bu tartışmalar esnasında “gerçek din var mıdır, varsa hangisidir, iki dünyada mutluluğa ulaşmak nasıl mümkün olur?” gibi sorulara cevap aramıştır. Şu sözü onun bu arayışlarının bir işaretidir:

“Eğer ki bunca ülkeleri aldım. Cihangirlik araçları el altında hazır bulunuyor, ancak gerçek büyüklük Allah'ın rızasını kazanmaktır. Din ve mezhep karşıtlıklarından yürek rahat etmiyor. Kederli yüreğim görünüşten ileri gitmeyen şan, şevket ve cihangirlikle sevinmez. Meğerki ermiş biri yardıma yetişsin ve yüreğimi kederinden kurtarsın¹⁵⁰.”

Ekber bir yandan bu siyaseti güderken, bir yandan da komşu ülkeleri ele geçirmek ve Hümayun ve Bayram Han devirlerinde Hindistan'ın yeniden fethinde büyük yararlılıklar görülmüş olan, ancak illerinde yarı bağımsız hükümdar gibi davranan bazı vali ve komutanları ortadan kaldırmaya girişmiştir. Bu vali ve komutanların çoğu Özbek beyleridir. Malva valisi Abdullah Han Özbek ve Ali Kulu Han bunlar arasındadır. Bu sırada birçok mirza ayaklanmaları da görülür. Bu mirzalar arasında Kabil'de Abdü'l Hakim Mirza, Badahşan'daki Süleyman Mirza, İbrahim Mirza bulunmaktadır¹⁵¹.

Büyük vali ve komutanlardan direnenleri ortadan kaldırma işine 1564'te Malva valisi Abdullah Han Özbek'e karşı Ekber tarafından yapılan sefer ile başlanmıştır. Abdullah Han Gucerat'a kaçmış, sonra Ekber'e sığınmış ve bir müddet sonra tekrar kaçmıştır. Ali Kulu'nun önderliğinde bulunan Doğu Özbek beylerine karşı da bir takım seferler düzenlenmiştir. Bu sırada Bengal ve Rohtas'da bulunan Afganların yardımı ve dostlukları istenmiştir. Ali Kulu

¹⁴⁹ Bayur, a.g.e., s. 99.

¹⁵⁰ Allâmî, a. g. e., s. 437.

¹⁵¹ Bayur, a. g. e., s. 81.

1567'de Ekber ile yaptığı bir vuruşmada öldürülmüş ve onunla iş birliği yapan kişiler de yakalanıp ve öldürülmüştür. Ekber ileride kendisine karşı çıkacak kimse bırakmamak için Pencap'tan "Ataka-Heyl"leri¹⁵² ortadan kaldırır¹⁵³.

II. EKBER DÖNEMİNDE DİNİ TARTIŞMALAR

Bahsettiğimiz gibi Ekber, dinî siyasetinde siyasal amaçlar gütmüş olmakla beraber, uzun yıllar dinî ve felsefî tartışmalar yaptırmıştır. Bu tartışmalarda Ekber zihnini kurcalayan bir takım soruların cevaplarını arama yoluna gitmiştir. Ekber'in içinde bulunduğu zihin karmaşasının temelini "acaba kesin bir "gerçek din" var mıdır, varsa nedir ve hangisidir, "Saadet-i Dareyni"¹⁵⁴ var mıdır?" soruları teşkil etmektedir.

A. İbadethane Toplantıları

Ekber Şah, sûfîler ve özellikle Çiştîye şeyhleriyle uzun uzun görüşmüş, Kuran, Hadis, Kelâm konularında tartışmalar yapmıştır¹⁵⁵. Dinî tartışmalar içinde başkent Fetihpur Sikri'de 1575'te bir "ibadethane" yaptırmış, burada saray mensuplarını, Müslüman âlim, edip ve mutasavvıflarla Mecusî, Hindu, Budist ve Hıristiyan bilginleri bir araya getirerek dinî konularda münazaralar yaptırmaya başlamıştır.¹⁵⁶ Bu önemli toplantı gününe tarihçiler tarafından

¹⁵² Bunlara Ataka sürüsü denir. 1562'de vekil yani başbakan iken Edhem Han tarafından öldürülmüş olan Şemsü'd-Din Ataka'nın soyundan gelenlerdir.

¹⁵³ Ishtaq Husain Qureshi, **İndia Under The Mughals**, London, 1970, s. 58-59.

¹⁵⁴ Saadet-i Dareynî: İslamiyetin, sadece dünya hayatına hırs ve tamah gösteren yahudilikle, dünya hayatını ruhbanlıkla, tamamen bir tarafa bırakan hıristiyanlık arasında orta yolu mensuplarına vaad edilmiş yoludur. Dünya ve ahiret mutluluğudur.

¹⁵⁵ Bayur, **a. g. e.**, s. 101.

¹⁵⁶ Enver Konukçu, "Ekber Şah", **T.A.**, C.X, s. 543. Dokuz kadınla evlilik, ilk üç halifenin tayini, Fedek meselesi ve Siffin Savaşı İbadethane'de tartışılan konulardan bazılarıdır. Geniş bilgi için bkz. Makhan Lal Roy Choudhury, **The Din-i İlahi or The Religion of Akbar**, s. 58; Rizvi, **a.g.e.**, s. 135.

“İhdası Bid’at”¹⁵⁷ denmektedir. Bu toplantılar her Salı gecesi ibadethanede yapılmaktadır¹⁵⁸.

Bu toplantılarda İslâm’ın bedevî bir millete geldiği ve yüksek bir millete uygun olmadığı görüşü hâkim olmuş, Peygamberlik, vahiy, haşr, cennet, cehennem vb mefhumlar alay konusu olmaya başlamıştı. Vahiy akla aykırı ve Kur’an’ın Allah kelâmı olması şüpheli görülüyor, Hz. Peygamber’in miracı inkâr ediliyordu¹⁵⁹.

Ekber ibadethanenin kurulmasını ve orada yapılması gereken müzakerelerin amacını bir konuşmasında şu şekilde açıklamıştır:

“Ey bilge bilginler! Tek amacım hakikati araştırmaktadır. Gerçek dinin esaslarını aramak ve onları keşfetmektir. Dolayısıyla şu esası göz önünde bulundurunuz ki, insani duyguların etkisinde kalarak gerçeği gizlemeyin ve Allah’ın emirlerine aykırı olan hiçbir şeyi söylemeyin. Eğer böyle yaparsanız Allah’ın katında bizzat siz sorumlu olacaksınız”¹⁶⁰.

Ekber’in gerçekleştirdiği bu toplantılarda danışmak ve öğrenmek gibi amaçlar olmakla birlikte bunlar dışında ayrıca iki amaçta güdülmüştür.

1) Bazı çok ünlü ulemanın nüfuzunu kırmak, onların menfaatleri gerektirince nasıl “hile-i şeriye”ler bulduklarını açığa vurmak ve onlar yolu ile benzerlerinin nüfuzunu azaltmak.

2) Dört Sünni mezhep arasındaki ayrılıkları açığa vurarak bu mezheplerden olan ulemayı birbiriyle çatıştırmak ve böylelikle ulemaların nüfuzunu kırmaktır.

¹⁵⁷ Bunun anlamı; İslam dininin terk edilmediği, yeni bir din değil sadece İslam dininde yenilikler yapıldığıdır.

¹⁵⁸ Bıyktay, a. g. e., s. 83.

¹⁵⁹ Hayrettin Karaman, **İmâm-ı Rabânî ve İslâm Tasavvufu**, İklim Yay., İstanbul 1987, s. 47.

¹⁶⁰ Hasmi Anvar, **Tarih-e Pak-o-Hind**, çev: Gülseren Halıcı Abay, Ankara, 1995, s. 268.

Buna bir örnek olarak Mevlana Mahdumu'l-Mülk diye tanınan Sultanpurlu Abdullah Ansarî verilebilir. Bu zât şeriatî kendi işine geldiği gibi kullanmakla suçlanarak (zekat vermemek için her sene servetini karısına ait gibi gösterip daha sonra yıl bitmeden yine kendi üzerine geri alması gibi) sahtekârlığı yüzüne vurulanlardan biriydi¹⁶¹. Badaunî'ye göre Ekber Şah'ın bu toplantıları yapmaktaki tek amacı dinî konularda aydınlanmaktı. Dinî meselelerdeki karışıklığın ve kötü gidişatın sorumlusu ise veziri Ebu'l- Fazl Allâmî ile babası Şeyh Mübarek idi. Ebu'l-Fazl Allâmî'nin bu toplantılarla ilgili bir değerlendirmesi şöyledir:

“Suret ve mana yani maddî ve manevî bilgi arkasından koşanlar yeryüzündeki bütün hizip mensupları ve halktan bu gibi hakikatleri öğrenmek isteyenler gelsinler ve bu yoldaki bütün tecrübe ve bilgilerini getirsinler. Orada bilgi ve işlerin ayarı tayin edildi. Gerçek üzerine kurulmuş olanlar makbul oldu ve sadece yaldızlanmış olanların foyası meydana çıktı¹⁶²”.

1575-76 yılları arasında gerçekleşen ilk devresinden sonra Ekber Şah'ın başka meşguliyetleri sebebiyle kesintiye uğrayan ibadethane toplantıları, 1578 yılında tekrar başlamıştır. Sadece Müslüman ulema arasında, özellikle Cuma geceleri sabahlara kadar devam etmiş ve pek çok mesele enine boyuna konuşulmuştur. Miraç, vahiy, ilham, mucizeler, melekler ve diğer tabiatüstü varlıklar, nesh, taklit, ölüm sonrası hayat, sema ve tevhid tartışılan konulardan bazılarıdır¹⁶³.

Bu toplantılar sadece Müslüman ulema (Sünnî ve Şîî) arasında olur ve her türlü sınırı aşardı. Bu görüş çatışmalarının boyutu farklı mezheplere mensup olan ulemanın birbirlerine deli, hatta kafir demeye kadar giderdi¹⁶⁴. Bu tartışmalar Sünnî ve Şîî, Hanefî ve Şafîî arasındaki karşıtlıkları aşar, inancın temellerini baltalayacak seviyeye ulaşırdı. Bu toplantılarda en önemli iki ulema

¹⁶¹ Choudhury, a. g. e., s. 46; Rizvi, a. g. e., s. 119.

¹⁶² Choudhury, a. g. e., s. 46.

¹⁶³ Rizvi, a. g. e., s. 116-117.

¹⁶⁴ Bayur, a. g. e., s. 104.

olan Mevlana Mahdumü'l-Mülk ve şeyh Abdü'n-Nebi birbirlerini cinayet ve küfürle suçlardı¹⁶⁵.

İbadethane toplantılarında dört mezhep ulemasının karşıtlıklarını ve bunları padişaha yaranmak için şeriata uymayan fetvalar verdiklerini açığa vuran bir tartışmada “mut'a” denilen geçici nikah konusu üzerinde olmaktadır¹⁶⁶. Bu tartışma ise Ekber'in kendisinin birçok karısı olduğunu söylemesi ve şeriat bakımından durumunun aydınlatılmasını istemesi üzerine çıkmıştır. Tartışma konusuna Ekber, daha önce şeyh Abdü'n-Nebi'nin kendisine nikahlı dokuz kadın alınabileceğini söylemiş olduğunu da ekleyerek tartışmaların alevlenmesine neden olmuştur. Şeyh böyle bir şey demediğini ve yalnız bu işteki içtihat ayrılıklarını söylemek istediğini bildirmek istese de Ekber onun dönekliğini söylemekten geri durmamıştır. “Mut'a” konusundaki bu tartışmalar mezhepler arasındaki ihtilaflardan dolayı büyük boyutlara ulaşmıştır¹⁶⁷. Bu tartışmalarla Ekber ulema cephesini temelinden sarsmıştır. İbadethanelerde yapılan bu tartışmaların Ekber'in “tefsir peygamberimiz zamanında takrir ve tespit edilmedi eğer edilseydi bu ihtilaflara yol açılmazdı” sözü felsefesini oluşturmaktadır¹⁶⁸.

B. Diğer Dinler Ulemasının da Toplantılara Çağırılması

Ekber Hindu ve diğer dinlerin bilginleri ile birçok özel görüşmeler yapmış, bu yolda kendisi yeterli bilgi öğrendikten sonra bu gibi kimseleri de ibadethane toplantılarına çağırılmış ve onların orada İslam dinine karşı söz söylemelerine aldırış etmeden dinlemiştir. Ekber'in bu hususta siyasal düşüncelerle davrandığını gösteren bir yönde Badaunî'nin şu sözüdür:

¹⁶⁵ Choudhury, a. g. e., s. 47.

¹⁶⁶ Ahmed, a. g. e., s. 236.

¹⁶⁷ Allâmî, *The Akbarnama*, s. 70.

¹⁶⁸ Bayur, a. g. e., s. 104.

“Padişah ülke halkının (Hinduların) kendi din ve inanışlarına ne derece bağlı olduklarını öğrenince bu inananları iyi gözle görmeye başlar”. Ekber bu söz itibariyle Hindu dininde önemli bir yer tutan tenasühe (bir canlı ölünce ruhunun başka bir canlıya geçmesi) inanır, bu nazariyeyi İslam dinine ve mantığına uygun göstermeye çalışır ve inananı olmayan hiçbir din olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır¹⁶⁹.

Ulema arasındaki çekişmeler, şer’î meselelerde bir türlü ittifaka ulaşamamaları ve bazı âlimlerin tavırları Ekber üzerinde olumsuz bir tesir bırakmış ve onu eski yeni bütün alimlerin kusurlu ve ehliyetsiz oldukları fikrine sevk etmiştir. Onu olumsuz yönde etkileyenlerden birisi Tacü'l-Arifin denilen Şeyh Zekeriyya'dır. O, insan-ı kâmil sözüyle kastedilenin zamanın halifesi olduğunu, padişaha mutlak itaatin dinin emirlerinden olduğunu iddia etmiş ve ona “kible-i murdat” adını vermiştir. Bu iddialarını delillendirmek için de uydurma hadisler ortaya atmıştır¹⁷⁰. Abdülkerim Cili'nin “İnsan-ı Kâmil” öğretilerinden büyük ölçüde etkilenen Taceddin Ayodhani ile kurmuş olduğu yakınlık, Ekber'in söz konusu öğretiyi kendisine uyarlamasına sebep olmuş, herkesten olmasa bile kendi inancına mensup takipçilerinden huzurunda secdeye kapanmalarını istemiştir¹⁷¹.

Diğer din mensuplarının Ekber üzerindeki etkilerine bakıldığında Hıristiyan keşişlerle görüşmeleri neticesinde Ebu'l-Fazl'a, İncil'i Farsça'ya tercüme ettirdiği ve oğlu Murad'a ders verdiğini, Hinduların tesiriyle inek kesilmesini ve etinin yenmesini yasakladığı, alnına Hindular gibi işaret (kaşka) koyduğu, Hindu kutsal kuşağını bağladığı (zünnar), sarayda bazı Hindu ayinleri yaptırdığı, Mecusiler'in tesiriyle de devamlı yanan bir ateşin bulundurulması işiyle Ebu'l-Fazl'ı görevlendirdiği görülmektedir¹⁷².

Şah 1579'da gelen Cizvit misyonerlerini çok iyi karşılamış ve uzun bir süre onları sarayında misafir etmiştir. İslâm âlimleri, yaptıkları fikir ve mezhep

¹⁶⁹ Bayur, a. g. e., s. 105.

¹⁷⁰ Choudhury, a. g. e., s. 150.

¹⁷¹ Ahmed, a. g. e., s. 239; Choudhury, a. g. e., s. 151.

¹⁷² Ahmed, a. g. e., s. 247; Bayur, a. g. e., s. 106.

tartışmaları ve bazılarının ahlâka aykırı tutumları sebebiyle halkın gözünden düşerken, bu misyonerlerin ahlâkî değerlere bağlılıkları onlara bir üstünlük sağlamış ve Hıristiyanlık propagandasına yol açmıştır. Ancak misyonerlerin İslam aleyhine bazı sözleri ulemayı çok kızdırmış, hatta iki taraf arasındaki kavga öyle bir noktaya ulaşmıştır ki birbirlerine hangi dinin hak olduğunu ispatlamak için ateşe atılmayı bile teklif etmişlerdir¹⁷³.

Ekber Şah papazlarla sık sık gizli bir şekilde geceler boyu devam eden görüşmeler yapmış, papazlar askerî seferlerde ve av seferlerinde ona eşlik ederek propagandalarını sürdürmüşlerdir. Hıristiyanlığı öğrenmeye heves etmişse de merakı daha ileriye gitmemiş, bu dinin inanç esaslarını kabul etmeye yanaşmamıştır. Cizvitler'le yapılan görüşmelerde Teslis, Hz. İsa, Hz. İsa'nın ölümü, Hz. Muhammed, Kur'an-ı Kerim, ölüm, yeniden dirilme ve yargı günü vb. konular tartışılmıştır.¹⁷⁴

Onun öğrenme merakından umutlanan misyonerler, daha sonra dinî tartışmalar sırasında sürekli haşhaş ve alkolün etkisi altında olduğunu görerek hayal kırıklığına uğramış ve onun bir düzenbaz olduğuna hükmetmişlerdir¹⁷⁵. Çünkü Ekber toplantılarda anlaşılmaz ve tutarsız bir şekilde davranmakta bazen Cizvitler'den yana bir tutum sergilerken bazen de ulemayı savunmaktaydı¹⁷⁶. Misyoner heyetinin başkanı tarafından Goa'daki Cizvitler'in reisine 1582'de gönderilen bir mektuptaki; "Ben gerçekten onu anlayamıyorum. Çünkü bize çok teklifsizlik ve içtenlik gösteriyor ve inanca ait şeyler hakkında incelemelerden geri durmuyor. Bunu bütün kış dikkatle yaptı. Ancak öbür yandan başka şeylere sıkıldığı anlaşılıyor. Bir gün bana gerçeğin ne olduğunu onu nasıl tayin edeceğini bilemediğinden şaşırılmış bir durumda olduğunu itiraf etti" ifadeleri Ekber'in onlar üzerinde bıraktığı izlenimi göstermesi açısından dikkat çekicidir:

¹⁷³ Bayur, a. g. e., s. 106; Birişik, a. g. e., s. 41.

¹⁷⁴ Avril Ann Powell, **Muslims and Missionaries in Pre-Mutiny India**, London 1993, s. 17; Choudhury, a. g. e., s. 114-115; Rizvi, a. g. e., s. 131-137.

¹⁷⁵ Bayur, a. g. e., s. 106; Julian Baldick, a. g. e., s. 180.

¹⁷⁶ Avril Ann Powell, a. g. e., s. 17.

Ayrıca misyonerler onun bir Müslüman olmadığını ve bütün inançlara şüpheyle baktığını düşünmektedirler. Onlara göre Ekber incelediği inanç biçimlerinin hepsinde akla ve mantığa uymayan bir taraf bulmaktadır. Halk arasında onunla ilgili çeşitli dedikodular dolaşmakta, kimi Müslüman, kimi Hıristiyan, kimi puta tapan olduğunu söylemektedir. Bir kısmı da halkın sevgisini ve desteğini kazanmak için her dine uyan bir Müslüman olduğunu iddia etmektedir¹⁷⁷. Bu iş Ekber'in İslam ve Hindu dinleri arasında benzerlikler ve yakınlıklar bulma yolundaki ilk denemeleridir.

Ekber üzerindeki öbür din mensuplarının tesirlerine gelince:

1) Hıristiyan keşişlerini dinleyen Ekber'in bu dinin gerçek olduğuna inanması, onu yaymak istemesi oğlu şehzade Murat'a bu dinden birkaç ders verdirmesi ve Ebül-Fadl Allâmî'ye İncilleri Farsçaya çevirtirmesi.

2) Ekber'in yakınlarından biri, Hindu güneşinin iyilikleri dolayısıyla ona tapmak gerektiğini ve dua ederken batan güneşe değil (yani Hindistan'a göre batıda bulunan kıbleye değil) doğan güneşe yani doğuya dönmek gerektiğini söylemiş ve güneşe tapılmasına sebep olmuştur. Bir süre sonra inek kesilmesi ve etinin yenilmesi yasak edilmiştir. Çünkü Hindular ona tapmaktadırlar. Badaunî, Hinduların inek yerine insan adak etmekten (kocaları ölünce diri diri yakılan kadınları) çekinmediklerini yazmıştır¹⁷⁸.

3) Zerdüşî dininden olan ateşe tapanlarda gelmiş ve Ekber'i kandırmaya çalışmışlardır. O da hiç sönmeden yanan kutsal bir ateşin bulundurulması işini Ebül-Fadl Allâmî'ye vermiştir. Çünkü ateş Allah'ın alametlerinden biri gibi görülmüş ve onun ışıklarından bir ışık olduğuna inanılmıştır .

Ekber'in bu gibi faaliyetlerindeki amacı ise her dinden birkaç ayinle uğraşmak istemesidir.

¹⁷⁷ Ahmed, a. g. e., s. 250.

¹⁷⁸ Bayur, a. g. e., s. 107.

Ayrıca Ekber Hinduların kendisine karşı gösterdikleri bağlılık ve fedakarlıkları çok övmekte, bunları yakınlarına örnek olarak göstermekte ve mal, can, namus ve dinlerini Ekber için feda ettiklerini sık sık söylemektedir¹⁷⁹.

C. Ebül-Fadl'ın Ekber'in Dinî Siyaseti Hakkındaki Düşünceleri

Ebül-Fadl'ın, Ekber'in dinî siyaseti hakkındaki varsayımları ve değerlendirmeleri şöyledir:

“Ona göre, Ekber Şah'ın Allah'lık iddiasında bulunduğu söylenmiştir ki bunun sebebi onun etrafında bulunan birtakım kimselerin Ekber için muzhir-i Hak demeleridir.”

“Onun peygamberlik iddiasında bulunduğunu söyleyenlerde olmuştur. Bu iddiaya sebep olan olay, onun yeni kanunlar yapması ve din ile dünya çimenliğini yeşillendirmesi ve eskilerin sözlerindeki zıtlıkları meydana çıkarmasıdır”¹⁸⁰.

“Ekber'i Müslümanlık aleyhinde gösterenlerin, tek delilleri onun herkesi aynı surette iyi kabul edişi, bütün dinlere mensup ulema ile görüşüp hakikatı arayışı ve cahillerin iddialarını kabul etmeyişidir. Bu düşüncedekiler Ekber'in peygamber ailesine karşı ondan önce hiçbir hükümdar tarafından gösterilmemiş derecede itibar göstermesini ve iyilik etmesini unutuyorlar”.

“Ekber için şii oldu demişlerdir. Sebep olarak Sünni ve Şiileri münakaşa ettirmesini göstermişlerdir. Halbuki bu görüştekiler Sünnilerin büyük yerlere tayinlerini bilmemezlikten gelmektedirler”¹⁸¹.

¹⁷⁹ Bunu anlamı şudur: Ekber bazı Hindularla ve bunlar arasında ileri gelen Racputlar'la ilişkilerini geliştirdikten ve birçoklarını yüksek mevkilere çıkardıktan sonra onların bir kısmını kendisine bağlayarak diğer Racputlar'a karşı savaşmıştır. Bunlar kendi ırktaş ve akrabalarına karşı Ekber için vuruşmuş ve bu yüzden birçok taaruz ve hücumlara uğramışlardır.

¹⁸⁰ Allâmî, **a. g. e.**, s. 439.

¹⁸¹ Allâmî, **Aîn-i Ekberî**, s. 242.

“Ekber’in Brahma dininden olduğunu iddia edenlerin görüşlerinin sebebi ise, Ekber’in mahremiyetine Hindu hakimleri kabul edişi, onların mevkisini yükseltişi ve onlara hoş muamele edişidir”¹⁸².

Ebül-Fadl üç şeyin bu dedikoduları doğrduğunu iddia etmektedir:

1) Türlü dinlere mensup alimlerin sarayda toplanması ve her dinde iyi bir şey olduğu için her birinin bir aferin hissesi alması ve Ekber’in insafını fazlalığı yüzünden hiçbir mezhebin iyilikleri üzerine diğer bir mezhep mensuplarının sû-i niyetinin bir perde örtmemesidir (yani Müslüman ulemanın diğer dinlerdeki iyilikleri örtmelerine müsaade edilmemesidir).

2) “Sulh-ü küll” yani her şey ve herkese barış esasının kabul edilmiş olması ve muhtelif din ve mezheplerin maddî ve manevî alanda muradına ermesidir.

3) Zamanın kötü adamlarının aşağılığı, dolambaçlı yolları¹⁸³.

Ekber’in gerçekleştirdiği faaliyetlerde daha çok kendi otoritesini sağlamlaştırma ve toplum üzerinde etkin bir rol oynayan hoca ve alimleri saf dışı etme amacını güttüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Esasen bir hükümdar olarak Ekber, kendi gücünün üstünde bir güce müsaade etmemesi tabii olmakla birlikte, özellikle o dönemde son derece yaygın olan mehdî inancını kullanması ve siyasî gayelerle Hindu ve Müslümanları yakınlaştırmak için gayret göstermesi Ekber’in bu uğurda İslam dinini, istismar ettiğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca, Ekber’in bir yandan çeşitli dinler arasındaki ortak noktaları bularak toplumda birlik ve beraberliği sağlamaya çalışırken, diğer yandan farklı mezheplere mensup Müslüman alimlerin ciddi çatışmalara neden olan fikrî tartışmalarına engel olmaması, aksine bunları teşvik etmesi samimiyeti hususunda şüphe uyandırmaktadır.

¹⁸² Ahmed, a. g. e., s. 254.

¹⁸³ Bayur, a. g. e., s. 117.

D. Ekber'in Bazı Dinler ve Mezhepler Hakkındaki Görüşleri

16. yüzyıl dünya tarihinde “Dinî Canlanma” çağıdır. Bu sırada Hindistan’da insanların kardeş olduğuna, bir gerçeğe inanan, inanç ilkelerini benimseyen ve öğreten, Kabir, Nanak ve Chaitanya gibi büyük reformcular yaşamaktaydı. Bu öğretiler Ekber üzerinde büyük etkiler bıraktı. Bu dönemde Bhakti¹⁸⁴ ve Mahdvi¹⁸⁵ hareketleri büyük taraftar toplamıştı¹⁸⁶. Aynı şekilde Afganistan’da Roşni akımı vardı ve Roşniler’de bir kurtarıcı geleneğine inanıyorlardı. Ekber bu akımlardan da fazlasıyla etkilenmişti. Ekber’in Feyzi, Ebu-l Fazl ve babaları Şeyh Mübarek ile olan ilişkisi onun dinî düşüncelerine önemli katkılarda bulunmuştur¹⁸⁷.

Ekber zamanında mevcut bulunan din ve mezhepler; Sûfî, Hekim, Mütakellim, Fakih, Sünni, Şia, Brahman, Cehti, Cena (Sivra) dinî rahip ve münzevileri, Çarvaka¹⁸⁸ (bir Hindu hizbi) Nasarı (Hristiyan), Yahudi, Sabi (bir Hristiyan hizbi), Zerdüşt (ateşe tapanlar) gibi. Ekber İslam, Hindu, Cayni, Zerdüşt, Budha ve Hristiyan dinlerinin akide ve ayinlerini tetkik ederek, her biri üzerinde uzun uzun düşünmüştür. Ancak hiçbirini tatmin edici bulmamıştır. İçinde olduğu İslam dininden ise, ulemasının şekilperestliğinden dolayı uzaklaşmaya başlamıştır.

Ekber Şah, Hindu, Cayni ve Zerdüst dinlerinin bazı yönlerini beğenmişti. Fakat bunlardan hiç birine katılmamıştır. Çünkü İçtimai sisteme bağlı olan bu dinlerde rahiplik ve din rehberliği kuşaktan kuşağa geçiyordu ve hariçten girilemezdi.

¹⁸⁴ Bhakti ya da Bahti: Allah’a ya da tek Mabuda içten ve gerçekten inanma, iyi yürekli olma, iyi düşünme ve kastı kaldırma gibi unsurların toplamıdır. (bkz. Gülseren Halıcı Abay, “Hindistan’da Türklerin Bıraktıkları İzler (1542-1666)”, **Basılmamış Doktora Tezi**, A.Ü.S.B.E., Ankara, 1995, s. 56).

¹⁸⁵ Mahdvi (Mehdi): Mahdvi hareketi bin yılda bir dünyadaki insanların günahları için kurtarıcı veya Mesih geleceği esasına dayanıyordu. Mahdvi anlayışı şöyledir: Mülkiyete karşıdılar, İslam’ın kişisel mülkiyete müsaade etmeyip aksine ortak mülkiyeti desteklediklerini iddia ederlerdi. Mahdviligi kabul eden herkes bütün varlığını cemaata teslim etmektedir. (bkz. Halıcı abay, **a. g. e.**, s. 56)

¹⁸⁶ R. C. Rachaudhuri, **An Advanced History of India**, London 1948, s. 570.

¹⁸⁷ Rachaudhuri, **a. g. e.**, s. 570.

¹⁸⁸ Bıyıktay, **a. g. e.**, s. 80. Yazar eserinde Çarvaka: Çarbak, Nasırı:Nasara olarak kullanmaktadır.

O, Hıristiyanlığın da bazı yönlerini beğeniyordu ancak, bu dine girerse cemaatten bir fert olacağını düşünmüştür. Hıristiyanlığın bazı hükümlerine de boyun eğmek zorunda kalmak istemiyordu. İslamiyet'e gelince, Sufîlerin tarikatları onu etkilemiş, ancak bunların ibadetleri de Ekber'e çok kuru ve sade gelmiştir. Ekber bütün dinlerin sentezi olacak farklı bir din arayışındaydı ve bütün tebaası üzerinde manevi ve ruhani bir hükümdar olmak istiyordu. Nihayet bütün bunları gerçekleştirebilmek için dinî inkılabı olan "Din-i İlahî"yi ilan etmeye karar vermiştir. Ekber çoğu gecesini ibadetle geçiren iyi bir Sünni Müslüman idi. Dinin kaidelerini yerine getirir, dindarlara ve ulu kişilere hürmet ederdi. Pirlere ve ermişlere inanır, onların türbelerini ziyaret ederdi. Kur'an, Hadis, Kelam ve şeriatın bütün konuları üzerinde tartışmalarda bulunur; gecelerini dua ve "Ya Hû", "Ya Hadi" gibi zikirlerle geçirirdi¹⁸⁹. Ekber yukarıda da bahsettiğimiz gibi dinî tartışmalarda bulunmak için "İbadathane" denilen bir yer yaptırmıştır. Ekber'in dinî geçmişini belirlemek için onun çevresini ve olayların genel bir portresini çizmek gerekmektedir¹⁹⁰. Her şeyden önce, Ekber çevresinin ihtiyaçlarını belirleyip gerekenleri en iyi şekilde yansıtmasını sağlayan niteliklere sahip bir hükümdardır¹⁹¹. Ekber'in annesi Hamide Banu Begim İranlıdır. O zamanlarda ortaya çıkan Safevi zulmünün baskısından kaçan Sufîler Kabil sarayına sığınmışlardı. Ekber'in bu sırada sarayda bulunması tasavvufla erken tanışmasını sağlamıştır. Ayrıca Racput kökenli eşleri, Hinduizm ile olan teması ve çağının reform hareketleri Ekber 'de çok etki bırakmıştır. Böylece, sorgulayıcı bir yapıda olan Ekber; doğuştan, yetiştirilme şeklinden ve çevresiyle olan ilişkilerinden edindiği nitelikleriyle yaşadığı yüzyılın belirgin özelliği olan özlemleri ve manevi çalkantıları en keskin şekilde hissedebilecek, en uygun yapıda bir insandı. Ekber sadece çağının adamı olarak kalmayıp en değerli siması da olmuştur¹⁹².

¹⁸⁹ Rachaudhuri, a. g. e., s. 570.

¹⁹⁰ Bıyktay, a. g. e., s. 80.

¹⁹¹ Y. Hikmet Bayur, a. g. m., s. 152.

¹⁹² R. C. Rachaudhuri, a. g. e., s. 571.

E. Ekber'in Resmî Genel Fermanı

1578 yıllarında ülke içinde ve dışında halk için birtakım yardımlar, iyilikler yapılırken Ekber Müslüman bir hükümdar sıfatıyla konumunu belirlemiştir. Peygamberin, Hülefa-i Raşidin ve Timurla Uluğ Bey gibi bazı büyük hükümdarların yaptıkları gibi başkenti olan Fetihpur Sikri'de Cuma namazından sonra hutbeyi bizzat kendisi okumaya karar vermiştir. Aralık 1579'da Ekber bir ferman (yanılmazlık fetvası) yayınlamıştır. Bu kararnamede Müslüman âlimlerden Abdu'n-Nabi, Sûfi Şeyh Mübarek ve diğer alimlerin imzaları bulunmaktadır. Şeyh Mübarek'in hazırlamış olduğu bu bildiriye göre Ekber dünya ve ahiret için büyük önder olarak kabul edilmişti¹⁹³. Bu belgenin Urduca'dan yapılan tercümesi şöyledir: "Artık Hindistan, güvenlik ve huzurun beşiği insaf ve merhamet ülkesi haline geldiğinden pek çok bilgin ve hukukçu diğer ülkelerden göçerek buraya yerleşmişlerdir. Şimdi bizler seçkin bilginler yalnız Kuran'ın çeşitli dallarında değil, kanun usullerini iyi bilen, delil ve aynı kanıtlara dayalı fermanlara vakıf olan hatta dindarlık ve iyi niyetliliğimizle de meşhuru. Bizler öncelikle Kuran-ı Kerim'in ayetlerinin engin olmasını dikkatle inceledik. İlki, Allah elçisi ve sizden olan hükümdarlara itaat edin. İkincisi; sahih rivayetin (Hadis) engin manası, şüphesiz kıyamet gününde Allah'ın en sevgili kulu adil imamdır. Bir hükümdara itaat eden Allah'a itaat eder. Ona isyan eden sana isyan etmiş olur. Biz şu konuda müttetikiz ki, Allah katında adaletli sultanın derecesi müçtehidin derecesinden daha yüksektir. Buna ek olarak şunu da ilan ediyoruz; İslam'ın emri, Allah'ın gölgesi Abu'l-Fath Calalu'd-Din Akbar Gazi Padişah (Allah onun saltanatını daim kılsın) en adaletli, en bilgili ve son derece Allah'tan korkan hükümdardır. Bu nedenle ileride eğer müçtehitlerin görüş birliğinde olmadıkları bir meseleyle karşılaşarsak ve padişah hazretleri milletin menfaatini o farklı görüşlerden birini benimseyerek ferman yayınladığında, o fermana göre onun uygulaması bize ve bütün millete mecburi olacaktır. Bu belge iyi niyetlerle Allah'ın azameti ve İslam'ın

¹⁹³ Qureshi, a. g. e., s. 66- 67.

yayılması için hazırlanmıştır ve bu belgeyi biz yaşlı, ilim sahibi ve hukukçular Recep ayı Hicri 987'de imzaladık"¹⁹⁴.

Ekber, bu belge gereğince en adaletli hükümdar özelliğinden çok daha yüksek bir konuma gelmiştir. Bu kararnameyle, İslam çerçevesinde Ekber'in elde edebileceği tüm yetki ona sağlanmış olmaktadır¹⁹⁵. Kararnamenin yürürlüğe girmesi İbadethanedeki tartışmaların da bitmesini sağlamıştır. Ekber Şah bu belgeyi tasdik etmek suretiyle son defa Ecmir ziyaretine çıkmıştır. Dönüşte İslam muhitinde bazı kişilerin kendisine tepkili davrandığını görünce bir gün alenen namaz kılarak onlara Müslüman olduğunu göstermek istemiştir. Hatta Fetihpur Sikri'ye o günlerde Mekke'den getirilmiş olan Peygamber'in ayak izi olduğu söylenen kocaman bir taşı sarayına büyük bir hürmetle kabul etmiştir. Aslında kendisi o ayak izinin gerçek olduğuna inanmıyor, bunu sadece Müslümanları etkilemek için yapmaktaydı¹⁹⁶. 1579'da Ekber Hint denizlerindeki Portekiz sömürgelerinin merkezi olan Goa'ya bir mektupla elçi göndermiştir. Bu mektupta İncil'in ve Hıristiyanlığın anlatılmasını ve dinlerinin öğretilerini öğrenmek istediğini yazmıştır. Bunun için Hıristiyan misyonerleri sarayına davet etmiş, onlarda Hıristiyanlığın tüm yönlerini anlatarak Ekber'i Hıristiyan yapmaya çalışmışlardır. Ama Ekber bunu kabul etmemiştir¹⁹⁷. Onların yine de istedikleri kadar kilise açmalarına müsaade etmiştir. 1580 yılında Pére Monserrate'nin önderliğinde ilk jesuit heyeti¹⁹⁸ Fetihpur Sikri'ye gelmiştir. Ekber bu heyeti büyük bir samimiyetle kabul etmiştir. Ekber, heyetin anlattıklarını dinlemiş, onlara kilise açmaları için izin vermiştir. İncil'e ve dinî

¹⁹⁴ Halıcı Abay, a. g. e., s.91.

¹⁹⁵ Allâmî, **The akbarnama**, s. 443.

¹⁹⁶ Allâmî, **Aîn-î Ekberî**, s.245.

¹⁹⁷ Sonuç olarak Ekber'in hiçbir dine mensup olmadığını ve hiçbir inanç şekline inanmadığını rapor etmişlerdir. Ayrıca Avrupalılar Ekber'in İslam dinini tamamen terk ettiğini ve yeni bir din çıkardığını iddia etmişler, bir başkaları ise İslam dinine bağlılığına işaret etmişlerdir. 1586'da Keşmir fethedilince hutbenin Ekber adına okunması camilerde hala namaz kılmanın devam ettiğini ve dolayısıyla Ekber'in hala İslam'a yakınlığının ispatı niteliğindedir. Diğer taraftan tedbir gereği bazen sarayda namaz kılınması ve oruç tutulması bir süre durdurulunca, o anda sarayda bulunan misyonerlerin veya başka din mensuplarının kendine göre yorumlayarak bunu genel bir yasak olarak yansıtmışlardır. Papazlar için de durum böyledir. (bkz. Halıcı Abay, a. g. e., s.91.)

¹⁹⁸ Hıristiyan Heyeti.

tasvirlerle hürmet eden Ekber Hıristiyanlığa girmemiştir¹⁹⁹. Bu heyetten başka ara ara misyonerler Ekber'in sarayına gelerek O'nu İslamiyet'ten uzaklaştırma çalışmışlardır²⁰⁰. Ancak Ekber Şah İslamiyet'ten çıkmamış ve kendi kafasındaki dinî görüşü tam olarak şekillendirmek için arayışlara devam etmiştir.

III. EKBER'İN DİNÎ HAYATA YÖNELİK YAPTIĞI YENİLİKLER

Ekber bütün uyruklarını, yani başlıca Müslüman ve Hinduları, birbirine eş kılmak ve böylelikle devletin Hindu çoğunluğuna da güvenle dayanabilmesi imkanını elde etmiştir. Yönetimi düzeltmiş, onu daha doğru ve iyi bir biçimde işletmek, büyük vali ve komutanların bağımsızlığa kaçmak eğilimlerini ve bunu kolaylaştıran durumları ortadan kaldırmıştır. Din adamlarını kendine bağımlı kılıp kendisinin Hindistan'da İslam dininin başı olmak gibi işleri başarmış ve bütün bunları yaparken menfaatlerine ve taassuplarına dokunduklarının, bazı yönetim yanlışlıklarından da istifade ederek, çıkardıkları ayaklanmaları ezmiştir. Dolayısıyla artık 1581-1582 yıllarından bu yana kimse ona direnememiş ve istediğini yapabilecek bir duruma gelmiştir.²⁰¹

A. Ekber'in Büyük Hindistan Halkının Dinî Önderliğine Kalkışması

Ekber'in destekçileri tarafından İslam mezhepleri ile Hindu dini arasındaki karşıtlıkları ortadan kaldıracak olan sahib-i zaman olduğunun ilan edilmesi ve mehdinin o sıralarda görüneceğine dair bir yazının ortaya çıkması, onun yüksek bir dereceye sahip, hatta peygamber olduğunu iddia edilmesine yol açmıştır²⁰². Ebu'l-Fazl'a göre Ekber İmâm-ı vakittir. O hangi

¹⁹⁹ T.W. Haig, a. g. e., s.77.

²⁰⁰ Allâmî, a. g. e., s. 246.

²⁰¹ Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri**, C. II, Ankara 1947, s. 127.

²⁰² Choudhury, a. g. e., s. 51.

yolu, hangi mezhebi seçerse, diğer insanlar ona tabi olmalıdırlar ki, Allah rızasını kazanabilsinler²⁰³. Diğer taraftan Brahmanlar da Ekber'in büyük Hindu mabudu Vişnu'nun avatarı olduğunu söyleyerek, onu Hinduların mabudu konumuna getirmişlerdir. Ona bağlılığın dört mertebesi olarak mal, can, namus ve dinin feda edilmesinin gösterilmesi ve buna karşılık hikmet, şecaat, iffet ve adaletin elde edileceğinin ilân edilmesi Ekber'in dinî önderliğe kalkışmasında etkili olan faktörlerdir.

Bu hususta Bayur, onun gerçekleştirdiği devrimlere bağlılığın bu tür fedakârlıkları gerektirdiğini ileri sürmekte ve o devrin geleneğine böyle bir bağlılığın aykırı olmadığını ifade etmektedir. Ona göre Ekber Şah'ın o zamanın Avrupa kralları ve engizisyoncu papazları ile karşılaştırıldığında nüfûzunu kullanma tarzı son derece insanîdir²⁰⁴.

Ekber hem din hem dünya önderliğini kendinde birleştirme isteğine sahip olduğunu daha önce belirtmiştik. Çünkü herhangi bir işte başka birisinin ondan üstün durumda olması onun için çekilmez bir yükür. O, peygamber, Hulafa-i Raşidin (Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali) ve bazı büyük padişahların Cuma namazından sonra hutbeyi kendileri okuduklarını duymuştur. Görünüşte onlara benzemek gerçektede "Müçtehid-i Zaman" olduğunu göstermek için o da bunu yapmaya çalışır. Avrupalı tarihçilerin "yanılmazlık buyrultusu" dedikleri fetva çıkarmıştır. Buna Ekber'e sunulduğu için "ariza" da denilmiştir²⁰⁵. Metnin geniş bir çevirisi şöyledir.

"Hindistan güvenle barışın merkezi, adalet ve şefkatin yurdu durumuna girmiş olduğu için birçok halk ve bunlar arasında birçok ulema oraya göçüp orasını kendilerine yurt edinmişlerdir. Bizler ki hem şer'in ve fık'h'ın bütün kısımlarını, "akıl" ve "nakil"e dayanan bütün hükümlerini bilen hem de dinine bağlılıklarını ve doğrulukları ile tanınmış ulemayız". 1) Allah'ın, "peygamberin ve buyruk sahiplerinin sözünü dinleyin" diyen ayeti, 2) "Kıyamet gününde Allah'ın

²⁰³ R. C. Rachaudhuri, a. g. e., s. 574.

²⁰⁴ Bayur, a.g.e., s. 128-129.

²⁰⁵ Choudhury, a. g. e., s. 49.

en çok seveceği insan elbette “İmâm-ı adil” dir, kim ki emîrin sözünü dinlerse onun (Allah) sözünü dinlemiş olur, kim ki Emire karşı asi olursa ona (Allah) karşı asi olur” diyen gerçek hadisi, 3) “ Akıl ve nakile dayanan daha birkaç kanıtın derin anlamlarını iyiden iyiye inceledik ve şunda birleştik ki Allah’ın gözünde “Sultan-ı adil” mertebesi “müctehid” mertebesinden üstündür”²⁰⁶.

Bu belge başlıca dinî sorunlarda ulemanın anlaşılmadıklarını açığa vuran “ibadethane” tartışmalarını İslam dini bakımından bir sonucu sayılmaktadır. Bununla Ekber Hindistan Müslümanlarının dinî önderi olmaktadır.

B. Ekber’in Dinleri Yakınlaştırma Çabasının İçeriği

Ekber’in, İslam ve Hindu dinleri arasındaki yakınlık ve benzerlikleri bulmak ve belirtmek amacıyla yaptığı uğraşlar şöyle belirtilebilir:

1) Tanrı Meselesi

Ekber’in genel olarak “Tanrı konusu” üzerinde pek çok sözü vardır: bunların birçoğu; “Hepimizin taptığımız aynı şeydir” ve “türlü dinlerin tanrı ile adam arasındaki bağlar hakkında ileri sürdükleri iddialara pek güvenmeyin” demeye varır. Onun Tanrı konusundaki şu sözleri de kayda değerdir:

“Herkes kendi düşünce ve anlayışına göre mahiyeti bilinmez Tanrı’ya bir ad takmış; ancak nişanı olmayanın adı nerede?”, “Yaratılmışın yaratıcısı ile öyle bir bağlılığı var ki takrime sığmaz”²⁰⁷.

²⁰⁶ Bayur, a. g. e., s. 111.

²⁰⁷ Bayur, a. g. e., s. 129-130; Hayrettin Karaman, a. g. e., s. 50.

2) Güneş Meselesi

Ekber Şah İslâm ve Hindu dinleri arasındaki ortak noktaları bulmaya çalışmıştır. Bunların başında ise güneş gelmektedir. Ekber'in güneşi yücelten sözleri ve sabah, öğle, akşam, güneşi tazim için yaptığı bazı hareketler, onun güneşe taptığı yolunda birtakım söylentilere sebep olmuş, o da buna karşılık Kur'an'daki Şems sûresini ileri sürmüştür. Şems sûresinin ilk on ayetinde ve Hindu kutsal kitabı olan Rig-Veda'da üç vakte işaret edildiğini, bu bakımdan iki dinin bu noktada buluştuklarını düşünmüştür. Din-i İlâhî'ye göre günde dört kere güneşe ibadet ve her gün bin defa güneşin adını anmak gerekliydi. Ekber öğleden sonra belli bir vakitte güneşin alçalmasına hürmeten eğer at üzerindeyse atından iner, uykudaysa uyanırdı.

Onun güneşe ihtiram göstermesinde Sühreverdiye tarikatındaki²⁰⁸ ışığın yok edici parlaklığı üzerindeki vurgu (İşrak), Mevlânâ'nın Dîvân-ı Şems-i Tebrizî'sinde devamlı bir şekilde güneş tasvirini kullanması, Allah'ın Celâl isminin, ki ona göre güneş bu ismin sembolüydü, sûfîlerce zikredilmesi gibi bazı tasavvufî öğelerin etkili olduğu ileri sürülmüştür²⁰⁹.

3) Tenasüh Meselesi

Ekber ruhların bir vücut ölünce başkasına geçtiklerini söyleyen ve Hindu dininde önemli bir yer tutan tenasüh nazariyesini, belki açıktan açığa kendine mal etmemekle birlikte az çok benimsemiş ve bunun inanılır bir şey olduğunu söylemiştir. Bu da iki din arasında benzerlikler bulunup onları belirtmek ve aykırılıkları silmek yolunda bir uğraş sayılmalıdır²¹⁰.

²⁰⁸ Sühreverdiye Tarikatı: Tarikatın kurucusu Şeyh Şahabeddin Sühreverdi'dir. Sühverdilik, sünnî inançlara dayanan, Kur'an ile hadisleri görüşlerinde temel kabul eden bir tarikattır. (bkz. Karaman, a. g. e., s. 48.)

²⁰⁹ Ahmed Aziz, a. g. e., s. 250-251; Bayur, a. g. e., s. 129-130.

²¹⁰ Rachaudhuri, a. g. e., s. 578; Karaman, a. g. e., s. 50.

Ekber Hinduizm ve İslamiyet'i bazı yönlerden bağdaştırmış, ruhların tenasühü yani ölümden sonra başka vücutlara geçerek dünyada yaşamaya devam ettiklerine inanmıştır²¹¹. Ekber bu konuya inandığını "Eski zaman âsilerinin (Allah'a karşı isyan edenler) maymun ve domuz şeklinde dünyaya tekrar döndüklerine dair semavi kitaplarda mevcut bilgiler vardır; eskilerin bazılarının sözleri yani herkesin ruhu birkaç kalıba girer ve cezasına göre akıbeti hazırlanır"²¹² sözüyle ifade etmiştir.

Bu sözleri Ekber'in bir taraftan İslamiyet diğer taraftan akıl ve mantıkla tenasüh nazariyesini karşılaştırmaya çalıştığını göstermektedir.

C. Müşterek Takvim ve Bayramlar Uygulaması

Müslüman ve Hinduların birlikte kutlayacakları bayramlar ihdasına önem verilmiştir. Ekber'in tahta çıkmasıyla başlayan ve hicri takvim gibi ay üzerine değil, güneş üzerine ayarlanan "Takvim-i ilahi" adında bir takvim çıkarılmıştır. Genel bayram günleri: Ekber'in tahta çıkması, Nevruz, Mihrican (sonbaharın başı olup 11 Eylül'e tekabül eder) vesaire gibi bayramlar, türlü dinî takvimlere göre değil, bu takvime göre tespit edilir, bunlara dinî bayramlardan büyük önem verilir ve bunlar geniş şenliklere vesile ittihaz edilirler.²¹³

D. Müşterek Kanunlar Uygulaması

Tezimizin yukarıdaki bölümlerinde maddeler halinde ifade edilen hangi dinden olursa olsun herkese uygulanan ve İslam'a pek uygun sayılmayacak birtakım kanunlar yürürlüğe konulmuştur. Buna göre herkesin istediği dine girmesine, dinî vazifelerini yerine getirip, ibadethane açmalarına, faizle borç verilmesine, eğlence yerlerinin ve kumarhanelerin devlet kontrolünde

²¹¹ T.W. Haig, **The Cambridge of India**, London, 1928, s.74.

²¹² Y.Hikmet Bayur, **a. g. m.**, s. 150.

²¹³ Bayur, **a. g. e.**, s. 131.

açılmasına izin verildi. Şarap içmek serbest bırakıldı ve devlet tarafından içki satılan dükkanlar açıldı. Ancak sarhoş olup sokaklarda olay çıkaranlar ağır cezalara çarptırıldı. Nevruz günü şarap içmek farz olarak ilân edildi. Eğitim konusunda da değişikliklere gidildi.

Arapçaya dayanan dinî bilgiler yerine astronomi, matematik, tıp, hikmet gibi bilgilerin kazandırılmasına önem verildi. Bunun neticesi olarak din eğitimi veren okullar boş kalmış ve İslâm âlimleri başka ülkelere hicret etmişlerdir²¹⁴.

Birden çok kadın almak yasak edilir (çocuk olmama işi müstesna) dul Hindu kadınların yakılmasını önleyici bazı bağlar konulur ve bu işte Hindu taassubuna karşı epey uğraşılır; keza bu dullar için yeniden evlenme hakkı tanınır (Hindularda bu genel olarak caiz değildir).

1) Dördüncü dereceden akrabalar, yani kardeş çocukları arasında evlenmeler yasak edilir.

2) Erkeklerin 16 ve kızların 14 yaşından önce evlenmeleri yasak edilir.

3) Herkesin beğendiği dine girmesine ve her dinden olanların istedikleri gibi tapınma ve dua evi yapmalarına izin verilir.

4) Faizle borç para verilmesine müsaade edilir ve devlet hazinesi de faizle ödünç vermeye başlar.

5) Eğlence ve kumar evlerinin devletin denetlemesi altında açılmasına izin verilir.

6) Hekimlerin izniyle şarap içilmesine müsaade edilir.²¹⁵

Bu devrimler kimilerince dinî bozukluk ve çöküş olarak algılanmıştır. Bu yaklaşıma göre ahiret inancı büyük ölçüde zayıflamıştır. Ebu'l-Fazl ve sarayda bulunan bir grup, Kur'an'ın Hz. Muhammed tarafından telif edildiğini

²¹⁴ Karaman, a. g. e., s. 52; Choudhury, a. g. e., s. 57.

²¹⁵ Bayur, a. g. e., s. 132.

yaymış, saraya yakın Müslümanlar bu grubun baskısından korkarak namazı gizli kılar hale gelmiştir. Ebu'l-Fazl da namaz biçimleri konusunda yeni teoriler geliştirme çabasına girmiştir. Ayrıca Cuma hutbelerinde Hz. Peygamber ve ashabının adlarının okunması yasaklanmıştır. Ekber'in Hıristiyan misyonerlerle görüşmesinin bir tesiri olan çan çalma, teslis inancı ve diğer ibadet şekilleri benimsenmiş, bazı sapıklar Hz. Peygamber ile Deccal'in aynı kişi olduğunu savunmaya başlamış, çocuklara Ahmed ve Muhammed gibi isimlerin konulması yadırganır hale gelmiştir. İbadet şekillerinden biri de günde dört defa güneşe karşı tapınarak onun adını belli sayıda zikretmektir²¹⁶.

Söz konusu dinî islahatın ekseriyetle İslâm dinine aykırı unsurlar içerdiği ve özellikle Hinduizm karşısında İslam dininin geri plâna itildiği görülmektedir. Ekber tarafından ilan edilen Din-i İlahî, İslami inanç ve ritüellerin, diğer dinlere göre çok daha az yer aldığı bir "din" olarak karşımıza çıkmaktadır.

IV. DİN-İ İLAHİ

A. Din-i İlahî'nin Doğuşu

Bir taraftan üçü de Türk hanedanlarca idare edilen Osmanlı, Safevî ve Özbek devletleriyle iyi ilişkiler kurmaya çalışan Ekber Şah; diğer taraftan Hint alt kıtasındaki çok başlı idareye son verip, buraları tek bir devletin idaresi altına almak için gayret sarfetmiştir. Çok dinli ve kültürlü Hint toplumunda Müslüman, Hindu, Hıristiyan ve diğer din mensupları arasındaki kavga ve çekişmelere son vermeyi gaye edinmiş, İslâm, Hinduizm, Zerdüştilik ve Hıristiyanlığın bazı prensiplerini bir araya getirerek kurduğu Din-i İlahî de bu gâyenin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır²¹⁷.

²¹⁶ Ebu'l-Alâ Mevdûdî, **İslâm'da İhyâ Hareketleri**, çev: Ali Genç, Pınar Yay., İstanbul 1986, s. 95; Choudhury, **a. g. e.**, s. 142.

²¹⁷ Birişik, **a. g. e.**, s. 39-40.

Ekber Şah 1582'de bütün eyalet valilerinin önünde Din-i İlahî'yi kurduğunu resmen ilân etti. İslâmiyet, Hıristiyanlık, Zerdüştilik, Hinduizm ve Budizm'in inanç, ibadet ve muamelâtı söz konusu dinin çatısı altında birleştirildi.

B. Din-i İlahî'nin Temel Prensipleri

- Allah birdir ve O herkesin Allahıdır.
- Bu dünyada sadece Ekber Allah'ın tek halifesidir.
- Bu dinin mensupları önderleri için sahip oldukları her şeyi feda etmeye hazırdırlar.
- Bu dinin, mensuplarına genel refahı sağlamak ve ahlaklarını yüceltme konusunda direktif vardır²¹⁸.
- Din-i İlahî mensupları birbirleriyle buluştuklarında "Allahu Akbar, Calle Calaluhu" diyerek birbirlerini karşılayacaklar.
- Bu dinin her mensubu doğum yıldönümlerinde bütün üyeleri davet ederler.
- Ayrıca hayatlarında bir defaya mahsus olmak üzere bütün üyelere özel bir davet verirlerdi ve bu şekilde ahiret azıkları hazırlarlardı.
- Her üyenin kararlaştırılmış miktarda zekat ödemesi gerekmektedir.
- Üyelerin hamile, güçsüz ve on bir yaşından küçük kadınlarla ilişki kurmaları yasaktır²¹⁹.
- Din-i İlahî mensupları et yemeyecekler.
- Üyelerin kendi önderleri için, canını, malını, şerefini ve dinini, her şeyini feda etmeleri gerekmektedir.
- Üyeler uyurken ayaklarını doğruya, başlarını batıya doğru uzatmalıdır.
- Bu dinin mensupları önderlerinin (Ekber) karşısına geldiklerinde yeri öperek secde etmelidir.

²¹⁸ Choudhury, a. g. e., s. 147.

²¹⁹ Allâmî, **The Akbarnama**, s. 435.

- Güneş, ateş ve ineğe saygı da onların inançları arasındaydı. .
- Ekber zamanının maddi ve manevi önderi sayılmalıdır. Toplumun dinî lideridir. Ekber'in yaptıkları dinî alanda birliği sağlayan, sosyal yasayı ve adaleti düzenleyen öğütler ve inkılaplar topluluğu olacak yeni bir din ortaya çıkarmaktır²²⁰.

Bu prensiplere dayanan Din-i İlahî'nin mensuplarının sayısı on sekizden fazla olmamıştır. Ekber akrabalarından (Süt Baba) Kutbi'd-Din Han'ı ve Şahbaz Han'ı dinî yeniliklere taraftar yapmaya çağırır, başarısız olur. Ekber sütkardeşi olan Han Azam'ı da yeni dinine davet etmiş, ancak o kabul etmeyip Mekke'ye kaçmıştır. Mekke'den dönüşte Ekber'in dinine girmiştir²²¹. Din mensupların arasında yalnız Raca Birbal adlı bir Hindu vardı. Diğerleri ise, Şeyh Mübarek, onun iki oğlu Ebu-l Fazl ve Feyzi'dir²²².

“Lâ ilâhe illallah Ekber halîfetullah” sözü bu yeni dinin şهادet kelimesi olmuştur. Bu dine giren herkes mensup olduğu dinden çıkarak tevbe eder ve girdikten sonra da mürid ve tabi anlamlarına gelen “teşile” adını alırdı. Selâm usulü de şu şekildeydi: Selâma başlayan “Allahu Ekber” der, karşısındaki de “Celle Celalüh” diye cevap verirdi. Şahın isminin Celale'd-Din ve lakabının Ekber olması sebebiyle bu selâm şekli onun tanrılığının itirafı olarak görülmektedir. Bütün dinlerin iyi taraflarının alınması öngörülmüşse de İslâm'dan başka her dine yer verilmiş, İslâm dini ise düşman addedilmiştir. Başka bir din mensubunun İslâm esaslarına zıt olan her görüşü derhal kabul görmüş, buna karşı olan İslâm esası reddedilmiştir. Dinleri incelemek için kırk kişilik bir komisyon kurulmuş, bu komisyon diğer dinlere saygı gösterirken İslâm adı geçtikçe alaya almıştır. Faiz, içki, kumar, altın, ipek ve domuz etinin helâl sayılması sırf İslâm'a saygısızlık kastıyla yapılmıştır. Hatta Ekber Şah'ın

²²⁰ Allâmî, **Aîn-i Ekberî**, s.149.

²²¹ Y.Hikmet Bayur, “16.Asırda Dini ve Sosyal Bir İnkılap Tesebbüsü” **Belleten Dergisi**, Ankara 1938, s. 5-6.

²²² T.W. Haig, **a. g. e.**, s. 79.

kasıtlı olarak ayaklarını Kâbe'ye doğru uzatarak oturduğu ifade edilmektedir²²³.

C. Din-i İlahî'nin Ritüelleri ve Ekber'e Biat Şekli

Her bölgeden Ekber'e mürit olmak için müracaat eden insanlar vardı. Ekber önce onları kabul etmek istemezdi. Ama aşırı derece ısrar ettiklerinde ve samimiyetlerini ispatladıklarında onları kabul ederdi. Ekber'e biat şu şekildeydi: Huzura kabul edilenler "Güneşin saltanat günü" olarak kabul edilen bir Pazar günü güneşin en yüksekte olduğu vakit medreselerde eğitimini tamamlayan öğrenciye uygulandığı şekilde, mürid adayları İmparator'a yaklaşarak sarığını kendi eliyle tutarak Ekber'in önünde diz çökerler, alınlarını Ekber'in ayağının üzerine koyarlar (bu gururun bir tarafa atıldığına simgesidir) ve ebedi hayat kazanmak için ondan dua dilediklerini lisanı hal ile ifade ederlerdi. Ekber onları yerden kaldırır, sarıklarını başlarına koyardı ve ona Şast denilen bir mühür verir. Mührün üzerinde İsm-i Azam "Allah-u Akber" yazılıdır²²⁴. Yeni üyeye padişahınükümdarın bir de resmi verilirdi. Ayrıca adayın gerektiğinde Ekber Şah'a bağlılığın dört mertebesi olarak mal, can, din ve namusunu feda edeceğine dair "sadakat yemini" etmesi isteniyordu²²⁵. Böylece Ekber'e sadakat ve fedakarlığın 4 mertebesi olan hikmet, şecaat, iffet ve adalet belirlenmiş olur. Bunun manası halis niyet sahibi birini varlık gibi görünen yoklukta gerçek varlığa yükselttiğinin ifadesidir²²⁶.

Din-i İlahî'ye girmeye niyetli olan şahısların uygun olup olmadığı malından, canından, inancından ve onurundan fedakarlıklarıyla sınanmıştır.

²²³ Karaman, **a. g. e.**, s. 49-51; Ahmed, **a. g. e.**, s. 241.

²²⁴ Paranın üzerinde bu yazının yazılması ulema arasında tartışmalara neden olmuştur. Bu yazının yanına "Lezokrullahi Ekberu"sözünün konmasının doğru olacağı ileri sürülmüştür. Bu sözler Ekber'in canını sıkımsı ve aczini hisseden bir insanın Allahlık iddiasında bulunamayacağını söylemiştir. (bkz. Allâmî, **Aîn-i Ekberî**, s. 247)

²²⁵ Choudhury, **a. g. e.**, s. 181-182.

²²⁶ Allâmî, **The Akbarnama**, s. 442.

Ayrıca bunların dördünü birden feda etmeleri gerekli değildi. Bazıları bir bazıları da ikisini feda edebilirlerdi. Katılanın aşaması özel adlandırma sırasına göre düzenlenmiştir ve bu aşamaya “Derece” deniliyordu. Feda ettiklerine göre derece sağlıyorlardı²²⁷.

Din-i İlâhî on erdeme sahip olmayı emretmiştir. Bunlar: “cömertlik, kötü davranışlardan kaçınmak ve öfkeye hâkim olmak, dünyevî zevklerden el çekmek, dünyevî bağlardan ve meşgalelerden azâde olmak, takvâ, züht, basîret, yumuşaklık, şefkat, Allah’a bağlılık ve O’na ulaşmanın özlemine duyarak rûhun kirlere arındırılmasıdır.” Bu din kutsal bir kitaba sahip olduğunu iddia etmemiş ve bir din adamı sınıfı da ihdas etmemiştir. İbâdet, Zerdüşî tapınma uygulamalarının Müslümanların namazına adapte edilmesi şeklindeydi²²⁸. Din-i ilâhî taraftarlarının, ki sayıları hiçbir zaman yirmiyi aşmamıştır²²⁹, “Allahu Ekber” sözünü Ekber Tanrı’dır anlamına gelecek şekilde kullanmaları İslâm âlimleri ve Müslümanlar tarafından sert tepki görmüştür.

D. Ekber ve İslam

Ekber Şah’ın İslâm dini karşısındaki durumu ile ilgili olarak iki farklı görüş bulunmaktadır. Aziz Ahmed’e göre;

“Badaunî’nin ve Cizvit misyonerlerinin yazılarını delil alan Avrupalı tarihçiler onu genellikle mürted olarak görürlerken, modern çağ Hindu tarihçileri liberal bir Müslüman saymışlardır. Batılıların değerlendirmeleri İslâm ile Liberalizm’in bağdaşmayacağı, dolayısıyla liberal biri olduğu için Ekber’in de Müslüman olarak kabul edilemeyeceği iddiasına dayanıyordu. Buna karşılık Hindistan’daki İslâm’la barış içinde olmak isteyen Hindu

²²⁷ Choudhury, a. g. e., s. 184.

²²⁸ Ahmed, a. g. e., s. 240-241; Choudhury, a. g. e., s. 180.

²²⁹ Ahmed, a. g. e., s. 242; Choudhury, a. g. e., s. 186

tarihçileri İslâm'ı liberal bir din ve Ekber'i de bazı sapkın görüşlere sahip ama samimi bir Müslüman olarak görmüşlerdir²³⁰."

Cizvit papazlarından Bartoli bir eserinde yeni bir din kurma düşüncesinde olan Ekber'in büyük bir toplantı yaparak din bilginlerini ve komutanları çağırdığını ve şöyle dediğini yazmaktadır:

"Bir baş tarafından yönetilen bir devlette yaşayanların birbirinden ayrı inançlara sahip olması ve farklı kanunlarla yönetilmesi doğru değildir. Dolayısıyla bütün bunları birleştirmeliyiz; şöyle ki hem hepsi bir olsunlar, hem de o birin içinde hepsi bulunsun. Böylelikle herhangi bir din içindeki iyi şeyleri kaybetmemiş ve öbürlerindeki daha iyi şeyleri de kazanmış oluruz. Bunu yapmakla Allah'a tapma, halkın rahatlığı ve devletin güvenliği sağlanmış olur²³¹."

Bir başka ifadesi de şudur: "Pek çok kişileri zorla dinimize soktuk. Bu işi Müslümanlığa hizmet sanıyorduk... kendimiz Müslüman olmadan başkasını ona bağlı kılmak gerekli değildir." Buradaki 'kendimiz Müslüman olmadan' sözü Batı tarihçileri tarafından Ekber'in İslâm'ı bıraktığı şeklinde yorumlanmıştır. Bayur ise bu sözün Müslümanlığın gereklerini tam olarak yerine getirmeyenlerin başkalarını zorlamaya hakkı olmadığını belirtmek için söylendiğini düşünmektedir ki, Ekber'in İslâm için 'dinimiz' demesi ve 'Müslümanlığa hizmet'ten bahsetmesi bu görüşü doğrular görünmektedir. Buna göre o, din değiştirmeyi değil de dinde yenilikler yapmayı istemiştir²³². Ekber'in "her kim yüreğinin doğruluğu veya içinin bütün temizliğiyle bizim âyinimizi kabul ederse manen ve maddeten gönüllerindeki isteklerini elde edecektir." sözü ve Ebu'l Fazl'ın;

"O hidâyet işini ele aldı. Müridlerin çoğu onun bakışındaki ışıktan ve nefesindeki kutsallıktan bir tek gün içinde dertlerine öyle çare buldular ki,

²³⁰ Ahmed, a. g. e., s. 246.

²³¹ Ahmed, a. g. e., s. 247.

²³² Y. Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri**, C. II, Ankara 1947, s. 133-135. bkz. Ahmed, a. g. e., s. 246.

başka ruhânî önderlerden kırk günde bulamazlar... Türk ve Türk olmayan, büyük ve küçük, âlim ve câhil her türlü halk adaklar yapıp huzura çıkmakta ve muratlarına ermekteler... Ondan dilenen şeyler başarı, sağlık, bir erkek çocuk doğması, uzun ömür, servetin artması, mevkiinin yükselmesi vs. şeylerdir. Hakikati bilen o herkese uygun karşılık vermekte ve dertlere deva bulmaktadır... Çaresiz addedilen birçok hastalar nefesi ile iyi olmuşlardır.” şeklindeki ifadeleri de onun yeni bir din ihdas ettiğini değil bir pir veya mürşid olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Onun dinsel hoşgörüsünün, uygulamadaki sonuçları açısından, İslâm şeriatıyla uyuşan hiçbir yönünün bulunmadığı da ortadadır²³³.

Ekber’e karşı olanların “İslâm dini bırakıldı, namaz ve oruç kaldırıldı, İslâmî gelenek ve göreneklerle alay edildi.” şeklindeki sözlerinin sadece Ekber’in yakın çevresiyle ilgili olduğu, çünkü onun hiç kimseyi yeni inancı benimsemeye zorlamadığı, baskı yapmadığı iddia edilmektedir. Halk arasında ise namaz, oruç, hac vb. dinî vazifeler yapılmaya devam etmiştir²³⁴. Ekber’in Turan hükümdarı Abdullah Han’a yazdığı mektupta İslâm’ın doğuşundan itibaren Müslümanların fethedemediği birçok yerin kendisinin çabasıyla Müslümanların eline geçtiğini, ehl-i küfrün mâbetlerinin Müslümanların mescidi olduğunu belirtmesi ve amacının millete ve dine hizmet olduğunu açıklaması, yapıp ettiklerinin arkasında gizli olan hedefi açığa çıkarmaktadır²³⁵. Aziz Ahmed, bu mektupta Ekber Şah’ın “büyük bir alçak gönüllülikle kendisine basit ve önemsiz bir ölümlü, her şeye gücü yeten Allah’ın bir mahlûku O’nun hak peygamberine inanan bir kişi, Kur’an ve hadisin takipçisi sıfatlarını yakıştırdığını” belirterek, onu Hindistan’daki Müslümanların çıkarlarını korumamak, ibâdet özgürlüklerine karışmak ve hatta onlara dolaylı olarak eziyet etmek ve “Müslüman” bir hükümdar olarak dinî yükümlülüklerini yerine getirmemekle suçlayan İmâm-ı Rabbânî’nin, ona hiçbir yerde mürtedlik isnât etmemesinin önemli olduğunu

²³³ Schimmel, a. g. e., s. 350.

²³⁴ Bayur, a. g. e., s. 137-138.

²³⁵ Schimmel, a. g. e., s. 353.

vurgulamaktadır²³⁶. Avrupalı tarihçilerin Din-i İllâhî'nin Ekber Şah'ın hırs ve deliliğinin bir göstergesi olduğunu söylemelerinin büyük bir Asyalı hükümdarı küçümseme gayretinden kaynaklandığı, Ekber'in asıl itibarıyla siyasî amaçlarla böyle bir işe giriştiği de ileri sürülmektedir. Ekber'in devrimlerinin nasıl bir sonuç verdiği konusunda tahta çıkınca Din-i İllâhî ile ilgili inanç ve ayinleri kaldıran oğlu Cihangir'in şu sözleri bir fikir vermektedir: "Onun ülkesinde birbirine saldıрма yolu kapandı. Sünnî Şîî ile bir mescitte, Frenk Yahudi ile bir kilisede ibadet etti²³⁷."

Ekber Şah'ın dinî inançlarla ilgili olarak sergilediği tutarsız ve çelişkili tavırlar hakkında kesin bir hüküm vermeyi zorlaştırmasına rağmen, mürtet olduğu yönünde ciddi kanıtların olmamasını ve gerçekleştirdiği uygulamalara daima şiddetle karşı çıkan, Şah'ı sert bir biçimde tenkit etmekten asla vazgeçmeyen İmâm-ı Rabbânî'nin dahi onu "Müslüman" olarak nitelendirmesini, Ekber'in İslâm dairesi içinde kaldığının bir işareti sayabiliriz. Ancak pek çok uygulamasının İslâmî kaidelere uygun olmadığını ve İslam toplumuna olumsuz tesir ettiğini de gözden uzak tutmamak gerekir.

Din-i İllâhî hakkında sapık, batınî ve mesihî karakterli, eklektik bir öğreti ve İslâm dininin yerini alması amacıyla kurulmuş bir sistem hüviyetinde olduğu, üstü kapalı bir şekilde Ekber'in çevresinde teşekkül ettiği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır²³⁸. Din-i İllâhî'nin asıl itibarıyla yeni bir din olmadığı şeklinde görüşler de dikkati çekmektedir. Buna göre Din-i İllâhî kendi formülü olan bir tarikattır ki bu formül içinde gerek Kur'an'da, gerekse tarikatların uygulamalarında yer alan prensipler bulunmaktadır. Ekber, şahsî günlük ritüel ve uygulamalarının müntesipler tarafından takip edilmesinde ısrar etmemiştir. Zaten bunların pek çoğunun dinle ilgisi de yoktur. Bir kısmı Din-i İllâhî'den önce de mevcut iken diğer bir kısmı daha sonra ortaya çıkmıştır.

²³⁶ Ahmed, a. g. e, s. 245.

²³⁷ Choudhury, a. g. e, s. 178-179.

²³⁸ Konukçu, a. g. m., C. X, s. 543.

Ekber döneminde Sosyal, ekonomik ve politik alanlarda yapılan değişiklikler Din-i İlâhî olmasa da gerçekleşecek hususlardı. Müntesiplerinin Hindulara ve Hıristiyanlara gösterdikleri tolerans ise onların ihtidâ etmelerini sağlama amacına yönelikti. Ekber'in oğlu Cihangir'in "Babam bir an bile Allah'ı unutmadı" şeklindeki ifadesi de kayda değerdir²³⁹. Şah'ın diğer teşebbüslerine ciddi tepki gösteren İmâm-ı Rabbânî dahi bu yeni dini pek dikkate almamıştır. Zira bir "din" olarak tamamıyla başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte o dönemdeki dinî yozlaşmanın ve şüpheciliğin ne boyutlara ulaştığını göstermektedir²⁴⁰. Hindular için, bir taraftan Ekber'in onları kendisine yaklaştırma çabası altında devlet idaresinde önemli yerlere getirmesi büyük kazanımlar olarak nitelenebilir. Bu uygulamalar ile müslüman ise arka planda kalıp Hindistan'da İslam toplumunun zarara uğradığı söylenebilir.

Ekber, yeni dininin temel prensiplerini;

1. Mutlak kudret sahibi bir Allah vardır.

2. Güneş dünyanın nimetidir. Onunla ilgili belirli anlarda özel ayinler yapılmalıdır.

3. Ekber Şah, zamanın maddî ve manevî önderidir. Ona bağlılık mal, can, namus ve dinde fedakarlığı gerektirir²⁴¹ şeklinde belirlemiştir.

Zihnî bulanıklığın had safhada olduğu bu dönemde felsefe, tasavvuf ve Vedantizm²⁴² karışmış, bundan felsefî bir tasavvuf doğmuştur. Tarikat ve hakikat, İslam şeriatından ayrı ve müstağni görülmüş, bâtın ile zâhir

²³⁹ Choudhury, a. g. e., s. 195-196.

²⁴⁰ Ahmed, a. g. e., s. 243.

²⁴¹ Bayur, a. g. e., s. 137.

²⁴² Hint felsefesi içinde yer alan ve geleneğe bağlı kalan düşünce sistemlerinden biridir. Brahman'la Atman'ın birliği düşüncesini tutarlı bir biçimde geliştiren bir öğretiyen olan Vedanta'nın en önemli düşünürü M. S. 800'lü yıllarda yaşamış olan Şankara'dır. Öğretinin çıkış noktası Şankara'nın "Sen O'sun", "Ben Brahman'ım" sözleridir. Buna göre gerçekliğin temelinde tek bir ilke vardır ve öğretiyen, duyuların ya da algıların gösterdiğinin aksine yalnızca tek bir gerçekliğin var olduğunu, söz konusu gerçekliğin ise özünde Brahman olan Atman'dan başka bir şey olmadığını dile getirmektedir. (bkz. Ahmet Cevizci, **Felsefe Sözlüğü**, Ankara 1996, s. 533-534.)

birbirinden ayrılmış, bâtının zâhirden apayrı bir yol olduğu kabul edilmiştir. Pek çok mürşid ve sâlik az veya çok bu görüşlerin etkisi altında kalmıştır. Özellikle vahdet-i vücûd hakkındaki yanlış tasavvurlar da aktif güçlerinin zayıflamasına yol açmıştı²⁴³. Zirâ İslâm'ın bu bölgede panteist karakter arz eden Hint dinleriyle temasta olması, meydana gelen kaos ortamında önlenemez birtakım alışverişleri de beraberinde getirdi.

E. Din-i İlahî ve İmâm-ı Rabbânî

Müslümanların yaşayışlarına şirk ve bidatların hakim olması da söz konusu temasın bir neticesidir. İnançlarından habersiz Müslümanlar, gayr-ı Müslimlerin ayin ve merasimlerine katılıyor, çeşitli nedenlerle onların putlarına ve tanrılarına dua ediyorlardı. Hindu bayramlarına iştirak ederek, bu bayramları onların yaptığı gibi lambalar yakarak, pilav pişirip onu renkli çanaklarda akraba ve dostlarına göndererek kutluyorlardı²⁴⁴. İşte bu fitne ve fesadı ortadan kaldırmak ve dini ihya için mücadele veren tek kişi İmâm-ı Rabbânî²⁴⁵ olmuş, hükümetin himayesi altında olan bütün çirkin ve gayr-ı meşrû şeylere muhalefet etmiştir²⁴⁶. Ebu'l-Fazl ile bir süre sonra araları açılmış, onu akılcı felsefeye, peygamberliğin gerekliliğinden şüpheye düşecek derecede, önem verdiği ve nübüvvetin gerekliliğine inanmadığı için tenkit etmiştir. Rivayetlere göre de aralarındaki ihtilâf sebebiyle bir tartışmaya girmişler ve tartışma esnasında Ebu'l-Fazl Sünnî alimlere hakaret etmiştir.²⁴⁷ “Zalim” olarak nitelendirdiği Ekber Şah'ı “ulemaya zulmetmek, ‘Hindistan’da İslâm'ın en büyük şiarlarından biri olan’ inek kesmeyi(kurbanı) yasaklamak,

²⁴³ Cebecioğlu, **a. g. e.**, s. 106.

²⁴⁴ Ensarî, **a. g. e.**, s. 33-34; İmâm-ı Rabbânî, **Mektubât**, çev: Komisyon, Yasin Yay. 2004, Mektup 41, s. 306-307.

²⁴⁵ İmam Rabbânî: İmâm-ı Ahmed Rabbânî hazretleri, Hindistan'da yetişen en büyük veli ve âlimdir. 1563 yılında Hindistan'ın Serhend şehrinde doğmuştur. Hicri ikinci bin yılının müceddidi (yenileyicisi) olmasından dolayı kendisine Müceddid-i Elf-i Sani, Ahkam-ı İslamiyet ile tasavvufu birleştirmesi sebebiyle, Sıla ismi verilmiştir. Hazret-i Ömer'in soyundan olduğu için, Faruki nesebiyle anılmış, Serhend şehrinden olduğu için de oraya nisbetle, Serhendi denilmiştir. (bkz. Cebecioğlu, **a. g. e.**, s. 73.)

²⁴⁶ Karaman, **a. g. e.**, s. 52-53;

²⁴⁷ Ensarî, **a. g. e.**, s. 20; Hamid Algar, “İmâm-ı Rabbânî“, **DİA**, C. XXII, s. 195.

Müslümanlara ait camileri ve mezarları mahvetmek ve kafirlerin mabed ve bayramlarını onurlandırmakla suçlamıştır.”²⁴⁸ O Hinduizm’i bir tür küfür olarak görmekte ve zarûret olmadıkça kafirlerle her türlü muameleden uzak durmak gerektiğini düşünmektedir²⁴⁹. Ona göre Hindular fırsatını bulacak olsalar Müslümanları ya Hinduizm’e döndürmek için gayret ederler, ya da hepsini yok ederler. Bu nedenle İslâm’ın şerefi ve emniyeti ancak kâfirlerin ve inançlarının alçaltılmasıyla sağlanabilir. Kâfirleri seven ve onlara saygı duyan kimse kendi dinine saygısızlık etmiş olur. İyi bir Müslüman da günlük işlerde bile kâfirlerle ilişkiden kaçınmalıdır²⁵⁰. Mektuplarında genel manzaranın Müslümanların aleyhine olduğunu ifade etmekte ve manzarayı şöyle tasvir etmektedir.

”Hint kâfirleri pervasızca Müslümanların mescitlerini yıkmaya başlamış ve yerlerine kendi mabetlerini inşa etmişlerdi. Meselâ Taniser’de Gergith havuzunun içinde bir mescit ve büyüklerden birine ait bir kabir vardı. Hint kâfirleri bunları yıkıp yerlerine büyük bir manastır bina etmişlerdi. Ayrıca kâfirler küfür merasimlerini topluluk halinde diledikleri gibi icra ederken, Müslümanlar İslâm’ın hükümlerini icra etmekten aciz kalmışlardı. Hintliler, bayram kabul ettikleri ve yemek içmekten uzak durdukları Kades günü Müslüman şehirlerinde bile hiçbir müslümanın ekmek pişirip satmasına müsaade etmiyorlardı. Fakat kendileri mübarek Ramazan ayında meydanlarda ekmek pişirip satmakta ve İslâm’ın zayıflığından hiç kimse kendilerine mani olmamaktaydı. Vahlar olsun, yüz bin defa vah olsun! Dönemin sultanı bizim gibi Müslüman olduğu halde biz dervişler bu perişan vaziyete mahkum olmuşuz²⁵¹. ”

“İslâm’ın garipliği o noktaya varmıştır ki, kâfirler toplum içinde açıkça İslâm’a dil uzatabilmekte, pervasızca küfür hükümlerini uygulayabilmekte, çarşı ve pazarda kendi propagandalarını yapabilmektedir. Müslümanlar

²⁴⁸ İmâm-ı Rabbânî, **a. g. e.**, Mektup 81, s. 340, Mektup 92, s. 99-100; Algar, **a. g. m.**, s. 197.

²⁴⁹ Algar, **a. g. m.**, s. 197; İmâm-ı Rabbânî, **a. g. e.**, Mektup 163, s. 507-509.

²⁵⁰ Ahmed, **a. g. e.**, s. 260; İmâm-ı Rabbânî, **a. g. e.**, Mektup 163, s. 507-509, Mektup 165, s. 515-516.

²⁵¹ İmâm-ı Rabbânî, **a. g. e.**, Mektup 92, s. 99-100.

maruz kaldıkları acziyetin pençesinde dinî hükümleri tatbikten alıkonulmakta ve uğursuz kâfirler tarafından şeriatin emirlerini yerine getirmelerinden ötürü kınanmaktadır²⁵².”

İmâm-ı Rabbânî yazdığı mektuplarla Müslümanları uyarmaya çalışmış, sapık fikirlere karşı başta İsbâtü'n-nübüvve olmak üzere çok sayıda eser yazmıştır. Aziz Ahmed'e göre İsbâtü'n-nübüvve'nin amacı, Mesihçi Elfi (binyılcı) hareketinin lideri Canpurlu mehdî Seyyid Muhammed²⁵³ ile Ekber Şah'ın peygamberlik derecesine yükseltilmesini tenkit ve Hz. Peygamber'in "perdelenen prestijini yeniden sağlamaktır."²⁵⁴ Başlattığı hareketi bütün topluma yaymaya gayret eden İmâm-ı Rabbânî, Ekber'in bulunduğu Ekberabâd şehrine gitmiş, Ekber Şah'ın yakınlarını çağırarak şunları söylemiştir: "Padişah Hak Teâlâ'ya ve onun resûlüne âsî olmuştur. Benim tarafımdan kendisine söyleyip hatırlatın ki, onun padişahlığı da, kudreti de, iktidarı da, askeri de, ordusu da her şeyi ile aklına bile gelmeyen müthiş bir musibetle dağılacak, perişan olacaktır. Tevbe etsin. Allah ve Resûlünün yolunu tutsun. Aksi halde Allah'ın kahrını, gazâbını beklesin!.."

Bu uyarılar şaha iletiliyse de o kulak asmamıştır. Saray müneccimleri de Ekber Şah'ı uyarıp, saltanatının sonunun yaklaştığını haber vermişlerdir. Bu esnada Ekber kendisini çok korkutan bir rüya görmüş ve bu rüyanın etkisiyle "İsteyen İslâm'da kalır, isteyen Din-i İlähî'yi seçer, zorlamak yoktur." şeklinde bir ferman çıkarmıştır. İmâm-ı Rabbânî ile ilgili bir diğer enteresan rivayet de şöyledir: Ekber Şah bir tören tertipler. Çadırlar kurdurur. Din-i İlähî mensuplarının çadırlarını süsletir, bol yiyecek ve içeceklerle doldurur. Müslümanlara eski çadırlar hazırlatır ve içlerine kuru ekmek koydurur. İmâm-ı Rabbânî, Müslümanların bulunduğu bölümü bir çizgi içine alarak elinde tuttuğu bir kesek parçasını Ekber Şah'ın çadırına doğru fırlatır. Birdenbire çok şiddetli bir fırtına çıkar. Ekber'in saray çadırlarında bir hengâme kopar. Herkes paniğe kapılır. Bu kargaşada Din-i İlähî mensuplarının bulunduğu

²⁵² İmâm-ı Rabbânî, a. g. e, Mektup 65, s. 286.

²⁵³ Ahmed, a. g. e, s. 43.

²⁵⁴ Ahmed, a. g. e, s. 256.

tarafında birkaç ölü çok sayıda yaralı olmasına rağmen Müslümanların tarafında en ufak bir zayıflık olmaz. Bu durumu gören Ekber Şah'ın adamlarından çoğu tevbe ile İmâm-ı Rabbânî'ye biat eder²⁵⁵. O dinî, içtimaî ve siyasî baskı altında olan herkesin bu durumdan kurtulmak için gayret etmesi gerektiğini, aksi halde Allah katında sorumlu olacağını belirtmiş, ulema sınıfını da hükümdarların isteği doğrultusunda fetvâ vermemeleri konusunda ikaz etmiştir²⁵⁶. Zira ona göre Hakk'ın sesini zamanın hükümdârına korkmadan duyurmak en büyük hizmettir. Böylece İmâm-ı Rabbânî İslâm'ı mahvetmeye yönelik fitne hareketinin önüne geçerek, Hint ülkesinin söz konusu dinin tesirinden kurtulmasına yardımcı olmuştur²⁵⁷.

İmâm-ı Rabbânî cahil tarikat liderlerini de sürekli eleştirmiş, Müslümanlara bu gibi şeyhlerden uzak durmalarını tavsiye etmiştir²⁵⁸. İnzivaya çekilmek ve insanlardan uzaklaşıp mağaralarda, ıssız yerlerde kalmak yerine insanların arasına girip onlarla sohbet etmek gerektiğine işaret etmiş, bu anlayışını kendi hayatında da en açık bir şekilde sergilemiştir. Hindistan'daki dinî, fikrî ve siyasî parçalanmaya sebep olarak, Ehl-i Sünnet yolundan sapmayı görmüş, tek çözümün de İslâm'a, Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'e titizlikle bağlanmak olduğunu ileri sürmüştür²⁵⁹. Mektuplarında çoğunlukla İslâm'ı koruma, bozuk inançlardan ve bidatlardan uzak durma ve Ehl-i Sünnet inancında birleşme zarûreti üzerinde durmuş olan Rabbani, Allah düşmanlarına sert davranılması uyarısında bulunmuştur²⁶⁰. Sünnî ve gayr-i sünnî akımları tek bir mecrâyâ yöneltmiş, şeriat ve tarikat arasındaki gerginliği yumuşatmış ve sûfîlerle ulema arasındaki çatışmayı sona erdirmiştir²⁶¹.

²⁵⁵ Cebecioğlu, **a. g. e.**, s. 73-75.

²⁵⁶ İmâm-ı Rabbânî, **a. g. e.**, Mektup 47, s. 242-244, Mektup 53, s. 256-257; Ensârî, **a. g. e.**, s. 37-38; Cebecioğlu, **a. g. e.**, s. 126-127; Karaman, **a. g. e.**, s. 54.

²⁵⁷ Cebecioğlu, **a. g. e.**, s. 129; Karaman, **a. g. e.**, s. 54; Algar, **a. g. m.**, s. 198.

²⁵⁸ Ensârî, **a. g. e.**, s. 87-88. bkz. İmâm-ı Rabbânî, **a. g. e.**, Mektup 41, s. 307-308.

²⁵⁹ Cebecioğlu, **a. g. e.**, s. 127-129, Ahmed, **a. g. e.**, s. 260-262; İmâm-ı Rabbânî, **a. g. e.**, Mektup 51, s. 250, Mektup 265, s. 128-130.

²⁶⁰ İmâm-ı Rabbânî, **a. g. e.**, Mektup 47, s. 243-244, Mektup 59, s. 267-268, Mektup 163, s. 507-509.

²⁶¹ Ahmed, **a. g. e.**, s. 264; bkz. Ensârî, **a. g. e.**, s. 93-123.

F. Din-i İlahî Hakkında Genel Bir Değerlendirme

Din-i İlahî pek çok faktörden dolayı uzun sürememiştir. Halkın Ekber'in düşünce yapısını tam olarak anlamaması, Ekber'in oğlu Cihangir'in dinî görüşlerine ilgisizliği bu yeni oluşumun kısa sürmesine neden olmuştur. 1602'de dinin en önemli temsilcilerinden olan Ebu-l Fazl'ın öldürülmesiyle din kuvvetini kaybetmeye başlamış, Ekber'in vefatından sonra Din-i İlahî tamamen bitmiştir²⁶².

Olumsuzluklara rağmen Ekber üç amacına ulaşmıştır. Müslüman-Hindu eşitliğini sağlamış, devleti zarara uğratan yolsuzlukların çoğunu ortadan kaldırmış, ulemayı kendine tabi etmiş, İslam dininin lideri haline gelmiştir.

Daha öncede değindiğimiz gibi Din-i İlahî'nin asıl itibariyle yeni bir din olmadığı, kendi formülü olan ve bu formül içinde gerek Kur'an'da, gerekse tarikatların uygulamalarında yer alan prensiplerin dikte edildiği bir tarikattir. Müslüman olan Ekber Şah bu yol ile İslam dinini deformasyona uğratmaktan ve Şer'î delillerden uzak kalarak, İslamiyetin Hindistan'daki nüfûzunu deforme etmiştir.

²⁶² Y. Hikmet Bayur, **16. Asırda Ekber Gurkan** , İstanbul 1943, s. 536.

SONUÇ

Avrupalı tarihçilerin Din-i İlâhî'nin Ekber Şah'ın hırs ve deliliğinin bir göstergesi olduğunu söylemelerinin büyük bir Asyalı hükümdarı küçümseme gayretinden kaynaklandığı, Ekber'in asıl itibariyle siyasî amaçlarla böyle bir işe giriştiği de ileri sürülmektedir. Çünkü Ekber Şah tahta çıktığı sırada Müslümanlar için Hindular dinsiz, kafir, mel'un kimselerdi. Ya Müslüman olmaları ya da öldürülmeleri gerekiyordu. Hindular da aynı şekilde Müslümanların bir an önce Hindistan'dan atılması gerektiğine inanıyorlardı. Bu sebeple Ekber, halklar arasında bir yakınlık sağlamak, sevgi ve saygı tesis etmek için birçok tedbirler almış, halk üzerinde etkisi olan lider konumundaki kimselerle de sıkı ilişkiler kurmak ve onları etrafında toplamak istemiştir. Bütün bu çabaları hırs ve delilikle ilişkilendirmek doğru değildir. Onun yaptıkları iki toplum arasındaki gerginlik ve düşmanlığı büyük ölçüde sona erdirdiğine ve yakınlaşmayı sağladığına göre, bu uğurda bir tür araç durumunda olan Din-i İlâhîyi de hoş görmek gerekir.

Dini-i İlâhi sisteminin özellikleri 1587 yılına kadar açık bir şekilde ifade edilememiş ve anlamında belirsizlikler mevcuttur. Esasında belirsizlik, sistemin yeni bir inanç sistemi değil de eskinin yeni bir versiyonu ve yeni bir özet gibi görünüyor olmasındadır.

Şüpheli ve meraklı bir kişiliğe sahip olan Ekber Şah, etrafındaki kişilerin abartılı medh-ü senaları ve onu mehdî ilân etmelerinden, düzenlediği toplantılarda âlimlerin bir türlü ittifâka ulaşamadıkları gibi, aralarındaki gerginliğin giderek artmasından olumsuz yönde etkilenmiş, dinler konusundaki çelişkili tavırları ve hakikati bulma noktasındaki şaşkınlık ve ümitsizliği, halk ve âlimler arasında onun hangi dine mensup olduğu hususunda farklı görüşlerin ortaya atılmasına sebep olmuştur. Sarayda yapılan dinî ve felsefî tartışmalar esnasında İslâm akidesi ile bağdaşmayan fikirler ileri sürüldüğü halde müdahale etmemesi ve diğer dinler karşısındaki müsâmahalı tutumu, hakkındaki tereddütleri iyice arttırmıştır. Tesis ettiği Din-i İlâhî'nin güneşle ilgili bazı ritüelleri barındırması, tenâsüh akidesine yer

vermesi, kutsal kitabının olmayışı ve Zerdüş'te tapınma uygulamalarıyla, Ekber Şah'ın fâiz, içki, kumar ve domuz etine ruhsat vermesi ve Hıristiyanlığa âit bazı hususların kabulü ve tatbikinin İslâm ile kesinlikle bağdaşmadığı açıktır. Her din ve mezhepten aklın kabul edeceği şeyleri alıp senteze gitmeye çalışmasının, çok dinli bir ülke olan Hindistan'da herkesi memnun ederek hâkimiyetini güçlendirme ve özellikle Hinduların gönlünü kazanarak onları İslâm'a yaklaştırma arzusuna mebnî olması kuvvetle muhtemeldir. Bunun yanı sıra onun, ülkesinde hiçbir tarafın güç ve kudret sahibi olmasını istemediğini görüyoruz.

Alimlerin ve şeyhlerin nüfûzunu kırmaya çalışması bu anlayışının bir tezâhürü olarak düşünülebilir. Ancak onun bazı sapık fikirli kimselerin tesiriyle ve özellikle ülkesindeki Hindu ve Müslümanlar arasında var olan nefret ve çatışmaları ortadan kaldırıp, iki toplumu eşit konuma getirmeyi amaçlayan siyasetinin bir neticesi olarak ilân ettiği Din-i İlâhî, bu süreçte ona destek veren yandaşlarıyla sınırlı kalmış, bu dini kabul edenlerin sayısı 20'yi geçmemiştir. Bu ise Ekber'in Hindistan'da ilan ettiği yeni dinin fazla yayılma imkânı bulamayıp taraftar toplayamadığının ve başarısız olduğunun bir göstergesidir.

Yeterli bir eğitim almamış olması ve Ebu'l- Fazl'ın ölümünden sonra Din-i İlâhî'nin giderek zayıflaması, onun daha çok çevresindekilerin etkisiyle eklektik bir din tesisine yöneldiğini akla getirmektedir. Müslüman halk ve ulema arasında büyük tepkiye yol açmasına rağmen gerçekleştirilen bazı düzenleme ve yenilikler, halklar arasında kısmen barış ve dayanışmayı sağlamakla birlikte İslâm şeriatıyla bağdaşmayan taraflarının ağırlık kazanması sebebiyle İslâm dininin Hindistan'daki konumu açısından olumsuz bir manzara oluşturmuştur.

Ekber Şah'ın çabalarının temelde siyasî gayelere matuf olduğu, İslâm'ı terk etmediği gibi İslâm ve Müslümanların yararı için gayret gösterdiği, Hindistan'da Müslüman ve Hindular arasındaki gerilimi sona erdirmesi ve

kültürlerarası alışverişi kolaylaştırması açısından bazı faydalı sonuçlar doğurduğu söylenebilirse de büyük bir fikrî kargaşaya yol açtığı da ortadadır.

KAYNAKÇA

ALGAR, Hamid; "İmâm-ı Rabbânî", **DİA**, İstanbul 2000, Cilt XXII, s. 194-199

ALLÂMÎ, Ebu-I Fadl; **The Akbarnama**, çev: Henry Beveridge, Asiatic Society of Bengal, 1897.

_____, **Aîn-î Ekberî**, çev: Henry Blochmann, Low Price Publication, Delhi, 1989.

ANVAR, Haşmi; **Tarih-e Pak-o-Hind**, çev: Gülseren Halıcı Abay, Ankara 1995.

AZİZ, Ahmed; **Hindistan'da İslâm Kültürü Çalışmaları**, çev: Latif Boyacı, İnsan Yay., İstanbul 1995.

BALA, Mirza; "Hümayun", **DİA**, Cilt V, s. 628-637.

BALDİCK, Julian; **Mistik İslâm**, çev.: Y.Said Müftüoğlu, Birey Yay., İstanbul 2002.

BARTHOLD, V.V.; **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 1981.

BAYUR, Y.Hikmet; "16.Asırda Dinî ve Sosyal Bir İnkılap Teşebbüsü" **Belleten Dergisi**, T. T. K., Say. 5-6, Ankara 1938, s. 69-155.

_____, **Hindistan Tarihi, Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri**, Cilt II, II. Bas., T.T.K., Ankara 1947.

BEVERİDGE, Henry.; **The Emperor Akbar**, Asiatic Society of Bengal, India 1970.

_____, "Ebu'l Fadl", **İA**, Cilt IV, İstanbul 1945, s. 313-316.

_____, "Bayram Han", **DİA**, Cilt V, s. 422-426.

BIYIKTAY, Halis; **Timurlular Zamanında Hint-Türk İmparatorluğu**, I. Bas., T.T.K., İstanbul, 1941.

BİRİŞİK, Abdülhamit; **Hint Alt kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri**, İnsan Yayınları, İstanbul 2001.

_____, **Oryantalist Misyonerler ve Kur'an**, İnsan Yayınları, İstanbul 2004.

CEBECİOĞLU, Ethem; **İmâm-ı Rabbânî Hareketi ve Tesirleri**, Erkam Yayınları, İstanbul 1999.

CEVİZCİ, Ahmet; **Felsefe Sözlüğü**, Ankara 1996, s. 533-534.

CHOUDHURY, Makhan Lal Roy; **The Din-i Ilahi or The Religion of Akbar**, Oriental Books Reprint, India, 1997.

DODWELL, H. H.; **The Cambridge Shorter History of India**, Cambridge University Press, London 1934.

The Cambridge History of India, Mughal Period Cilt III, London 1937.

ENSARÎ, M. Abdulhak; **Şeriat ve Tasavvuf: İmâm-ı Rabbânî Şeyh Ahmed Serhendî'nin Anlayışı ve Mücadlesi**, çev: Yusuf Yazar, Rehber Yay., Ankara 1991

GRECARD, Fernand; **Babur**, çev: Orhan Yüksel, M.E.B. Yay., İstanbul 1971.

GALİP, Mübarek; **Hindistan'da Türk Hükümdarları**, Yayına Hazırlayan: Sadettin Gömeç, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.

HAİG, T.W.; **The Cambridge of India**, London 1928.

HALICI ABAY, Gülseren; **Hindistan'da Türklerin Bıraktıkları İzler (1542-1666)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, A.Ü.S.B.E, 1995.

İMÂM-I RABBÂNÎ, **Mektûbât**, çev: Komisyon, Yasin Yay., İstanbul 2004.

KONUĞU, Enver; "Babürlüler", **DİA**, Cilt IV, s.397-405.

JOHNSON, Gordon; "Hint-Türk Dönemi", **Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi**, çev; Müfide Pekin, İletişim Yayınları, İstanbul 1986, Cilt X, s. 84-97.

KARAMAN, Hayrettin; **İmâm-ı Rabbânî ve İslâm Tasavvufu**, İklim Yay., İstanbul 1987.

KAUSAR, Ali; **A New History of Indo-Pakistan since 1526**, Aziz Publishers, Dacca, 1977.

KONUĞU, Enver; "Babürlüler, Hindistan'daki Temürlüler" maddesi, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt 8, T.T.K., Ankara 1991.

_____, "Ekber" maddesi, **DİA**, İstanbul 1994, Cilt X, s. 542-544.

_____, "Ekber Şah" maddesi, **Türkler Ansiklopedisi**, Cilt X, T.T.K., Ankara 1991, s. 543-549.

MAHMUD, Sayyid Fayyaz; **A Short History of Pakistan**, Oxford University Press, Second Edition, Karachi, 1972-1961.

MERÇİL, Erdoğan; **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, T.T.K. Yay. 1991.

MEVDÛDÎ, Ebu'l-Alâ; **İslâm'da İhyâ Hareketleri**, çev: Ali Genç, Pınar Yay., İstanbul 1986.

MORELAND, W.H.; **İndia at the death of Akbar**, Oriental Books Reprint, London 1920.

POWELL, Avril Ann; **Muslims and Missionaries in Pre-Mutiny India**, Curzon Press, London 1993.

RACHAUDHURÎ, R. C.; **An Advanced History of India**, Macmillan Press, London 1948.

RASHÎD, Shaz A.; **A Short History of History of Pakistan** (Book Three, The Mughul Empire), Karachi 1967.

SAİYÎD, Athar Abbas Rizvi; **Religious and Intellectual History of the Muslims in Akbar's Reign**, Munshiram Monoharlal Publishers Pvt. Ltd., India 1975.

SCHİMMELE, Annemarie; **İslam'ın Mistik Boyutları**, çev: Ergun Kocabıyık, Kabalıcı Yay., İstanbul 2001.

SMİTH, V.A.; **Akbar the Great Mogul**, One World Publications, Oxford 1919.

QURESHÎ, İshraq Husain; **India Under The Mughals**. London 1970

_____, **A Short History of Pakistan**, One World, Karaçi 1967.

YURTAYDIN, G. Hüseyin; **İslam Tarihi Dersleri**, A.Ü. İlahiyat Fakültesi, II. Bas., Ankara 1982.

ÖZET

YALÇINKAYA, Sinan. Ekber Şah Döneminde Hindistan'da Dinî Hayat, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

Tarih boyunca coğrafi konumu itibariyle devletlerin üzerinde hakimiyet mücadelesi verdiği ve birçok sömürge altına giren Hindistan'a Ekber Şah döneminde çeşitli alanlarda birçok yenilikler getirilmiştir. Ekber Şah ile birlikte gerek siyasî gerek ekonomik gerekse de dini alanda Hindistan'da yeni uygulamalar başlatılmış, Hint-Türk toplumunda uyguladığı yöntemlerle ve toplumda, eşitlik ilkesiyle sağladığı siyasî birlikle sonraki Türk hükümdarlarına örnek teşkil etmiştir. Ekber Şah'ın yapmış olduğu bu uygulamalar Hint-Türk İmparatorluğuna altın yıllarını yaşatmış olmasından dolayı önem arz etmektedir.

Hindistan tarihinde önemli bir yere sahip olan Ekber Şah, reformları ve takip ettiği dinî siyaset ile ses getirmiş, "Din-i İlähî" adını alan eklektik bir din kurmuştur. Gerçekleştirdiği faaliyetler hem halk hem de âlimler arasında tepki gördüğü gibi taraftar da bulmuştur. Bu uygulamaları ile İslam uleması ile karşı karşıya gelmiş büyük tepkilere sebep olmuştur. Gerçekleştirdiği inkılaplar ile Hindistan'da bir çığır açmıştır.

Anahtar Sözcükler

1. Hindistan Tarihi
2. Ekber
3. Babürlüler
4. Dini Hayat
5. Din-i İlahî

ABSTRACT

YALÇINKAYA, Sinan. Religious Life on The Period of Ekber Sah in India, Master Thesis, Ankara 2008.

During the time of Ekber Sah, there have been many reforms in various in India, a county which, due to its geographical location, many governments have tried to dominate and many have successfully colonized throughout history. with Ekber Sah, there were new practices that began in India, whether it be political, economic or religious; the emplementation methods of these practices in the Hindu-Turkish community and the equality principle within the community provided political unity and set an exaple for future Turkish rulers. The practices enforced by Ekber Sah are considered significant because it resulted in the Hindu-Turkish Emperorship it`s golden years.

Ekber Sah, who holds an importan part in India`s history and has made his voice heard with his reforms and the religious politics he followed, created an eclectic religion named `Dini-i Ilahi` with the actions that he executed, he eperienced reaction among the public and the savants, resulting in great repercussions. With the revolution that he actualized, a new era had begun in India.

Key Words

1. History of India
2. Akbar
3. Babur
4. Religious Life
5. Din-i İlahî

